

శ్రీ.

క ప సూ క్తి సి ధా ని ధి

అ ను

చద్యతావ్యసంగ్రహము.

ఇ ది

సికందరీసాతశాలలలోని IV & V ఘోషముల

*

*

సిద్ధాంత నిమిత్తము

పవ్యయప్పకశాశాలాహైస్కూలుసందలి

యాంధ్రసంజీతులచే

సంకలితముచేసి, సటిష్ఠాణముగా ముద్రింపించి

ప్రకటింపఁబడియె.

❧

చెన్నై పురి:

ఇండియా ముద్రాక్షరశాల.

1923.

✱

PRINTED AT
THE INDIA PRINTING WORKS, MADRAS.

✱

పండితాభి ప్రాయములు.

న-రా-రా-శ్రీ బ్రహ్మశ్రీ సం-శేషాచలశాస్త్రులవారిచే
 సంధ్రభాషలోఁగల నాహాకావ్యములనుండి యుద్భుతములగు
 పద్యరత్నములతో విలసిల్లు నీచిన్నగ్రంథము నిక్కముగాఁ గవి
 సూక్తిసుధానిధియే. కేవలము మహాకవుల పద్యరత్నములచేతనే
 కాఁగి నీతిబోధకములై పరిమార్థగగభీరములై స్త్రీబాలశృద్ధులకు
 సహితము నునువ్యధర్మము నుద్బోధింపజాలు కథాప్రకరణ
 ములతోఁ బఠనపాఠనసుఖముగా సంగ్రహితమగు నీపుస్తక
 మెల్లఁ గను జగువఁదగినది. ఇందు విశేషించి పగీక్షలకు సామాన్య
 ముగా నియమింపఁబడు భారతభాగవతరామాయణములలోని
 యుచితరమణీయప్రకరణములై కలవు కాఁగల బాలశాలో.
 నిశ్చేదముగా విద్యార్థులకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నేర్పఱచుట
 కిది యర్హమగుటయు, సర్వవిధములవారికి సంభావనీయమగు
 టయు నిక్కము. ముఖ్యముగా బాలురకుఁ బ్రాయమునసద్ధర్మోప
 దేశము గావలయు నట్లుగాక కాలకౌటిల్యబలముచే దానిని విడ
 నాడి వారిఁ గాకిరిబీకిరిగా జదివించి మనోబుద్ధిబలములకుం దగి
 నంత సత్పరిశ్రమము లేక నిర్గుణముగాఁ జెడఁ గొట్టినయెడల
 భాషయుఁ బ్రజయు దేశము నెక్కపెట్టఁ జెడుననుట యెల్ల రెఱిం
 గినదే. సద్ధర్మబోధనమునఁ బద్యశైలీసౌలభ్యమునఁ గథాశరీర
 కథనంబున నెట్టిలోపములు గానరాని దీని నెల్లఁదను ముఖ్య
 ముగాఁ బాఠశాలాధికారులు తప్పక యాదరింతు రని విశ్వస్థము

చున్నాను. విద్యార్థులకుఁ జాల నుపయుక్తమగు టిప్పణము కూడ నిందుఁ జేర్చఁబడియె. ఈ టిప్పణము నిర్దుష్టమై ముఖ్యార్థవివేచకమై యున్నది. మా-రామకృష్ణకవి, (యమ్. పి.)

ఆంధ్రమునందు, హైస్కూళ్ళకుఁదగిన పఠనీయగ్రంథములు అనేకము లుండినప్పటికిని, గొప్ప కావ్యములలోనుండి సారాంశములు గల భాగములను అక్కడక్కడ ఎత్తి ఒకటిగా చేచి సోగుచేయఁబడిన పుస్తకములు విశేషముగా కానరావు. తెనుగుభాషను సమగ్రముగాగాని, ఎక్కువగాగాని చదివి అందలి విశేషాంశములను గ్రహించి ఆచరించుటకు అనకాశములేని బాలురకు ఆంధ్రసారస్వతములో గొప్పకష్టము రించిన పద్యాత్మకముగనుండు కథలను, వారి శైలియు, అల్పదేశములను, శీఘ్రకాలమునందే బోధించునట్టి గ్రంథములు అవశ్యకములని దృఢముగా చెప్పఁగలను. అట్టిగ్రంథములలో కవిసూక్తి సుధానిధి మిక్కిలి యుత్కృష్టమై యున్నదనుటకు సందయములేదు. ఇదిగాక బాలురకు ఏదదములకు అవశ్యముగ టీక కావలయునో అట్టివానికే గ్రంథాంతముందు అర్థము లియ్యఁబడి యున్నవి. ఇందుచే బాలురు, ఎవరి సహాయములేకయే గ్రంథమును చదువుకొని విషయములను గ్రహింపఁగలరు. ఇట్టిగ్రంథముల పరంపరకు ఇది మొదటిగ్రంథము కాఁబోలునని ఊహించుచున్నాను.

వెల్లాల-వెంకటసుబ్బయ్య బి.ఏ., ఎల్.టి.

మదరాసు పచ్చయప్ప కలాశాల,

ప్రధానోపాధ్యాయులు.

ప్రతిక.

ప్రకృతము నెకండరీపాఠశాలలోని IV & V ఫారము లలో విద్యార్థులకు నలోపాఖ్యానము, సుక్ష్మజీవజన్యము, కుశే లోపాఖ్యానము మొదలగు పద్యకావ్యములే పఠనీయములై యున్నవి. ఇయ్యవి తఱచు ప్రతిసంవత్సరము ప్రతిపాఠశాలలోను బఠనీయముగా నిర్ణయింపఁ బడుటంజేసి, విద్యార్థులకేని, ఉపాధ్యాయులకేని చర్చితచర్చణములై, వినుగుపుట్టించుటయే కాక, యాంధ్రవాఙ్మయంబున నికవేఱు సీతిబోధకములై ప పద్యగ్రంథములే లేననుకొనక ప్రమపుట్టింపునుండఁబట్టికొఱఁతయు, ప్రమయు నివాంఁకబూని, సన్నయభిప్రయము, తిక్కనసోమయాజి, సోతనామాత్యుఁడు మున్నగు మహాకవులయొక్క సీతిబోధకములగు సూక్తులఁ గొన్నింటి నేటి వానికి లఘుటీక్షణము చేర్చి “కవిసూక్తిసూధానిధి” యనుపేర నీ పోత్తము ప్రకటింపఁబడినది. ఇందుఁ బొందుపఱచిన చరిత్రలు సీతిబోధకములై, కథాచమత్కృతిగలిగి, బాలురకుఁ జదువఁ జనువ, సభిరుచి గలిగింపుచున్నవి. ఇందు విద్యార్థులకు బోధింపఁదగని యచితవర్ణనలు మండుకై నను గానరావు. అంతయకాక, యిందలి కవిసూక్తులు బాలురు నల్లింపఁదగినంత చిన్నవైవారు దేలికగా నవగాహన

VI

చేసికోడగిన భావపుష్టిగలిగి యున్నవి. కావునఁ బంజితో
త్తములందఱు తీగ్రంథము నాదరించి, దీనిని తమవిద్యార్థులకుఁ
బఠనీయముగాఁ జేయుదురుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాము.

ఇందులోఁ పము లేవేని యున్నఁ జెలిపినచో వానిని గృహజ్ఞ
తత్వ సాధనకొని ద్వితీయముద్రణమునగునఁ దొలఁగించుటకుఁ
గడఁగువారము.

అత్యల్పకాలములో నింశీయాముద్రాక్షరశాలవారు కష్ట
మని భావింపక చిక్కిరి ముద్రించి యిచ్చిపదలకెంతయు
సంస్తవనీయులు.

ఇట్లు విధేయులు

ఆంధ్రభాషాపాఠ్యాయులు

పశ్చయప్పకళాశాలా హైస్కూలు,

మదరాసు.

శ్రీ రస్తు. క వి సూక్తి సుధానిధి.

చ త్రి షీ చ్చా ప ము.

(భాగవతములోనిది.)

ఉ. ఎవ్వనిచే జనించు జగత్మెవ్వనిలోపల నుండు లీనమై
యెవ్వనియందు ఊర్ధ్వఁ బరమేశ్వరుఁడెవ్వఁడుమూలకారణం
బెవ్వఁ డనాదిమధ్యలయుఁడెవ్వఁడు సర్వముఁదానయైనవాఁ
డెవ్వఁడు వాని నాత్మిభృశసీశ్వరు నే శరణంబు వేడెదన్.

సూతుఁడు శేనకాదిమునులకుఁ జెప్పట.

క. మిముబోటి పెద్దవారలు

కమలాక్షునిచరిత్ర మహిమఁ గాఁ జెప్పెడి భా

గ్యము గలిగి నేడు నాజ

న్మము సఫలం బయ్యె నృద్ధఁ మాన్యుడ నగుటన్. ౧

క. కులహీనుఁడు నారాయణు

విలసత్కళనములు గడఁకఁ వినిపించినఁ ద

త్కులహీనతఁ బాసి నుపహా

జ్వలకులజత్వమును బొందుఁ సన్మనులారా. ౨

సీ. ఎవ్వనిగుణజాలఁ మెన్న జిహ్వాలు లేక

నలినగర్భాదు లనంతఁ డండ్రు

కోరెడు విబుధేంద్రఁ కోటి మెల్లక లక్ష్మీ

ప్రార్థించె నెవ్వని పాదరజము

బ్రహ్మ యెవ్వనిపాద పద్మంబు గడిగిన

జలము ధన్యత నిచ్చెఁ జనుల కెల్ల

భగవంతుఁ డనియెడి శ్రీ భద్రశైబ్దమునకు

నెవ్వఁ డథాకృతి శ్రీ నేపు మిగులు

ఆ. నేమహాత్ము నాశ్రయించి శరీరాది

సంగకోటి నెల్ల శ్రీ సంహరించి

ప్రాభవమున మునులు శ్రీ పారమహంస్యంబు

నెంది తిరిగి రాక శ్రీ యుందు రెలమి.

3

చ. క్రమమున మింటికై యెగయుఁగాకవిహంగము మింటిదైనపా

రము గననేర్చునే హరిపరాశ్రమ మోపినయంతఁగాక స

ర్వము వివరింప నెవ్వఁడు ప్రవర్తకుఁడౌ మునులార నాదు చి

త్తమునకు నెంతగానఁబడఁదప్పక చెప్పెద మీకునంతయున్.

పరీక్షితుఁడు వేట కేగుట.

క. వేదండపురాధీశుఁడు

కోదండము నేతఁ బట్టికొని గహనములో

వేదండాదుల నొకనాఁ

డేదండలఁ బోవనీక శ్రీ యెగచె స్ఫులిమిన్.

గి

క. ఒగ్గములు ద్రవ్య పడుమని

యొగ్గెడు పెనుదెరల నెలల శ్రీ మరలు మృగములన్

డగ్గతీ చంపెడు వేడుక

వెగ్గలమై చిత్తమందు శ్రీ వెంటాడింపన్.

౬

క. కోలముల గవయ వృక్ష శా

హులములఁ దరక్షు ఖడ్గ శ్రీ రోహిత హరి శుం

డాలముల శరభచమర

వ్యాలముల వధించె విభుడు ॥ వడి నోలములన్.

2

వరీక్షిత్తు శమికునిపై మృతసర్పము నెత్తివైచుట.

క. మృగయులు మెచ్చ నగేంద్రుడు

మృగరాజపరాక్రమమున ॥ మెఱసి హరించెన్

స్మృగధరమండలమునఁ గల

మృగ మొక్కటి గక్క సర్ప ॥ మృగముల నెల్లన్.

౩

వ. ఇట్లు వాటుబయిన వేటతమకంబున మృగంబులవెంబడిం

బడి యెగుచుచుం జరించుటం జేసి బుభుక్షుపిపాసలవలన

మిగులఁ బ్రశాంతుండయి ధరణీశాంతుగాడు చల్లని నీటి

కొలఁకులంగానక కలంగెడుచిత్తంబుతో జనిచని యొక్క

తపోవనంబు గని యందు.

౪

సీ. మెలగుట చాలించి ॥ మీలితనేత్రుడై

శాంతుడై కూర్చుండి ॥ జడతలేక

ప్రాణమనోబుద్ధి ॥ పంచేంద్రియంబుల

బహిరంగవిధుల ॥ బాఱినక

జాగరణాదిక ॥ స్థానత్రయము దాటి

పరమమై యుండెడి ॥ పదముఁ దెలిసి

బ్రహ్మభూతత్వసంప్రాప్తి విక్రియుడయి

యతిదీర్ఘ జటలు తన్నావరింప

తే. నలఘురుచర్యధారియై ॥ యలరుచున్న

తపసిఁ బాడగని శోషితతాలుఁ డగుచు

నెండ్లి తడిలేక కుత్తుక నెలుగు డింద

మందభాషల డగ్గళ్లి న మనుజవిభుండు.

౧౦

క. శోయములు తెమ్ము మా కీ

శోయము వేటాడువేళ న దొల్లి బాడమ దీ

శోయము క్రియ జలదాహము

శోయమువారలును లేరు న దుస్సహ మనఘా.

౧౧

ప. అని భూవరుండు శిమికమహాముని సమాధినిష్ఠుండును

విస్మృతబాహ్యంతరిగ్రియకృతసంచారుండును హరిచింతా

పరుండు నయి యుండుట జింతింపక.

౧౨

ఉ. కన్నులుమూసి బ్రాహ్మణుడగు ర్విముత్తోడుత నున్నవాడుచే

సన్నలనైన రమ్మనడుచాలజలంబులు దెచ్చిపోయఁ డే

నున్ననలైన జేయఁడు సరమగ్రఫలంబులు వెట్టఁడింత సం

పన్నత నొందునే నన శోకశ్చరణాప్రతిమప్రభావముల్.

గీ. వారి గోరుచున్న వారికి శీతల

వారి నిడుట యెట్టివారికైన

వారితంబుగాని న వలసిన ధర్మంబు

వారి యిడఁగు దాహావారి గాఁడు.

౧౪

చ. అనిమనుజేశ్వరుండు మృగమువసగ్రామమున యదాహసం

జనిత మరంతగోషమున న సంయమి దన్ను నిరస్కరించిపూ

జనములు సేయఁడుంచుమృతసర్పము నెక్కి వింటికోప్పనన్

బనివడి తెచ్చినై చె నటు న బ్రహ్మమున్ గ్రునియంస వేదికన్.

ప. ఇట్లతండు ప్రత్యాహృతబాహ్యంతరిగ్రియం డగుచు మీలి

తలోచనుం డగునోపునో యట్లుగాక గతాగతులగు క్షుత

బంధువులచే నేమి యని మృషాసమాధినిఘండగు నోపునో
యని వితర్కించుచు వృథారోషదర్పంబున మునిమూపున
గతాసువైన సర్పంబు నిడి నశేశ్వరుండు దనపురంబునకుం
జనియె నంత సమీపవర్తులైన మునికుమారులు చూచి
శమీకచందనుండైన శృంగికడకుం జని. ౧౬

క. సరిగంధగజస్యందన
తురగంబుల నేలురాజు ॥ దోయాతుగుడై
పరిగె న్నిజనకునిమెడ
నురగముఁ దిగిలించి సోయె ॥ నోడక తగ్గడి. ౧౭

వ. అని పలికిన సమానవయోరూపమునికుమారలీలాసంగి
యయిన శృంగి శృంగంబులతోడి మూర్తి ధరియించినట్లు
విజృంభించి గోషసంరంభంబున నదరిపడి బల్యన్నంబుల
భుజించి పుష్పంబులగు బలిపుష్పంబులబోలి బలిసియు
ద్వారంబులం గాచికొనియుండు సారమేయంబులపగిది
దాసభూతులగుక్షత్రియాభాసులెట్లు బ్రాహ్మణోత్తములచే
స్వరక్షకులుగ నిరూపితులయిరి. అట్టివారి లెట్లు తద్గృహం
బుల భౌండసహితంబగు నన్నంబు భుజింప నర్హు లగుదురు.
తత్కృతంబులైన ద్రోహంబు లెట్లు నిజస్వామి జెందునని
నుఱియు నిట్లనియె. ౧౮

ఉ. అడఁడు తన్ను దూషణమూలౌ శ్రమవాసులఁ గాని వైరులం
గూడఁడు కందమూలములుగూడుగఁదించుసమాధిచిత్తుడై
వీడఁడు లోనిమాకులనుశిష్టనిదక్కఁ బరప్రపంచముం
జూడఁడునుద్గురుడు ఘోరజుట్టగ నేటికి రాచవానికి. ౧౯

ఉ. పోముహిరణ్యదానములఁబుచ్చుకొనంగ ధనంబులేమియుం
దేము సవంచనంబులుగ శ్రీ దీవెనలిచ్చుచు వేసరింపఁగా
రాము వనంబులఁ గృహవిరాములమై నివసింపఁ జెల్లదే
పామునువైవఁగాఁదగునెఁబ్రహ్మమునీంద్రభుజార్గళంబునఁ.

క. పుడమిఁగల జనులు పొగడఁగఁ
గుడుతురు గట్టుదురు గాక శ్రీ కువలయపతులై
యడవుల నిడుమలఁ బడియెడి
బడుగులమెడఁ నిడఁగఁదగునె శ్రీ పన్నగశవముఁ. ౨౦

క. భగవంతుఁడు గోవిందుఁడు
జగతిం బెడ వాసి చనిన శ్రీ శాసింపఁగాఁ
దగనరులు లేమి దుర్జను
లెగసి మహాసాధుజనుల శ్రీ నేచెద రకటా. ౨౧

క. బాలకులార ధర్మత్రీ
పాలకు శపియింతు ననుచు శ్రీ బలు విడిసి విలో
లాలకుఁ డగుమునికుంజర
బాలకుఁ డరిగెం ద్రిలోకపాలకు లదరఁ. ౨౨

వ. ఇట్లు రోషించి కౌశికీనదికిఁ జని జలోపస్పర్శనంబు చేసి.

ఉ. ఓడక వింటికొప్పున మృత్యోరగముంగొనివచ్చి మాటు మా
టాడకయున్న మజ్జనకునంసతలంబునఁ బెట్టి దుర్మద
క్రీడఁ జరించురాజు మర శ్రీ కేశవు లొడ్డినఁ గానఁజచ్చుఁ బో
నేడననాఁడు తక్షకఘోషీంద్రవిమానలహేతిసంహతిఁ. ౨౩

వ. అని శమిశామహామునికుమారుండైన శృంగి పరీక్షిన్నరేం
ద్రుని శపియించి నిజాశ్రమంబునకుం జనుదెంచి కంఠలగ్న
కాకోదరుండైన తండ్రి జూచి. ౨౬

క. ఇయ్యెడ నీకంఠమునకు
నియ్యగశవంబు దెచ్చి శ యిటు వైచిన యా
యయ్య నిక నేమి నేయును
నెయ్యంబులు లేవు సుమ్ము శ నృపులకుఁ దండ్రీ. ౨౭

శా. ప్రారంభంబున వేట వచ్చి ధరణీ శ పాలుండు మాతండ్రిపై
నేరం బేమియు లేదు సర్పశవము న్నేడుగ్రుండై వైచినాఁ
డీరీతిఁ ఫణి క్రమ్మఱ బ్రతుకునో హింసించునో కోటల
రాణే తాపసులార దీనిఁ దివళే శ రక్షింపరే మ్రొక్కెదన్.

వ. అని సర్పంబు దిగుచు నేర్పులేక యెలుంగైత్తివిలపించుచున్న
కుమారకురోదనధ్వని విని యాంగీకరసుండైన శమిశుండు
సమాధిఁ జాలించి మెల్లనఁ గన్నులు దెఱచి మూపున వ్రేలు
చున్నమృతోరగంబు వీక్షించి పారవైచి కుమారకుం జూచి.

క. ఏకీడు నాచరింపము
లోకులకుఁ మనము సర్వ శ లోకసములము
శోకింప నేల పుత్రక
కాకోదర మేల వచ్చె శ గంఠంబునకున్. 30

వ. అని యడిగినతండ్రికిఁ గొడుగు రాజు వచ్చి సర్పంబు వైచు
టయుం దాను శపియించుటయును వినుపించినఁ దండ్రీ
గొడుకువలన సంతసింపక యిట్లనియె. 31

క. బెట్టిదమగు తాపమునకు

దట్టపు ద్రోహంబు గాదు శ ధరణీకాంతు

గట్ట యేల శపించితి

పట్టి తక్షకవిపాగ్ని శ పాలగు మనుచున్.

3౨

గీ. తల్లికడుపులోన శ దగ్ధుడై క్రమ్మలు

గమలనాభుకరుణ శ గలిగినాడు

బలిమి కలిగి ప్రజల శ బాలించుచున్నాడు

దిట్టవడుగ రాజు శ దిట్ట నగునె.

33

ఉ. కాపరిలేనిగొట్టియలకై వడిఁ గంటకచోరకోటిచే

సేపరియున్న దీభువన శ మీశుడు గృష్ణుడు లేమి నిట్టిచో

భూపరిపాలనంబు సమోబుద్ధి నితం డొనరింపఁ జెల్లె

యీపరిపాటిద్రోహమున శ క్షిట్లు శపింపఁగ నేల బాలకా. 3౪

సీ. పాపంబు సేచేత శ బ్రాపించె మన కింక

రాజు నశించిన శ రాజ్యమందు

బలవంతుఁ డగువాఁడు శ బలహీనుపశుదార

హయసువర్ణాదుల శ నపహరించు

జూరచోరాదులు సంశచరితురు ప్రజ

కన్యోన్యకలహంబు శ లలిశయిల్లు

వైదికంబై యున్నవర్ణాశ్రమాచార

ధర్మ మించుక లేక శ తిప్పిపోవు

ఆ. సంతమీఁదలలోకు శ లర్థకామంబులఁ

దగిలి సంచరింప శ ధరణీ నెల్ల

ప రీ టీ చ్చా ప ము.

చర్ణ సంతకరములు శ్రీ వచ్చును మర్కట

సారమేయకులము శ్రీ మేర బుత్ర.

31

ఉ. భారతనగిజం బరమభాగవతు హయమేధయాజి నా
చారపరు మహానయవీశారిదు రాజకులైకభూషణు
నీరముఁ గోరి నేడు మననీలకు వచ్చిన భక్తి నర్థిస
త్కారము సేసి పంపఁ జనుఁగాక శిష్యాపంగ నీకు ధర్మమే.

క. భూపతికి నిరపరాధము

శాపము దా నిచ్చె బుద్ధి శ్రీ చాపలమున మా

సాపడు నీఁ డొనరించిన

పాపముఁ గొలఁగించు కృష్ణ శ్రీ పరమేశి హరీ.

32

క. పొడిచినఁ దిట్టినఁ గొట్టినఁ

బడుచుందురు గాని పరమభాగవతులు దా

రొడఁబడరు మారు సేయఁగఁ

గొడుకా విభుఁ డెగు సేయఁ శ్రీ గోరఁడు నీకు.

33

క. అలుగరు కలఁగరు సాధులు

మిళితములై పరులవలసఁమేలుంగీడు

నెలకొనిన నైన నాత్మకు

మెలయపు సుఖదుఃఖచయము శ్రీ లుగములగుచు.

34

ప. అని యిట్లు శిష్యాకమహామునీంద్రుండు కొడుకు సేసిన

పాపంబునకు సంతాపంబు నొందుచుండె నంత శిష్యాకప్రేషి

తుండగు శిష్యునివలన నామునికుమారకు శాపంబు విని యా

యభిమన్యువుత్తుండు గానుక్రోధావిషయాసక్తుండగు తన

కుఁ దక్షకవిషాగ్ని విరక్తిబీజం బగు ననుచుఁ గరినగరంబున
కుం జని యేకాంతంబున. ౪౦

ఉ. ఏటికి వేట వోయితి మునీంద్రుఁడు గాఢసమాధి నుండఁగా
నేటికిఁ దద్భుజాగ్రముననేసితి సర్పశనంబు దెచ్చి నేఁ
డేటికిఁ బాపసాహసములీక్రియఁ జేసితి దైవయోగము
దాటఁగరాదు వేగిరమతథ్యము గీడు జనించు ఘోరమై.

ఉ. పామువిషాగ్ని కీలనశ్రాణము లేగిన నేగుఁగాక నీ
భూమియురాజ్యమున్నతులుభోగమువోయినఁబోవుఁగాక సా
దామినిఁ బోలుజీవనముఁతథ్యముగాఁ దలపోసి యింక నే
నేమని మారుదిట్టుదు మునీంద్రకుమారకు దుర్నివారకు.

గీ. రాజు ననుచుఁ బోయిరాజ్యగర్వంబున
వనముకొఱకు వారివనము సొచ్చి
దండశూకశవముఁదండ్రిపై వైచినఁ
బాలియఁ దిట్ట కేలపోవు సుతుఁడు. ౪౩

క. గోవులకుఁ బ్రాహ్మణులకు
దేవతలకు నెల్ల ప్రాద్దురదేవునఁ గీడుం
గావించు పాపమానస
మేవిధమునఁ బుట్టకుండనే వారెందు.

వ. అని వితర్కించి. ౪౪

క. దామోదరపదభక్తిం
గామాదుల నెచ్చినాఁడు శ్రీ గావునఁ గరుణ
భూమిశుఁ డలుగఁ డయ్యెను
సామర్థ్యము గలిగి దోషసంగి శృంగి.

శ్రీ రస్తు. క వి నూ క్తి సు ధా ని ధి.

అష్టమః డశ్వతామ సవమానించుట.

(భా గ వ త ము లో ని ౩.)

ఉ. బాలురచావు కర్ణ ములఁ గ బడ్డఁ గడంగి యలింగి యోరువం
జాలక బాష్పతోయకణజాలము చెక్కుల రాల నేఁఁచి పాం
చాలతనూజ నేలఁబడి గ జాలిఁబడం గని యె త్తి నుజువా
చాలతఁ జూపుచుం జకురజాలము నువ్వచుఁ గ్రీడి యిట్లనున్.

శా. ధరణీశాత్మజ నీకు నేల నగనన్ ధర్మంబె తద్ద్రాణి ని
ష్కరుణుండై విదళించెబాలకుల మగ్ధుండీవనిర్ముక్త భీ
కరబాణంబుల నేఁడు వానిశిరమున్ గ్రంధించి నేఁడెత్తుఁ ద
చ్చిరమున్ ద్రోక్తి జలంబులూడుమిచటన్ శీతాంశుబింబాసనా.

వ. అని యిట్లాడంబరిచి తనకు మిత్రుండును సారథియునైన
హరి మేలనుచుండం గవచంబుదొడిగి గాండీవంబు ధరియించి
కపిధ్వజుండై గురుసుతునివెంట రథంబుఁ దోలించిన. 3

శా. తన్నుంజంపెదనంచు నచ్చువిజయున్ దర్శించి తద్ద్రాణి యా
పన్నుండై శిశుహంత గావున నిజప్రాణేచ్ఛఁ బారెన్వడిన్
మున్నుంబ్రహ్మమృగాకృతిం.....నా
సన్నుండొహరుఁజూచి పాగుపగిన్ సర్వోద్రియభ్రాంతిఁగో.

వ. ఇట్లాపినంత దూరంబునుం బరువిడి వెనుకఁ జూచి రథతు
రంగంబు లలయుటయుఁ చెలిసి నిలిచి ప్రాణరక్షణంబునకు
నొం దుపాయంబులేదని నిశ్చయించి జలంబులు వార్చి ద్రోణ.

నందనుండు సమాహితచిత్తుండై ప్రయోగంబ కాని యవ
సంహారంబు నేరకయ్యుం బ్రాణసంరక్షణార్థంబునకై పార్థుని
మీఁద బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రంబు ప్రయోగించిన నది
ప్రచండతేజంబున దిగంతరాళంబులు నిండి ప్రాణభయం
కరంబై షోచిన హరికి నర్జునుం డిట్లనియె. గి

సీ. పద్మలోచన కృష్ణ శ్రీ ధిక్తాభయప్రద
వినుము సంసారాగ్ని శ్రీ వేర్పుచున్న
జనులసంసారంబు శ్రీ సంహారంబున నీవు
దక్క నన్యులు లేకు శ్రీ తలఁచి చూడ
సాక్షాత్కరించిన శ్రీ సర్వశైవ్యుండవు
ప్రకృతిహండువు శ్రీ పరమపురుష
నీప్రబోధమొచ్చేత శ్రీ నీమాయ సంతయు
నడఁతు నిశ్చేయ శ్రీ సాత్మయందు

ఆ-వె. మాయయందు మునిగి శ్రీ మనువారలకుఁ గృపఁ
జేసి ధర్మముఖ్య శ్రీ చిహ్నమున
శుభము సేయుచుందు శ్రీ సుజనుల నవనిలో
గావఁ బుట్టుచువు జగన్నివాస. ల

క. ఇది యొకతేజము భూమియుఁ
జదలును దిక్కులును నిండి శ్రీ సర్వంకషమై
యెదురై వచ్చుచు నున్నది
విదితముగా నెఱుంగఁజెప్ప వే దేవేళా. ౭

వ. అనిన హరి యిట్లనియె.

౮

శా. జిహ్వాత్వంబునఁ బార్శ్వద్రోణుఁడు నురశీలుండు ప్రాణేచ్ఛువై
బ్రహ్మాస్త్రంబదెయ్య నచ్చె నిదె తోదబాణాగ్ని బీభత్సి నీ
బహ్మాస్త్రంబునఁ గాని దీని మఱియొక నాదు సంహార మీ
బ్రహ్మపత్యమెఱుంగఁజేయుమునడిచి బ్రహ్మాస్త్రమున్ దీనిపై.

వ. అనిన నర్జునుండు జలంబులు వార్చి హరికిం బ్రసక్షిణంబు
నచ్చి ద్రోణునిదనూ డేసినయస్త్రంబుమీఁదఁ దనబ్రహ్మా
స్త్రంబు ప్రయోగించె.

౧౦

మ. అవనివ్యోమములందునుండిత ముగోనారెండుబ్రహ్మాస్త్రముల్
రవినహ్నిద్యుతిఁ బోగుచుం ద్రభువనత్రాసంబు గావింపఁగా
నివశత్రాంతి యుగాంతమోచునిప్రజల్వీక్షింప నావేళ మా
ధవునాజ్ఞావిజయుండు సేసె విశఖద్వంద్వోపసంహారమున్.

వ. ఇ ట్లస్త్రద్వయంబు మహసంహరించి ధనంజయుండు ద్రోణ
నందనుంగూడ నరిగి పట్టుకొని రోహిణితిలోచనండ్లై
యాజకుండు రజ్జుప్రసరి బశుప్రం గట్టినచందంబున బంధించి
శిశిరుంబుకడకుం గొని చని హింసరితు నని తిగిచినఁ జూచి
హరి యిట్లనియె.

౧౧

ఉ. మాటుపడంగ లేనియసఁనుస్థుల సుప్తుల సస్త్రవిద్యలం
దేఱనిపిన్న పాపల నేధించి నిషేధపుఁ గ్రూరకర్ముండై
పాటుండెవ్వఁడు పాతకుండుఁ ప్రాణభయంబున వచ్చెనూర్పుచుం
బాతెడి వీనిఁ గానకు కృపానుతి నర్జున పాపవర్జనా.

౧౨

చ. వెఱచినవాని దైన్యమున నే వెఱునుండినవాని నిద్ర మై
మఱచినవాని సౌఖ్యముగఁగమద్యము ద్రావినవానిభగ్నుడై
పఱచినవాని సాధుజడభావమువానిని గావుమంచు వా
చఱచినవానిఁ గామినులఁజంపుట ధర్మము గాదు ఫలునా.

శా. స్వప్రాణంబుల నెవ్వఁడేనిఁ గరుణాసంగంబు చాలించి య
స్వప్రాణంబులచేత రక్షణము సేయున్ వాఁ డధోలోకదుః
ఖిప్రాప్తుండగు రాజుదండమున సత్కల్యాణుడౌ నైన నీ
విప్రుడందఱితుఁ జేయు మేటికి మహావిభ్రాంతిచేసుండఁగన్.

ష. అని యివ్వధంబునఁ గృష్ణుం డానతిచ్చిన బ్రాహ్మణుండు
గృతాపరాధుండైన వధ్యండు గాఁడని ధర్మంబుదలంచి చం
పక ద్రుపదరాజపుత్రికిం దనచేసినప్రతిజ్ఞం దలంచి బద్ధుం
డైనగురునందనుఁ దోడ్కొని కృష్ణుండు సారథ్యంబు సేయ
శిబిరంబుకడకు వచ్చి.

౧౫

క. సురరాజసుతుఁడు చూపెను
దురవధిసుతశోకయుతకు నే ద్రుపదునిసుతకుం
బరిచలితాంగశ్రేణి
బగుషమహాపాశ బద్ధపాణిన్ ద్రాణిన్.

౧౬

వ. ఇట్లర్జునుండు దెచ్చిచూపిన బాలసభజనితలజ్జాపరాజ్ముఖుం
డైనగురునికొడుకుం జూచి మ్రొక్కి సుస్వభావయగు
ద్రౌపది యిట్లనియె.

౧౭

మ. పరగఁగ మామగవారలందఱుచుమున్ బాణప్రయోగోపసం
హరణాద్యాయుధవిద్యలన్నియును ద్రోణాచార్యుచే నభ్యసించు

చిరి పుత్రాకృతి నున్నద్రోణుడవు నీచిత్తంబులో లేశము
గరుణాసంగము లేక శిష్యసుతులతోఁబంపఁగాఁ బాడియె.

క. భూసురుడవు బుద్ధిదయా
భూసురుడవు శుద్ధవీరభటసందోహ
క్రేసరుడవు శిశుమారణ
మాసురకృత్యంబు ధర్మ శ్రీ మగునే తండ్రుడి. ౧౯

శా. ఉద్రేకంబున రాదు శస్త్రధరులై శ్రీ యుద్ధావనిలేరు కిం
చిద్దోహంబును నీకుఁ జేయరు బలోత్సేకంబుతోఁ జీకటి
భద్రాకారులఁ జన్నపాపల రణప్రౌఢక్రియాహీనుల
నిద్రాసక్తుల సంహరింప నకటా శ్రీ నీచేతు లెట్లాడెనో ౨౦

ఉ. అక్కట పుత్రశోకజనితాకులభారవిషణ్ణచిత్తనై
పొక్కుచునున్నభంగినిను శ్రీ బోరఁ గిరీటి నిబద్ధుఁ జేసి నేఁ
డిక్కడి కీఁప్పితెచ్చుట సహింపనిదై భవదీయమాత నేఁ
డెక్కడ నిట్టిశోకమునశక్రియ నేర్పుచు బొక్కుచున్నదో.

వ. అని కృష్ణార్జునులం జూచి యిట్లనియె. ౨౧

ఉ. ద్రోణునితో శిఖంబడక శ్రీ ద్రోణకుటుంబిని యున్న దింట న
క్షీణతనూజశోకవివ శ్రీ కీకృతనై విలపించుభంగి నీ
ద్రాణిఁదెరల్చి తెచ్చుటకుఁ దైన్యమునొందుచు నెంతఁబొక్కు నో
ప్రాణవిముక్తుడైన పతిపాపము బ్రాహ్మణహింస మానరే.

క. భూపాలకులకు విపులఁ
గోపింపఁగఁ జేయఁదగదు శ్రీ కోపించినఁ ది

తోపానలంబు మొదలికి

భూపాలాటపులఁ గాల్పు భూకంపముగఁ. ౨౪

వ. అని యిట్లు ధర్మ్యంబును సకరుణంబును నిర్వ్యక్తికంబును సమంబును శ్లాఘ్యంబును నగు ద్రౌపదిపలుకునకు ధర్మ నందనుండు సంతసిల్లె నకుల సహదేవ సాత్యకి ధనంజయ కృష్ణులు సమ్మతించిరి సమ్మతింపక భీముం డిట్లనియె. ౨౫

చ. కొడుకులఁబట్టిచంపెననికోపమునొందదు బాలఘాతకుఁ విడువుమటంచుఁ జెప్పెడినిఁ వెట్టిదిద్రౌపది వీడువిప్రుండే విడువఁగనేల చంపుఁడిటువీనిని మీరలు చంపరేని నా పిడికిటిపోటునఁ శిరముఁభిన్నము సేసెద జూడుఁ డిందఱుఁ.

వ. అని పలికిన నశ్వత్థామకు ద్రౌపది యడ్డంబు వచ్చె భీముని సంరంభంబు సూచి వారి చతుర్భుజుండై రెండుచేతుల భీముని వారించి కడమరెంటును ద్రుపదపుత్రకను దలంగందొబ్బి నగుచు భీమున కిట్లనియె. ౨౬

ఉ. అవ్యుడుగాఁడు వీడుశిశుహంతకురాత్మకుఁడతతాఁఁఁహం తవ్యుడుబ్రహ్మబంధుఁడగుదప్పదునిక ముద్రాహ్మణోనహం తవ్యయటంచు వేదము శ్రుతంబగుఁగాన ధర్మదృష్టి గ ర్తవ్యమువీనిఁగాచుటయథాస్థితిఁజూడుముపాండవోత్తమా.

వ. అని సరసాలాపంబులాడి పవననందనునెడంబఱచియర్జునుం జూచి ద్రౌపదికి నాకు భీమ సేనునకు సమ్మతంబుగ మున్ను నీచేసినప్రతిజ్ఞయు సిద్ధించునట్లు నాపంపు సేయుమని నారా యణుం దానతిచ్చిన నర్జునుండు దదనుమతంబున. ౨౭

శా. విశ్వస్తుత్కుడు శక్రసూనుడు మహావీరుండు ఘోరాసిచే
సశ్వత్థామశిరోజముల్ దలఁగి చూడంతర్మహారత్నమున్
శశ్వత్కీర్తి వెలుంగఁబుచ్చుకొని పాశవ్రాతబంధంబులన్
విశ్వాసంబున నూడ్చి ద్రాశ్చశిబిరోరీర్వభాగముం బాసిపోన్.

క. నిబ్బరపుబాలహంతయు

గొబ్బునఁ దేజంబు మణియుఁగోల్పడి నతుండై

ప్రబ్బినచింతన్ విప్రుఁడు

సిద్ధితితో నొడలిగబ్బు శనెడి నడిఁ జనియెన్.

3౧

గీ. ధనముగొనుట యొండె శ దలగొలుగుట యొండె

నాలయంబు వెడల శ నడుచు టొండె

గాని చంపఁదగినకర్మంబు సేసినఁ

జంపఁదగదు విప్రజాతీఁ బతికి.

3౨

అష్టావక్రనిచరిత్రము.

(భారతము లోనిది.)

వ. తొల్లి యేకపాదుం డనుమునివరుండు తనవిద్యావిభవం
బున సుజాత యనుదాని వివాహంబై వనంబున ఘోర
తపంబుఁజేయుచు ననవరతంబును శిష్యుల వేదంబులు చదివిం
చుచున్నఁ బెద్దకాలంబునకు సుజాత గర్భిణి యైనఁ దద్గర్భం
బున నున్నయర్భకుం డొక్కనాడు తండ్రి కిట్లనియె. ౧.

క. ఎడపడక యహారాత్రులు

వడిఁ గొని చదివింప నిట్లు శ వలయునె శిష్యుల్

కడు నిద్ర లేమి నెంతయు

జడమతులై చదువు దప్పఁ శ్రీ జదువుచు నుండఁ. ౨

వ. అని యుపలంభించి పలికిన నలిగి యేకపాదుండు నీ వధ్యయ
సంబునకు వక్రంబుగాఁ బలికితివి గావున నెనిమిదివంకలు
గలశరీరంబుతో జన్మింపు మని కొడుకునకు శాపం బిచ్చిన.

గీ. అగ్నికల్పుఁ డై మోహాత్ముఁడు కడుపునఁ

బెరుగుచుండె నంత శ్రీ సరసిజాతీ

ప్రసవకాల మైనఁ శ్రీ బతి కొక్కనాఁ డిట్లు

లనియెఁ బ్రసవభారమునకు నలరి ౪

క. ధరఃశిః గడుఁ బేదవారును

బురిటికి ఘృతశైలధాన్యములఁ జెచ్చెర ముం

దర సంగ్రహింతు శ్రీ రవి మన

కరుదుగ నతిదుర్లభాబు శ్రీ లర్థము లేమిఁ. ౫

వ. ఏమి సేయుదు నివ్వధంబున నీప్రసవక్లేశం బెట్లు వాయుదు
ననిన నేకపాదుండు ధనార్థియై జనకరాజుపాలికిం జని
వానియజ్ఞంబునందు వరుణపుత్రుం డైనవంశితో వివాదం
బు సేసి యోటువడి లజ్జామగ్నుం డైయున్న నిట సుజాత
ప్రసూతిమై యన్టావక్రం గనియెఁ దత్కాలంబున నుద్దా
లకుభార్య శ్వేతకేతుం గనియె నిట్లు మాతులభాగినేయు
లిద్దఱు సవయస్కులై పెరిగి పండ్రెండేండ్లొక్కట నుద్దా
లకునొద్దఁ జదివి యధ్యయనశూరు లై రందు. ౬

గీ. తండ్రి యనుచు నుద్దాలకుఁ శ్రీ దనకుఁ గరము

ప్రీతితో శ్వేతకేతుని శ్రీ భ్రాత యనుచు

సనఘచరితుఁ డష్టావక్రఁ శ్రీ డనుదినంబు
నొం డెఱుంగక సుఖలీల శ్రీ నుండునంత.

2

వ. ఒక్కనాఁ డుద్దాలకుకురు వెక్కియున్నయష్టావక్రఁ జూచి
శ్వేతకేతుండు సహింపక నీ వేల మాయయ్యకురు వెక్కి-
యుండె దీప్త వోయి మీయయ్యకురువున నుండు మని
చేయి పట్టి యీడ్చిన నేడ్చుచుం దల్లికడకుం జని యష్టా-
వక్రకుం డి ట్లనియె.

౩

క. మాయయ్య యెవ్వ రెక్కడఁ
బోయెం జెప్పు మని తెల్లముగ నడిగి తప
శ్రీయుతుఁడు దండ్రికడకుం
బోయెం దనమామ నెయ్యమునఁ దోడ్కొనుచున్.

౪

వ. ఇ ట్లష్టావక్రండు దాను ను శ్వేతకేతుండు ను జనకరాజు
యజ్ఞంబునకుం జని యందు దావారికనివారితులై మూకాం
ధబధిరపంగుస్త్రీబ్రాహ్మణసుప్రవేశం బగుచున్నరాజద్వా-
రంబున మమ్ము విద్వాంసుల బ్రాహ్మణుల నేల వారిం చెద
రనిన దావారికుం డి ట్లనియె.

౧౦

క. అలఘు లగువృద్ధవిద్వాం
సులకు మహాయాజ్ఞకులకుఁ శ్రీ జూర సర్పంబై
విలసిల్లు యజ్ఞసభ సార
వలదు చనుం డీకు చిటుతరవారల రనినన్.

౧౧

క. అలయక యేండ్లు గడుం బె
క్కులు జీవించుట * నర గలుగటయుం దగువృ

దులలక్షణమే జ్ఞానము

గలఁ డేనిఁ బాలుఁ డైనఁ శ్రీ గడు వృద్ధు నుహిఁ. ౧౨

వ కృతాధ్యయనశీలుండై యాచారపరుం డైనవాఁడు బాలుర
డయ్యను సర్వజనసంభావనీయుండు ను సర్వజనసంస్తవ
నీయుం డగు. బాలు రని మమ్ము నవమానింప వలనదు. ఏము
జనకరాజసదనంబున దర్శితులైనవేదవాదులతో వాదంబు
సేయ సమకట్టి నచ్చినవార మనిన దావారికుండు వారి
నప్పుడు జనకరాజానుమతుండై లబ్ధప్రవేశులం జేసె నంత.

సీ. జనకభూపాలుని శ్రీ సంప్రశ్నముల కెల్ల
నేర్పడ నుత్తరం శ్రీ బిచ్చి వాని
సభయందు భూసుర శ్రీ సంఘమధ్యంబున
వరుణపుత్రుం డైనవందితోడ
వాదంబు సేసి గోర్వంబున నాతని
మెడిచి తద్విజితులై శ్రీ యొదిగియున్న
ధరణీసురులఁ దనతండ్రితో నిగ్రహ
ముక్తులఁ జేసె నమ్మునికుమారుఁ

గీ. డధికతేజః డష్టావక్రకుఁ శ్రీ డఖిలలోక
పూజితుం డైనజనకుచేఁ శ్రీ బూజ లంది
యేకపాదునిఁ దోడ్కొనియేగుడెంచె
బుధనుతుండు నిజాశ్రమంబునకు నొప్పు.

యవక్రీతుచరితము.

(భారతములోనిది.)

- క. అలఘులు రైభ్యభరద్వా
జలు దమలో సుహృదులై విశుద్ధతపోని
శ్చలితమతు లివ్వనంబున
నెలసి తపం బొప్పఁ జేయుచుండిరి నెమ్మిక్. ౧
- వ. అందు రైభ్యంఁడు గృతాధ్యయనశూరులైన యర్వావసు
పరావసు లనుతనయిద్దఱుపుత్రులతో విద్వత్పూజితుండై
యున్నవానిం జూచి సహింపనోపక భరద్వాజసుతుండు దపో
బలంబున సఖిలవేదశాస్త్రాగమంబులు పడయుదు నని సమి
ద్ధంబైనయగ్నియందు ధాయ్య సంధించుచు నుగ్రతపంబు
సేయుచున్న దాని సహింపనోపక యింద్రుండు వానియొద్దకు
వచ్చి నీ వేమి యుద్దేశించి యుగ్రతపంబుఁ జేసెద వనిన
శక్రనకు * యవక్రీతుం డిట్లనియె. ౨
- గీ. చదువక యను నాకు శ సర్వవేదంబులు
సర్వశాస్త్రములును శ సంభవెల్ల
వలయు నని తలంచి శ వదలక నిష్క్రమ్
నుగ్రతపముఁ జేయుచున్నవాడ. ౩
- వ. అనిన వాని కింద్రుం డిట్లనియె. ౪
- క. గురుముఖమునఁ బడయక దు
ష్కరతపమునఁ జేసి పడయఁగఁ బడువిద్యల్
పరమార్థమై మదము మ
త్సరమును గావించు నెట్టి శ సాధుల కై నన్. ౫

వ. ఇది విద్యోపార్జనంబున కుపాయంబు గా దని వాచించి వాస
 ఛం డరిగిన నుడుగక యవక్రీతుం డెప్పటియట్ల తపంబుఁ
 జేయుచున్నఁ దదీయతప స్తప్తమానసుండై వృద్ధశ్రఛండు
 వృద్ధవిప్రరూపంబు ధరియించి యశక్తుండై శోషించినశరీ
 రంబుతోడ సికతాముష్టివరంపర నపారగంభీరగంగావ్రవా
 హంబునందు సేతుబంధంబు చేయుచున్న నవ్విప్రుం జూచి
 నఛ్వచు యవక్రీతుం డిట్లనియె. ౬

క. శతవర్షవృద్ధుడవు నీ
 వతికృశ్నుడ వశక్య మైనయర్థమునం దా
 తతశక్తి జేసి కడు దు
 ర్మతివై తిం కెన్నఁ డిది సమాప్తి బొందున్. ౭

వ. అనిన విని యింద్రుండు వానిం జూచి యేను నీయట్ల యఘ
 టమానం బైనయర్థంబునందు యత్నంబుఁ జేసెద నని నిజ
 రూపంబుఁ జూపి యిట్లు నిరర్థకప్రయాసం బేల చేసె దుడుగు
 మనిన నే నెట్లు నుడుగ నాయభిమతంబు సఫలంబు సేయ
 వలయునని యవక్రీతుండు శతమఖువలనం దనయభిమతంబు
 వడసి తత్ప్రకారంబుఁ దండ్రికిం జెప్పిన విని భరద్వాజుండు
 కొడుకుగర్వంబు సహింపక వేదగీత లైనగాథలయర్థంబు
 వానికి నిట్లని చెప్పె. ౮

సీ. బాలధి యనుమునిప్రవరుండు పుత్రశో
 కాపన్నుడై ఘోరరమగు తపంబుఁ
 జేసి వేల్పుల దయఁ గ జరజీవిగాఁ బుత్రుఁ
 బడసె మేధావి నాఁ గ బరగువాని

వాడు నాయుష్యగర్వమున మునీంద్రుల
నెవ్వరి మెచ్చక ర యేగి యొక్క
ధనుషాక్షుఁ డనుతపోధనుసెద్ద గర్వించి
పలికిన నలిగి తపస్వి వాని

గీ. సంతకాంతికమున ర కరుగంగఁ జేసె గ
ర్వంబు చెట్ట యెట్టివారికైనఁ
గ్రామఁ దత్త ణంబ ర గర్వంబు గర్వంబు
నుడిగి యున్నవాడ ర యుత్తముండు.

౯

వ. కావున నీచ గర్వంబు విడిచి యకోపనుండవై పరమశాంతు
లైన రైభ్యుకొడుకులతోడ నిర్మత్సగుండవయి యుండు
మనిన నట్లు సేయుదు నాకు రైభ్యుండు భవత్సమానుండ
యని యవక్రీతుండు తనవిద్యావిభవంబు మునిసభల విస్త
రించుచు నెక్కునాడు రైభ్యాశ్రమంబునకుం జని యందు.

ఉ. కోమలకీరపట్టరణ ర కోకిలనాదచునోహరంబు ను
ద్దామవసంతపుష్పభరితక్షితిజప్రకరంబు నైన యా
రామమునందుఁజూచె మునిరాజకుమారుండురైభ్యుకోడలిం
దామరసాక్షిఁ గృష్ణ యనుదానిఁబరావసుభార్యబ్రీతితో.

గీ. దానిఁ జూచి మదన ర తప్తుఁడై తనయభి
ప్రాయ మెఱుంగఁ జెప్పె ర బంకజాక్షి
కదియు శాపభీతి ర నప్పటి కొడఁబడి
నట్లు పలికి పెలుచ ర నరుగుదెంచి.

౧౨

క. తమమామకుఁ దద్వృత్తాం
తము సంతయుఁ దెలియఁ జెప్పి ర తరుణి విలోలా

క్షములందు బాష్పసలిలో

ద్గమము గఁ దల వంచి యుండెఁ శ్ర గడుకోపమునన్. ౧౩

వ. రై భ్యుండు నయ్యవక్రీతున కలిగి నిజకోపానలశిఖాయమానైక
జటావలగబనకరుండై హుతాశనునందు వేల్చి యయ్యగ్ని
కుండంబునందు. ౧౪

క. లలితాంగిఁ బడసెఁ దనకో

డలిరూపముకంటెఁ గడు బోడం గగురూపో

జ్వలకాంతి గలుగుదానిం

బాలతుక నెక్కర్తుఁ దనతపోవీర్యమునన్. ౧౫

వ. మఱియు నెక్కజట యవలంబించి వేల్చిన నందు వికృత
దంష్ట్రాకరాళం బైనముఖంబుతో శూలహస్తం డైన
యొక్కరాక్షసుండు పుట్టె నయ్యిద్దఱు ముకుళీకృతహస్తలై
మాకుం బని యేమి యని యడిగిన నవసీతుం డైనయవ
క్రీతు నధియింపుం డని పంచిన. ౧౬

క. ఆతరుణి మున్న సని మద

నాతురుండై విగతచేష్టులడై యున్న యవ

క్రీతుకరకమండలువుం

బ్రీతిఁ బ్రబోధించి కొనియె శ్ర బెడఁగుగ నంతన్. ౧౭

క. అపహృతకమండలుండై

యపవిత్రుం డగుటఁ జేసి శ్ర యధికతపోపీ

ర్యపరిక్షయమగుడును నా

తపస్విసుతు రాక్షసుండు శ్ర దడయక తాఁకెన్. ౧౮

వ. వానికి వెఱచి యవక్రీతుండు కొలంకులకు మహానదులకు,
జొచ్చిన నవి శుష్కంబు లైనఁ దనజనకునగ్ని హేమాత్రంబుఁ
జొచ్చె నంత. ౧౯

గీ. మునికుమారు నెగిచిఁకొని వచ్చి నిశితశూ
లాయధమునఁ బొడిచి శ్రీ యాతురమున
రక్కసుండు చంపి శ్రీ యక్కాంతియును దాను
నరిగె రైభ్యుకడకు శ్రీ నాక్షణంబ. ౨౦

వ. రైభ్యుండు ను వానికి భార్యఁగాఁ గృత్తి నిచ్చె నంత నిట
భరద్వాజుండు వనంబుననుండి వచ్చి తొల్లి తన కెప్పుడుం
బ్రత్యుత్థానంబుఁ జేయునగ్ను లప్పు డడంగియున్న నచ్చెరు
వడి గృహపాలకుం డైనశూద్రులన నంతవృత్తాంతం బెఱింగి
నిహతుండై నపుత్రుం జూచి మఃఖతుండై. ౨౧

గీ. రైభ్యుఁ డధికకోపరతుఁ డంటి నమ్ముని
యాశ్రమంబుదెసకు శ్రీ సరుగవలవ
దంటి వినఁగ నెల్ల శ్రవైతి నాపలుకులు
గర్వితునకు బుద్ధి శ్రీ గాన నగునె. ౨౨

వ. అని ప్రలాపించుచు భరద్వాజుండు వాని దహించి పుత్ర
శోకదహనంబు సహింప నోపక తద్దహనంబున దేహత్యా
గంబుఁ జేసె నంత బృహద్ద్యుమ్నుం డనురాజు సత్రయాగం
బుఁ జేయుచుండి రైభ్యపుత్రుల సర్వావసుపరావసులం దనకు
ఋత్విజులంగా వరియించిన నయ్యిరువురు దండ్రుచే ననుజ్ఞా
తులై వానియజ్ఞంబు నడపుచున్న నెక్కనాడు పరా

వసుండు నిజాశ్రమంబునకు వచ్చువాఁడు వేగుబోకచీఁకటి
నేకతంబ తనకు నెదురుగా వచ్చురైభ్య నెఱుంగక మృగం
బుగా వగచి నిజప్రాణభయంబున వధియించి పదంపడి
యెఱింగి పరమదుఃఖతుండై ప్రేతకార్యంబులు దీర్చి బృహ
ద్ద్యమ్నుసత్రంబునకు వచ్చి తనచేసినపితృఘాతం బగ్రజు
నకుం జెప్పి యిట్లనియె. ౨౩

గీ. నీవు దీని నొక్కరుండైన నిర్వహింప
నోప వే నొక్కరుండ నయ్యును గడంగి
నడుప నోపుదుఁ గావున న నాతదర్థ
మాచరింపుము బ్రహ్మహా న త్యావ్రతంబు. ౨౪

వ. అనిన నర్వావసుం డట్లు సేయుదు నని బ్రహ్మహత్యావ్రతం
బులు సలుపుచుండెం బరావసుండు ను నొక్కరుండ సత్ర
యాగంబు జరుపుచుండె నంత నర్వావసుండు బ్రహ్మహత్యా
ప్రాయశ్చిత్తంబులఁ జేసి యాసత్రయాగంబునకు వచ్చిన
వానిం జూచి పరావసుండు బృహద్ద్యమ్నుస కిట్లనియె. ౨౫

క. ఇమ్ముని నీయజ్ఞాయత
నమ్ముఁ బ్రవేశింపఁ దగఁడు న నరనాయక యు
గ్రమ్ముగ సలిపెడు శుభకా
ర్యమ్ములకుం బాసి న బ్రహ్మహత్యావ్రతముల్. ౨౬

వ. అనవుడు బృహద్ద్యమ్నుప్రేరితులైన జనులచేత నుత్సార్వ
మాణుం డయి యర్వావసుం డనియెఁ బరావసుండు గాని
యేను బ్రహ్మహత్యాపాతకుండఁ గాను వానికి వ్రతంబు సలిపి

తత్పాతకవిముక్తుండ నైతి నని చెప్పిన నర్వావసుయధార్మ
కథనంబునకు మెచ్చి యగ్నిపురోగము లయిన దేవతలు వాని
కిట్లనిరి. ౨౭

గీ. తమ్ముచేసిన దురితముల్లలగఁ బూని
ధర్మబుద్ధిమై వ్రతములు శ్రీ పేర్ని సలిపి
తనఘ నీకు నభీష్టంబులై నవరము
లడుగు మిచ్చెద మామెచ్చు శ్రీ గడువ నగునె. ౨౮

వ. అనినఁ దనతండ్రియు భరద్వాజుండు ను యవక్రీతుండు నెప్పటి
యట్ల జీవించియుండను నిజజనకుండు పరాశనుచేత నిహ
తుం డగుట నిస్తరింపవలయు నని ప్రార్థించి దేవతలవరం
బున నర్వావసుండు రైభ్యభరద్వాజయవక్రీతుల సంజీవితు
లం జేసిన నద్దేవతలకు యవక్రీతుం డిట్లనియె. ౨౯

గీ. ఏను వేదశాస్త్రములు శ్రీ నెఱిగి వ్రతము
లెల్ల సలిపి యారైభ్యుచేపింపింతుండ
నైతి నాకంటె రైభ్యున శ్రీ కధికశక్తి
యైనతెఱఁ గేమి యనిన ని ట్లనిరి సురలు. ౩౦

క. గురుశుశ్రూష యొనర్చుచుఁ
బరమక్లేశమునఁజేసి శ్రీ పడసినవిద్యల్
స్ఫురియించుఁ గాక గురుముఖి
విరహితముగఁ బడసినవియ్యవెలయునె యెందున్. ౩౧

వ. నీవు గురుముఖింబునం బడయక యొండువిధంబునం బడ
యుటంజేసి నీయధ్యయనవ్రతంబులు నిర్వీర్యంబు లయ్యె.

గురుసంతోషకరుండై రై భ్యుండు బ్రహ్మజ్ఞానం బవలంబించెం
గావున నాతం డిట్ట శక్తి వడసె నని దేవతలు దివంబున కరిగిరి.

వ్యాఘ్ర గోమాయుసంవాదము.

(భారతము లోనిది.)

- ఆ. పురిక యనంగబరగు శ పురిక జారికుం డను
నృపతి క్రూరకర్మనిష్ఠుఁ బరంగు
నవ్విభుండు సచ్చి యధిప గోమాయువై
పుట్టె బుట్టెఱుంగుబుద్ధితోడ. ౧
- వ. ఇబ్బంగిం బుట్టినయానక్క మహితవ్రతశీలంబు మంసం
బు దినక హింస సేయక ననంబునం బతితఫలంబులు బత్రం
బులు నాహారంబులుగా వర్తించుచుండఁ దోడినక్క లిది
యేటివ్రతంబు మంసం బేము దెచ్చిఁబుచ్చెద ముపయో
గించి సుఖవై యుండు మని ప్రార్థించిన నమ్మెయికిం జొరక
దృఢనిశ్చయంబై యుండె నంత నొక్కనాడు మృగంబుల
కెల్ల ముఖ్యంబైన శార్దూలం బత్తెఱం గెఱింగి వచ్చియ
గోమాయువుతో నిట్లనియె. ౨
- క. నిను సౌమ్యుడ వని యెఱిగితి
ననఘా ననుఁ జెంది నిలిచి శ యతులసుఖము లం
దిన మేలు నన్నుఁ గ్రూరుం
డను లోకం బిదియు నుడువనగు నీశిక్ష. ౩
- వ. నాతోడిబాంధవంబు సేయు మనిన నగ్గోమాయు విట్లనియె.

క. నీ వాశ్రయణీయుండవు
గావే విను భోగపరమూగ కున్న మ
ద్భావం బటుగావున నా
కీవచనము లింపు సేయ శ విధగుణాధ్యాయ. ౧

వ. అది యట్లుండె భోగంబులు గాకున్న నేమి నీకుం గార్యా
కార్యంబులు నాయెఱింగిన తెఱంగున నుపదేశించుచు మైత్రి
వాటించి యునికి గర్హణీయంబై భవదీయమూలభృత్యు
లసూయ సేసి భేదింతురు. దాన నొప్పమి వచ్చు. నీవు వారలు
గలంచినఁ గలంగ కుండుటకును నాబుద్ధి పాటించుటకును
సమయంబు సేసి నన్ను మన్నించి కొనియుండు మఱైన
నీకడ వర్తించి యుండెద ననుటయు నావ్యాఘ్రం బాభంగి
నడపం గలయది యై. ౨

ఆ. సంతసంబుతోడ శ సమయంబు సేసిన
నెలమిఁ బొంది నక్క శ పులికి బుద్ధి
సెప్పికొనుచుఁ దగ వసించెఁ దదీయని
కేతనమునఁ బులి యుఁగ బ్రీతి సలిపె. ౩

వ. కొండొకకాలంబునకు నమ్మగరాజు మన్నించువిధంబును
నగ్గోమాయువు దదీయహితాహితంబు లరసి బుద్ధిసాచివ్యం
బు సేయు తెఱంగును జూచి చూపోపక యప్పులిమూలభృ
త్యులు దమలోనం గూడికొని యొక్కనాడు. ౪

క. పులి నమలెడుమాంసము వెర
వలనడఁ దా మపహరించి శ యానక్కకు ని

మ్ముల నిల్వం గావించిన

నిలయంబున గొండి బెట్టి శ నే ర్పారంగళ. ౯

వ. ఉన్నంత భక్త్యపదార్థపరిరక్షణంబును దాన చేయునది
గాన నగ్గోమాయు వప్పనికిం జొచ్చి మాంసంబు గానక
యెవ్వ రేని మ్రుచ్చిలికొనుటగా నెఱింగినదియై శార్దూలం
బున కెఱింగించిన నామ్రుచ్చిమి యప్పలి యరయం దొడం
గిన నెప్పటికపటభృత్యులు గపటోపాయంబు వన్ని. ౧౦

క. నెమకుపరివార మమ్మాం

సము గను తెఱిగును ఘటింప శ శార్దూలముచి

త్తము సక్కవలన విరస

త్వము నొందిన నెఱిగి భృత్యతతి యిట్లనియె. ౧౧

ఆ. సక్క కేటివ్రతముఁ స్రుక్కక యిమ్మాంస

మపహరించినపుడ శ యభ్యేనేని

నేమియైనఁ జేయు శ నిది పాపశీలంబు

గపటధర్మకంచుకంబు సువ్వె. ౧౨

క. తా నటె మాంసముఁ దిన దటె

యీనక్కయు బేలువె ట్టె శ నిన్నాళ్లును నీ

యాన మఱుమాట వలుకం

గా నోడితి మిదియ నడపఁ శ గార్యములయెడ. ౧౩

క. అనుటయు మృగపతి మనమునఁ

గన లడరిన సక్క బట్టఁగఱ బంచి వధిం

పను బుచ్చె దాని నంతయు

విని యప్పలితల్లి గరము శ వెసఁ జనుదెంచె. ౧౪

- వ. చనుదెంచి యా వ్యాఘ్రవరునితో నిట్లనియె. ౧౫
- క. ఇట్టివి కృత్రిమములు గల
నట్టిదె యానక్క బేల్వైతివి భృత్యుల్
వృట్టినకోలెను గుటిలత
లెట్టెవి సేయ రకట శ యెఱుక గలగెనే. ౧౬
- తే. బుద్ధిమంతునిసలన దుర్బుద్ధు లధికు
వలన హీనులు రూపనీవలనఁ గొనటి
వా రసూయలు సేయుదు శ రీరసమున
నింత యెఱుంగఁగ వలవదె శ యీచు గొడుక. ౧౭
- క. ధర్మ మధర్మముభంగి న
ధర్మము ధర్మంబుమాడ్కి శ దనయా శ్లోచున్
నిర్మలమతి నరయవలయు
ధార్మికతన కోరువాఁడు శ దన కేర్పడఁగన్. ౧౮
- క. విను మీ గోమాయువు వ
చ్చినయంతటనుండి మనకుఁ శ జేసినహితముల్
గని కొనవలదె యీ తర
మున వాఁ డిటు సేయఁ డనుసరమూహయు వలదే. ౧౯
- క. హితుఁ డగుమిత్రుఁ గుటిలుల
యతికపటోపాయములకు శ నగపడి చెఱుపన్
మతిఁ దలఁతురె పతి సుపరీ
క్షితంబు గావింప కొకటి శ సేయం దగునే. ౨౦
- చ. అనఁడు నక్క రాఁ బనిచియప్పులి గాఁగిటఁ జేర్చి బాష్పము
ల్గనుఁగనఁ గ్రవ్య నుం బలుకులం దగఁ బెద్దయు గారవించిన

న్విసుముమృగేంద్రమున్నటులగీసెపుసభ౯ననువీడుచుచివాఁ
డనికొనియాడియిట్లు దెగగ్రటార్చితిపెంపునునాదుమానము౯.

వ. అని పలికి యగ్గోమాయుపు వెండియు. ౨౨

క. నను నీచ పదస్థునిఁ గా
ననఘా చేయంగఁ దలఁచినప్పుడ నీభృ
త్యనికాయముకలుపులఁ బడ
కునికియు నాబుద్ధివిచుటగయును మఱనమికి౯. ౨3

వ. బాస సేయవే యట్లుం గాక. ౨౪

ఆ. ఎఱిఁగి యైన నెఱుంగ ॥ కేనియు నొక్కని
భంగపెట్టి పిదప ॥ సంగతుఁడుగఁ
జేసికొనుట మేలె ॥ సిరిగలవారికి
నట్టి నిలుపు వాని ॥ కగునె హితము. ౨5

క. అని పాసి యరణ్యమునకుఁ
జని యనశనదీక్ష నెంచి ॥ సద్భావ ఖ్యా
తి నెఱయఁ బరమస్థానం
బున కగ్గోమాయు వరిగెఁ ॥ బురుషవరేణ్యా. ౨౬

పలితరోమశ సంవాదము.

(భారతములోనిది.)

సీ. అడవిలో నొకమట్టి ॥ యడుగున లాఁగలఁ
బలితుండు నా నొక్కయెలుకయుండు,
నమ్మహిజముమీఁద ॥ ననిశంబు రోమశుం
డనుపిల్లి వసియించు ॥ నాసమీప

మున సంజకడి నిత్యమును మృగంబుల కురు
 లొడ్డి వేకువ వచ్చి శ యొక్కమాలఁ
 డగపడ్డ వానిఁ గొం శ చరుగు నెకప్పు డా
 హారంబునకుఁ బిల్లి శ యచటఁ దిరుగఁ

తే. బోయి యురిఁ బడి యుండంగఁ శ బొంచి చూచి
 భయము దక్కి యచ్చోటన శ పలితుఁ డెరకుఁ
 గ్రుమ్మరఁగఁ జంద్రకుం డను శ గూబపులుఁగు
 హలికుం డను ముంగియు శ నంత దోచె.

౧

వ. ఎరలకై వచ్చి యిట్లు దోచిన నయ్యెలుక యారెంటిబాకిం
 దప్పిపోవరామి దలంచి బెగ్గలించియు ధైర్యంబుకలిమిం
 గార్యం బూహించి యప్పిల్లిం గొండొక సేరం జనుచు దాని
 తో నిట్లనియె.

౨

క. డేరి ద్రెవ్వఁ గొటికి యిప్పుడ
 వెర వారఁగ నీకు నేను శ విడుగర సేయం
 దొరకొనుట నీమభాగ్యం
 బరిత్యము దొఱంగి మైత్రి శ యలవలుపు మదిన్.

3

క. ముంగికి గూబకు నగపడి
 యంగంబులు వడఁకుచున్నయవి నాకిమ్మై
 సంగతి గలిగిన నీ యు
 త్సంగంబున నుండి భయము శ దక్కుదు నేనున్.

౪

చ. అనవుడుఁ బిల్లి యిట్లు లను శ నా ర్తశరణ్యుడ వయ్యె దిట్టి నీ
 వనఘ హితంబు సేయ వల శ దయ్య జగత్పతి సాక్షిగాఁగ ని

ప్పని దగఁబూనితిన్ వెఱపుఁబొచి ననుంగదియంగ రమ్మువ
చ్చిన నకులంబు గూబయును జేరఁగ నేరవు నాకు నోడుటఁగి

ఆ. అనిన నట్ల యగుట శ నాత్మ నెఱింగి య
కాదె సంధియైన శ నాదుబ్రమకు
నీమవిడుగరయును శ నిజమగు టూహించి
నిన్నుఁ జెందె బుద్ధినిశ్చయంబు.

౬

క. అని పలికి పిల్లిపాదిగిట
ననయము నిశ్చంకవృత్తి శ నయ్యెలుక నసిం
చినఁ జూచి యయ్యులూకం
బును నకులము నచటు వాసి శ పోయె నిజేచ్ఛన్.

౭

క. నకులము నులూకముచు బో
కకు సంతసమంది యుండి శ గ్రక్కున నమ్మా
షిక మయ్యురెచేరులు గొఱు
కక యలసత నల్లనల్ల శ గఱచుచు నుండెన్.

౮

వ. అమ్మెయిఁ బలితుండు గొనకొని యయ్యురిం గొఱుక
కుండుట యెఱింగి లోమశుం డిట్లనియె.

౯

క. తగునే యిట్లు కృతార్థుడ
వగునీ కురి గొఱుక కిట్టు శ లాలస్యము సేఁ
త గటా కృతఘ్నతకు నెల
వగు టొప్పునె కొఱుకు కడఁక శ నద్రోహుండవై.

౧౦

చ. అనుటయు నెల్క యిట్లు లకు శ నాశ్రితరక్షణశీలు నిన్నుఁ గీ
డునఁ బొరయంగ నిత్తునె కరేడుంజెడుగుం దనమేను భీతి నూ

సినమనితో 'డ నమ్మమిన నెట్టన యియ్యడిఁ ద్రెంప నియ్యెడన్
మనమున నెగ్గుగాఁగొనకుమానిగాంచినయట్ల త్రెంచెడన్.

క. ఉరిఁ బాసి యేమి దలతో
యరిత్యమున వినుమా ప్రబలుఁ శ్రీ దై నయతినితో
నెరవున సంధి యొనర్చియుఁ
గరంబు నమ్మమియ నీతిఁగాఁ గొండ్రు బుధుల్. ౧౨

ఉ. మాలనిరాక చూచి భయశ్రమర్దిత మైన మనంబుతోడ న
క్కాలమునందు నీకుఁజనఁగావలయున్ వెనఁ ప్రమానిపైకి నా
యాలయముం జొరన్ సమయశ్రమప్పుడ నాకునుగానయ త్తటి
స్థేలొనరింతు నమ్ము మిదినిక్కముగర్జ్జము నీవెఱుంగవే. ౧౩

క. అనవుడు నట్లేల తలఁప
వినుము భవత్ప్రణరక్ష శ్రీ వెసఁ జేసితి నే
ననఘా నీవును నెమ్మెయి
నను నాపదఁ బాపవలదె శ్రీ నమ్మి రయమునన్. ౧౪

ఆ. అనినఁ బిల్లి కిట్టు శ్రీ లను నెల్క వేగిర
పడకు ముచితకాలభావ్య మైన
యత్నవిధి గదా సశమగ్రఫలత్వంబు
నొందు నెండు దలఁప శ్రీ కూరకుండు. ౧౫

వ. అని యిట్లప్పలితుండు ను రోమశుండు ను నెండొరులతో
మాటలాడుచుండ వేకువ యయ్యె నట్టియెడ. ౧౬

క. తనతోఁ గొందఱు గుక్కలఁ
గొని యేతెరంగఁ గేలఁ గ్రూరకృపాణం

బును భీకరభంగిగ వెసఁ

జనుదెంచె మాటఁ డధికశ్రమంభమునన్. ౧౭

౮. పరిఘనాముఁ డైనపాపాత్ముఁ గని భయ

మడరఁ బిల్లి యిట్టు శ్రీ లనియె నింక

నేమి నేయువాడఁ శ్రీ నిదె వచ్చె జముదూత

వోలె సత్వరముగ శ్రీ మాలవాఁడు. ౧౮

౯. అనిన విని యోడ కోడకు

మనుచుం దెగఁ గొఱికె వేగ శ్రీ మయ్యునిఁ బలితుం

డనయముఁ జకితాత్ముండై

చనియెన్ రోమశుఁడు నవనిజము పైకివెసన్. ౧౯

౧౦. ఎలుకయుఁ గల్గులోపలికోనేఁగి ముదంబున బొందిమాడ సం

కులముగ నేఁగుదెంచి పరిఘుం దురి నుగ్గుగు తెల్లఁ జూచిని

ష్ఠలతకుఁజి త్తమెంతయివిఁపాదమువొందఁగఁబోయెఁబిల్లియ

య్యెలుకకు నిట్లనుం జెవికినింపగురీతి నుదాత్తభంగిగన్. ౨౦

౧౧. మేలు నేసి తగినమిత్రునిఁ బడసి త

త్సుచరితముల వచ్చునుఖము లనుభ

వింపఁ జూచు టుడిగి శ్రీ వేర్పడి యుండుట

యరయ నీతివిదుల తెరువు గాదు. ౨౧

౧౨. అనఘ భయంబు నొందుటిదిర్యారయ బేలఁ దనంబునెమ్మిమై

ముచు నను నమ్మి చెంది భయమోక్షణముం గని నాకుఁ

[జాల మే

లొనరఁగఁ జేసి తీవు దుది శ్రీ నుల్లమునం దగ విశ్వసింప కి

ట్లునికి సుఖంబె నాదుసిరి శ్రీ కుక్తుడ వయ్యెదు రమ్ము

[ప్రీతితో. ౨౨

క. బలవంతు లైన చుట్టం

బులు నేను ను నీకు మేలు శ్రీ వానరింపఁగ ని

మ్ముల మనుట యొప్పదే ననుఁ

గలస మెలఁగు విడుపు శంకఁ శ్రీ గను నుభిమతముల్. ౨౩

వ. అనిన విని యప్పలితుండు రోమశునితో నీపలుకు లుచితం

బులు నామాటలు విను మని యిట్లనియె. ౨౪

చ. అరులనుమిత్రులం దెలియఁ నారయుఁ టెంతయుసూక్ష్మకృత్యమ.

న్వేర నతిదుర్లభం బగులు శ్రీ వీరన నుండియు మిత్రభావముం

బారయుటయుఁ సుహృద్భావములఁబోలికి గల్గియు శత్రుత్వాగుణ

స్ఫురణ మొకపుసూపుటయుఁ జూతుమఁ గాదె ధరితినెల్లెడఁ.

వ. కావున నిన్నుఁ బెద్దయుఁ గదియుట గర్జంబు గాను నిన్ను

మద్వశగతిం బొందుటఁ జూచి తేనియు నేమటం జన దెట్లంటెని.

క. బలవ్రాపులు ప్రయోజన

ములకై లోఁబడుట గల్గుఁ శ్రీ బాలముల నేనుం

గులు దీమంబులపజ్జఁ ద

గిలి నెట్టన పట్టువడినక్రియఁ జతురమతీ. ౨౫

చ. అరియెడ మిత్రభావ మొకరయప్పడు కార్యముపొంటెగల్గిన

న్వేరవునఁ బాముఁ బట్టునెడఁనిక్కము నమ్మక దానివాటికిం

గరము దొలంగఁ జేయు నరుఁకర్జమువట్టి చరించు టొప్పదే

పొరుగుననుండి నీకుహితరముందగఁ జేసెద నెప్పు పంచినఁ. ౨౬

మ. విను నీ కామిష మేను నీయెడఁ గడుఁ విశ్వాసముం బూని చే

రిన నీచి త మొకప్పు డుద్ధతవికారీభూతమై దుర్విన్

దనహింసా రుచినొందు నీసుతసుహృదృష్టంధువ్రజం బేని మున్
 నను గన్నన్ సహియింప దాత్మగరుణ శ్ నృన్నింపు
 [మిట్లుండెదన్. ౨౯

వ. అని యంత నిలువక. 3౦

క. బలితపుటురిఁ బడి పేరాఁ
 కలితో రే యెల్ల నున్నకతమున నీకుం
 జలిది వలసి పిలిచెద విట
 వలయునె నీపలుకు నమ్మి శ్ నత్తునె చేరన్. 3౧

అ. అనుడు నిట్లు దలఁప శ్ నగునె మత్స్యాణర
 క్షకుండ వై ననిన్ను శ్ శత్రుగౌగఁ
 దలతునే కృతజ్ఞత యుఁ జారుపంబును
 గలుగునేను వెఱవ శ్ వలన దనఘ. 3౨

వ. అనిన రోమశునకుఁ బలితుం డిట్లనియె. 33

క. నీవలన నేను బ్రదికితి
 నీవును నాకతన మాలినికి నగపడ వై
 తీవిధమునఁ గల్గు సుహృ
 ద్భావమ చాలు నినుఁ జేరఁ శ్ దగ దిటమీఁదన్. 3౪

వ. ఇవ్వధంబునకు శుక్రవాక్యంబులుం గల వాక్కర్ణింపుము.

క. బలవంతుఁ డైన శత్రుని
 వలనఁ బ్రయోజనము గలిగి శ్ వలనుకలిమిఁ దాఁ
 గలసియు నది గడ చనఁగాఁ
 దొలగవలయు నమ్మేనేని శ్ దుః ధిదొలయున్. 3౬

- అ. సమ్మదగనివారి శ్రీ సమ్మక యున్నది
తగినవారి నైనఁ శ్రీ దద్ద సమ్మి
యుండఁదగదు తన్ను శ్రీ నొరులు సమ్మెడునట్లు
యుండి యొరుల సమ్మ శ్రీ కునికి నీతి. 32
- వ. ఇట్టిద బ్రదుకుఁదెగు వగుటం జేసి. 33
- క. నినుబోంట్లను సమ్మక యే
ను ను బ్రవికెద సనఘ నీపు శ్రీ ముగ గని చండా
లునియట్టివారమాయలు
నినుఁ బొందక యుండ బ్రదుకు శ్రీ నెఱి బా మ్మింకన్. 34
- క. అనిన విని సిగ్గువడి తన
చనుచోటికిఁ జనియెఁ బిల్లి శ్రీ సమ్మతిఁ బలితుం
డు ను వేటొక తగులాఁగకు
జని సముచితవర్తనమున శ్రీ సౌఖ్యముఁ బొందెన్. 35

నాడీజంఘునిచరిత్రము

(భారతము లోనిది.)

- చ. విను మొక బ్రాహ్మణుండు కులసృష్టము లెల్లఁ దొలుంగి
[బోయదా
ని నొకత నాలిఁజేసికొనినెమ్మిఁ గిరాతులఁ గూడి వేటకుం
జనుఁ దిను మాంసమద్దురితసక్తుఁడు భోగపరుండు గావునన్
ధనము ఘటింపఁగాఁ దగువిధం బని చూచి వణిగనంబుతోన్.

వ. చెలిమి నేసి కొందఱు గోమట్లు బేహారంబువెంట దేశాంత
రంబునకుం జనఁ దాను ను వారితోడం గూడి పోవంబోవ
గిరిగహనదుర్గమస్థలంబున నొక్క వనగజంబు. ౨

ఆ. సాతులోని కుటికి శ్ర జనముల నున్నద
లీల నేలఁ బెట్టి శ్ర కాలఁ జమరఁ
జొచ్చుట యు ను భీతి శ్ర విచ్చి నల్లిక్కులఁ
బఱచి రెల్లవారుఁ శ్ర బటురయమున. 3

క. ఆయన యుఁ గాందిశీకుం
డై యుత్తరదిక్కు వాతె శ్ర నతిదూరముగా
నాయెడ నెకమార్గము గని
పోయెను దాను నట పోవఁ శ్ర బోవం గెలనన్. ౪

తే. పొదలతఱచున జొంపమై శ్ర పొడవుఁ బఱపుఁ
గలిగి వట్టువదనమునం శ్ర జెలువు మిగిలి
యున్న వటభూరుహముఁ గని శ్ర యల్ల మచట
నిలువఁ గోరిన నామ్రానినీడఁ జేరి. ౫

క. వనలతలకుసుమగంధము
గొని నుడివడుగాడ్పు డప్పిఁ శ్ర గొండాక దేర్పం
దనుపారునచటఁ గూర్పుం
డె నతం డట్లండ నచ్చటికి లలితగతిన్. ౬

వ. ఒక్కమహాబకంబు వచ్చె నది పద్మధవునకుం బ్రసాదపా
త్రం బగుచు నాడీజంఘుండు ను రాజధర్ముండు ననుపేశ్యం
బరఁగు నాకొక్కెరకు నమ్మి నివాసంబై యుండు నప్పటి

య క్లేతైచి యవ్విప్రునిఁ గాంచి ప్రియంబు దలకొను
చూడ్కి నాదరించి. 2

౪. ఎందుండి యేమిపనికై
యెందుల కరిగెదవు భూసురేశ్వర ప్రీతిం
బొంగితి నినుఁ గని తగియెడు
వింద వయితి నాకు నీమరవిధముం జెపుమా. ౩

౫. అని యడిగిన నతం డేను మధ్యదేశీయుండ గౌతముం డను
నొక్కమహాసీయ చర్మత్రునిపుత్రుండ నాలస్యంబున వేదా
ధ్యయనాదివిప్రకర్మవిరహితుండ నయి కామలోలత్వంబున
బోయత యిల్లాల్కుగా బోయలం గలసి యుండి పేదటికంబు
నకు నలసి బేహారంబువెంట నొక్కసాతుం గూడి పరదేశం
బున కరుగుచోట గిరిగహనదుర్గమప్రదేశంబున. ౪

౬. వనకరి యొక్కటి యాసా
తునకుఁ గవిసి జనచయంబుఁ శ్రద్ధుంపఁ దొడఁగుడున్
విను మెల్లవారునుం గను
కనిఁ బఱచిరి భీతి నేను శ్ర గాననభూమిన్. ౫

౭. పఱచి దిక్కు దప్పి శ్ర భాగ్యంబుకల్మి నీ
దై ననిలయమునకు శ్ర నరుగుదేరఁ
గంటి ననిన మేలు శ్ర గాక నీదారిద్ర్య
మపనయింతుఁ జింత శ్ర యపనయింపు. ౬

౮. అంతకు నియ్యాతిధ్యంబుఁ గయికొను మని రుచిమంతంబు
లగు మందాకినీమీనంబులు సుపక్వంబులు నేసి మధురంబు

లగువన్యఫలంబులు దెచ్చి తృప్తి యగునట్లుగా నతనికి నా
హారవిధి యొనర్చి రాత్రియగుటయుం బల్లవపుష్పసాంద్రం
బగు శయనంబు గల్పించి యబ్బకపతి యద్ధరణీసురునితోడి
సముచితసల్లాపంబులను సుఖనిద్రను నారాత్రి గడపి వేగుట
యు నవ్విప్రు నాలోకించి. ౧౨

క. విను మిత్రుండు ను రజతముఁ

గనకము బుద్ధి యు ను నాల్గు శ గారణములు మ

ర్త్యునిదారిద్ర్యము వాయుట

కని దేవగురుండు సెప్పె శ నన్నిటిలోనన్. ౧౩

క. మిత్రుం డెక్కుడు కాశ్యప

పుత్రుఁడ నగునేను నీకు శ భూసురవరస

వైత్రి యనుస్మించెద నట

పాత్రము గాకుండుదే యశాశ్రీకిన్. ౧౪

తే. నాసఖుండు విరూపాక్షనామధేయుఁ

డతనిపురము మధునజరమదియు మూఁడు

యోజనము లిచ్చటికిదానియన్న శిరువు

నట్టి వే చని యాదైత్యభర్త గనుము. ౧౫

క. కాంచి యతనితో నేఁ బు

త్తైంచితి నని చెప్ప మతఁ డాత్రిప్రీతుండై

కాంచనము ను రత్నంబులు

నంచితఁగాఁ జేసి యిచ్చు శ నప్పుడ నీకున్. ౧౬

క. అని యప్పురిదెస సెప్పినఁ

జని యాతం డతనిఁ గాంచి శ సముచితభంగిన్

వినిపించె రాజధర్మన

కరుగలమగుసఖుఁడ ననియు ౩ నతనిపనుపునన్. ౧౭

తే. అరుగుదెంచితి నని యు ధాన్యాని ననియు

నిట్లు వినిపించుటయు రాక్షసేశ్వరుండుఁ

దేహినిఁ జూచి యాత్మ నిష్పాటుఁ డధముఁ

డగుట దోచుచు నున్నది ౪ యడుగవలయు. ౧౮

వ. అని తలంచి. ౧౯

క. కులము ను విద్య యు నృత్తముఁ

గలరూ పెఱిగింపు మనినఁ ౫ గలఁగక తన్నుం

దెలియంగఁ జెప్పె విప్రుం

డలఘుం డగునసురపతి యు ౬ నవికృతుఁ డగుచున్. ౨౦

క. ఇతఁ డెట్టిదైన నే మగు

నతనికి సఖుఁ డట్టె బకమాహత్తరసఖ్యం

బిలనిం బాత్రముఁ జేయఁ

యితనికిఁ దృప్తి యగునట్లు ౭ లిత్తు ధనంబుల్. ౨౧

వ. అని నిశ్చయించి యతనికి నాహారసంభారంబులు సమీ

చీనంబులు గా నిర్వర్తించు దగువారి నియోగించి మఱు

నాఁడు కార్తికపౌర్ణమాసి యైన భూసురసహస్రంబులు దన

గృహంబునం బసిండివల్లెరంబుల భోజనంబులు సేయను

బహుళదక్షిణలు ప్రతిగ్రహింపనుం గలనైమిత్తికక్రియా

నుష్ఠానంబులు గలిగిన నమ్మహాజనంబులలోఁ గలిపి యత్యం

తాదరంబున. ౨౨

క. మహానీయబహుళపూజా

సహితంబుగ భోజనంబు శ సంతృప్తిగ న

మృహితాత్తుండు నడపి దు

ర్వహభారము గాఁగఁ గనకశరాశియు మణులున్. ౨౩

చ. కుడిచినపల్లెరంబును నశకుంతలహర్షముతోడ నిచ్చి నం

గడుముద మందియెత్తికొనిశగాఢభరంబున మార్చిమోవఁగా

మెడయునువీపుమూపులునుగిమిక్కిలినెవ్వనఁగొంతువోవనె

క్కుడువెసనేఁగుదెంచెఁగనికొక్కెరసన్నుదమంద మట్టికిన్.

తే. అట్లు సంతోషమునఁ దేలియతని దప్పి

వోన బకవల్లభుఁడు పక్షిపుటయుగమున

నల్ల వీచి యాహారసరమర్పణంబు

సేసి నిశి యైన సుఖనిద్రసేయుచుండ. ౨౪

వ. ఆదుర్భాష్యాణుండు దనరేపటిపయనంబునకు నాహారంబు

చింతించి యిమ్మహాబకంబుశరీరంబు గ్రొవ్వియున్నది. దీని

యంగు మాంసంబు సాలం దిది గలయేమటి నిద్రవోయెడుఁ

జాన నడిచి చెండుకొనిపోయెదం గాక యని పాపనిశ్చ

యుండై చీర సక్కం గట్టికొని యొక్కకాష్ఠంబు గరయు

గంబునం జిక్కనమర్చికొని. ౨౫

శ. అందంద మెడయుఁ దలయు న

మందాటోపమునఁ బెక్కుమాటు లడిచి చా

పుం దెలియఁ జూచి యలరెడు

డెందముతో నీక లన్నిటని వెస నూడ్చెన్. ౨౬

శ్రీ. ఊర్చి బొందువు వ్రచ్చి మే శ నురివి నంజు
డంతయును బుచ్చి పొదుకగానమరఁ గట్టి
కొనుచు వేగుఁబో కగుటయుఁ శ జనియె నట్టి
సమయమున మేలుకని డనుశ్రవభంజు. ౨౨

౩. పొల వలచె నేమి గీడొకొ
కలిగెడు నని తలఁచి నునసు శ గలఁగఁగఁ దనవా
రలతోడ నుగ్గడించుచు
జలియించుచు నూడఁ బ్రాద్దుశా మెక్కుటయున్. ౨౩

౪. రాజధర్మనిం దలంచి. 30

ఉ. నిచ్చలు నచ్చు శేపకడ శ నెయ్య మెలర్వఁగ మత్సఖుండు నేఁ
డిచ్చటి కేల రాఁడు గుణశీనత విప్రునియందుఁ గల్గి నా
యిచ్చఁ దలం చితింపులువఁయేమిదలంచెనొయక్కటా మనిం
బొచ్చెములేదునమ్ము బకశ్రపుంగవుఁ డెల్లగునొక్కొ దైవమా.

క. అని తూర వగచి యారయఁ
బనిచెం బని గఱపి భటాలఁ శ బలుపుర వారుం
జని బకముడొక్క- యేర్పడఁ
గని యతనికిఁ జెప్పి పుచ్చి శ కడు వేగమునన్. 3౨

౪. అష్టప్రనిచోప్పు వట్టి. 33

చ. పరిమెయిఁ బాఱి వానిఁ గనిశపట్టి వడిం బెడగేలు గట్టి తె
చ్చి రసురభర్త నూచి యిటు శ సేరఁగఁ చేవల దీకృతఘ్నునిం
బారిగొని వే తినుం డనినఁ శ బోకడమాలినవారమయ్య యి
ద్దురితశరీరముం దినఁగ శ దోసము మా కని వార లొల్లమిన్.

వ. అతండు.

31

క. తినుడు తినకు డొం డేమై

నను జేయుడు వీని నేల శ నాముందటికిం

గొని వచ్చితి రని పలికిన

దనుజులు పురి వెడలఁ దెచ్చి శ తద్గాత్రంబున్.

3౬

క. వెడగోతల నెత్తు రొలుకఁ

బడద్రోచిన వచ్చి కుక్కశపదుపు వెనుకకున్

జడిసెఁ గబళింప నొల్లక

కడుపులు నకనకఁ బడంగఁ శ గౌరవముఖ్య.

3౭

వ. అని చెప్పి భీష్ముండు.

3౮

క. విను మది యట్టిదె కుక్కలుఁ

దినఁగా రోయు గృతఘ్నుఁ దేహముమాంసం

బని చెప్పు నాగనుంబులు

మనుజేశ్వర తెల్ల మయ్యె శ మన కిచ్చోటన్.

3౯

వ. అని పలికి వెండియు నిట్లనియె.

౪౦

క. పురపురఁ బొక్కుచు బకపతి

కరంక మటఁ దేరఁ బనిచి శ గౌరవమున నె

య్యురుఁ దాను నగ్ని యిచ్చి య

సురపతి యున్నంత వచ్చె శ సురపతి నెమ్మిన్.

౪౧

క. కని యతండు సంభ్రమంబును

వినయంబును బెరయ గారశించి యడిగె నా

తని రాజధర్ము నీవే

యని దైవ్యము దోచు నగచి శ్రీ యశ్రులు దొరగన్. ౪౨

వ. అడిగిన నమరవిభుండు నీసఖుండు చతుర్ముఖునకు సఖుం
డగుట యెఱుంగ వే వానికి నగవ నేల యవ్వరిజాసనుండు
దనపాలికి ననునంబు వాడు వచ్చుటం గోరుచుండుం గావున

క. పలుమాట ను రామికి ను

త్రలపడియెను దాన నిట్టిదశ నతఁ డొందెం

జెలి యగుట నితనిడొక్కకు

నలఘువిధి నహ్ని యిచ్చి శ్రీ తది మేల కదా.

౪౪

వ. అ ట్లగ్నిసంస్కారంబు సేసి నీవు వచ్చినయనంతరంబ తచ్చి
తాసమీపంబున.

౪౫

క. కడు నన్నిలిఁ క్రేపుం జను

గుడుపఁ దొడఁగె నెక్కనురభి గుఱుపాల్వెరయం

బడువత్సవ క్రౌఢేనము

సుడిగాలిం దూలిపడియోసాదపై ననఘా.

౪౬

వ. దానంజేసి యన్నాడీజంఘుండు సంజీవితుండయి యెప్పటి
యట్ల యొప్పెడునాకారంబుతో నరుగుదెంచుచున్నవాఁ
డిట్లగుటకుం గారణంబును నద్దేవుని మహానుభావంబు.

౪౭

క. అని చెప్పె నంత బకపతి

సనుదెంచెను దనుజపతికి శ్రీ సమ్మద మెసఁగఁ

మును వాసఁగఁ డజువాక్యము

నన పాశనిబద్ధుఁ జేసినాఁ డవిప్రపున్.

౪౮

క. ఆనాడీజంఘుండు ను

దాని నెఱిగి భూసురునకుఁ శ్రీ దనకతమున న

దీనదశ యగుట కోర్వక

వాని విడుపు గోరి వేడె శ్రీ వరముగ నిండ్రున్. ౪౯

చ. అతఁడుచు దివ్యబోధమున నాసమయంబున బ్రహ్మసత్కృపా

న్యైతుఁ డగు తేర్పడం గని విశీతతముండగురాజధర్మవాం

ఛిత మొనరించె విప్రునకుఁ జేర్చిరి తెచ్చినవారు తద్దన

ప్రతతియుదైత్యనాయకుఁడూపంప బకాధిపుఁ బ్రస్తుతించుచున్.

వ. అవ్వొప్పుండు ధనసంచయంబు మోచికొని మరలిమరలి

చూచుచు సంభ్రమంబునం బోయె దదనంతరంబ. ౫౦

క. సురపతియుఁ గ్రవిష్టపమున

కరిగె బకాధీశుఁడు ను నిజాలయమునకున్

గరిమంబు మెఱయఁ జనియెం

బరితుష్టం డగుచు దైత్యపాలుం డచుపన్. ౫౧

కాకాదు లొంటెను జంపించిన కథ.

(పంచతంత్రములోనిది.)

గీ. ఎన్న నిప్పుడు పెద్దలు శ్రీ పిన్నలనక

వితతమా యోపజీవిత్రయతులు గాన

సాధులకుఁ గీడు దలఁతురు శ్రీ జగతి నుష్ట)

మునకుఁ గాకాదు లేకమై శ్రీ మొనసినట్లు.

౬. అనిన విని దమనకుండక్కిభ నాకెట్లంగింపు మన్న సుజీవ
కుం డిట్లనియె. ౨

చ. అతులవశాంగ్ర కాననముననుమదోల్కటనామసింహము
ద్ధతిఁజరియించు దానికిఁ బ్రభానులు కాకముబుండరికమున్
మతిగలజంబుకంబును గ్రహంబునఁ బెంపొనరింపుచుండియొ
క్కతఱి నరణ్యదేశమునఁ గాంచిరియవ్వుమునిండువేడుకన్.

౭. కని నీ వెచ్చట నుండి వచ్చి తనినం శ గాకాదిజంతుత్రియం
బునకున్ వందసమాచరించియనియెన్ మున్ సార్థవాహుండువీ
పున మోపింపఁగమోసిడిస్సియెచటఁ బోలేక దాగున్నవాఁ
డను మీ రెగతినన్నుఁ బ్రోచినను వేడ్కన్నిల్లుమీచేరికన్.

౮. అని పలికినయవ్వుంబునకు జంబుకుం డిట్లనియె. ౩

క. ఈకాన మెకమృగేంద్రుఁడు,
చేకొని సామ్రాజ్యపదవిఁ శ జెన్ను నహించున్
మా కతఁడు కులస్వామిగఁ,
గైకొని సేవితు మెల్ల శకాలము కడఁకన్. ౬

క. నీవు ను మాలో నొకఁడవు,
గావున మృగరాజసమ్మృఖంబున నిడి నే
నీవిధముదెలియఁబలికి శు,
భావహమగు భంగినీకు శ సనుసంధితున్. ౭

చ. వెఱవక విశ్వసింపు మము శ వింతిఁగఁ జూడక వచ్చి తేని ని
న్నెఱుకపడన్ మృగేంద్రునకునెంపుగఁజెప్పి త్వదీయ భక్తికిన్

గుఱుతుగ నిన్ను జేసి మనకోరిక తెల్ల నతండు దీర్పగఁ
నెఱసిన వేడ్క నల్వరమున నెమ్మదినుండుద మెల్లకాలమున్.

క. అనుటయు నాలోట్టియును,

దనమని ముదమంది వెంటఁ గ దగిలిన వానిం

గొని చని మృగపతి ముందట,

విసయముతో నతని జెఱుగఁ గ వినిపించుటయున్.

౯

వ. ఆన్మగేంద్రుడు ను నయ్యుష్మంబు నభయవాక్యంబులఁ
బ్రమోదం బెసంగఁజేసి క్రశనకనామధేయం బిడి నాపూ
ర్యామాత్యులలో నొకండువై యుండు మని నియమించిన
గోమాయపుండరీక కాకంబులం గలిసి యతిస్నేహంబునఁ
బెద్దకాలం బున్న సమయంబున నెక్కనాఁడు మదోత్క
టుండు కాకవ్యాఘ్రగోమాయూష్మంబులం గనుగొని
యిట్లనియె.

౧౦

ఉ. కల్యమునందు భక్త్యమును గానక మేను కృశించె రోగచౌ
ర్భల్యము నాకుఁ గల్గుటను గ భద్రగజేంద్రశిరః పలాదబా
హుల్యములేమి నుద్ధతికి గ నోపక చిక్కితిఁగాన దేహవై
కల్యముమానుకై నడి నుఖంబగుపథ్యముఁ దెచ్చి పెట్టుఁడింగ

వ. అనిపలికిన మృగేంద్రునకు నన్నలుపురు నేకవాక్యంబుగా
నిట్లనిరి.

౧౧

గీ. మీకుఁదగిన యాహారంబు గ మేము దెచ్చి

ప్రీతి నెకపూటకై నను గ బెట్టలేము

చాల నల్లులమగుట మాచందమట్టి
వదిన మృగిరాజు వారితో శ ననియె నపుడు.

౧౩

క. సవాటి యశేస మబ్బిన

నాపాటిం బ్రాహ్మగడిపి శ యట్లండెద నా
కీపాపపుఁ దెచ్చి లొదవెం

జూపోపక దైవమిట్లు శ సొంపడిగించెన్.

౧౪

వ. అట్లు గావున.

౧౫

క. వడి బోయి మీర లిప్పటి

కడికి నేమాంసమైన శ గ్రక్కునఁగొని రం
డెడ నేయ కనుచుఁ బనిచినఁ

గడువడి నలుపురునుబోయి శ గిహసములోనన్.

౧౬

గీ. పొదలు సొచ్చి చూచి శ పుట్టలు పిట్టించి

చెట్టు గుట్ట మొదలు చేరి కాంచి

గిరులు నదులు దొనలుఁ శ బరికించి పరికించి

కాన నొకమృగంబుఁ శ గాన లేక.

౧౭

మ. కాక వ్యాఘ్రగోమాయూప్రంబులు నలుదిక్కులం జెదరి
వెదకం బోయి కథనకుండు వెలిగా నెక్కచో మువ్వరుఁ
గూడుకొన్న సమయంబునఁ గాకం బిట్లనియె.

౧౮

తే. స్వామిపని పూనివచ్చిన శ చండమునకు

నడవిలోపల నేమియు శ నబ్బ దయ్యెఁ

గంటకాహారుఁ డైనయాకథనకాఖ్య

సతని కాహారముగఁ జేయ' శ ననుచ గాడె.

౧౯

వ. తచ్చేమంబును మనకుఁ గొన్నిదినంబు లుదరపోషణమునకుఁ
జాలు. గతకాలంబున ననేకమృగమాంసంబుల మనలఁ
బోషించిన రాజున కాసూకటంబుఁ బాపం దగదే యనినఁ
గాకంబునకు నవి యిట్లనియె. ౨౦

ఆ. అథయ మిచ్చి కగుణ శ్చ నందఱకంటెను
విభవ మిచ్చినట్టి శ్చ విభుని మొఱుగి
మనము వీనిఁ జంప శ్చ మననేటింగియేని
నాగ్రహించి మనల శ్చ నాజ్ఞసేయు. ౨౧

క. పేరెఱుకమాత్ర నధిపతి
చేరున నంతింతఁ గరుగు శ్చ చిఱుతనినైనఁ
గారించె నేని సచివుని
భూరమణుఁడు గినియు వీని శ్చ బాసఁగునె చంపక. ౨౨

వ. కాపున మనస్వామి యెఱుంగకయుండ నతనిఁ జంపుట
కార్యంబు కా దనినఁ బుండరీకజంబుకంటెబులకుఁ గాకం బిట్ల
నియె. ౨౩

తే. చాపు తథ్యంబు మనకు విచార మేల
పెక్కుదినసంబు లాఁకటిపెల్లు కుడుచు
హరికి నెచ్చోట నేమియు శ్చ దొరకదయ్యె
నరయ నింతకు దైవికం శ్చ బట్ల కాదె. ౨౪

చ. మది నధికక్షుధార్తుఁ డగుమానవుఁ డాలిని బిడ్డనెల్ల డిం
పు దనర సర్పముండనకుఁ బుట్టినయండములకు భుజించునె
ప్పుడఱిగినట్టిచోటనుఁబుభుక్షితుఁడై దురితంబు సేయఁగా
మనిఁ దలపోయకుండు నెప్రమాదముపుట్టదొలంగిపోదమా.

వ. అనినఁ గాకంబునకు శార్దూలా బిట్లనియె. నునస్వామి
మహావ్యాధిపీడితుండు ను బుభుక్షితుండు ను నై యున్న
యెడఁ దొలంగిపోవుట న్యాయంబు గా దతనిసమ్ముఖంబు
నకుం బోవుద నుని కదలునంతం గఱనకుండుఁ గూడుకొన్న
నన్నలువురం జని సింహంబు బహిర్వాహింబునఁ గఱనకుని
నిలిపి ముచ్చురం జని మదోత్కటమునకుం బ్రబాహిల్లి
యిట్లనిరి.

౨౬

తే. అధిప గిరిగహ్వరముల కు శ్ర గ్రాటపులకు

నరిగి యామిష మబ్బక శ్ర తిరిగి తిరిగి

చిక్కితిమి నీపు చిక్కి శ్ర సశింపనేల

విన్నవించెద మే మొక్క శ్ర వెరపు వినుము.

౨౭

వ. అని కాకంబు పలికిన విని మృగేంద్రుండు కర్ణస్పర్శపూర్వ
కంబుగా హరిస్మరణంబు సేయుచు సభయవాక్యంబు లొసంగి
కొలిపించుకొని యిట్లు సేయందగునే విను మని యిట్లనియె.

మ. ధనదానంబుచుచన్న దానమునుగోర దానంబు భూదానమున్
విను మిట్లీయభయప్రదానమునకుఁ న్నిక్కంబు తుల్యంబులౌ
ననరా దీయెడనశ్వమేధమఖిపుణ్యంబున్ భయభ్రాంతుఁ గా
చినపుణ్యంబునఁబోల దంచు సుజనుల్ చెప్పంగ వింటిందగన్.

వ. అనినం గాకం బిట్లనియె.

౩౦

ఆ. కులముకొఱకు విడుచుఁ శ్ర గొఱగానిపుత్రునిఁ

గులమువిడుచు నూరు శ్ర నిలుపుకొఱకు

భూమికొఱకు విడుచు శ్ర బోరున గ్రామంబు

ధాత్రి విడుచు నృపుఁడు శ్ర తనకుఁగాను.

౩౧

వ. కాపున మే మిందఱముం గలిగియుఁ బ్రయోజనంబు లేదు.
సకలజంతురక్షకుఁడ వగునీశరీరంబు నిల్పినం జాలు. నా
దేహం బీపూట కాహారంబు సేయ నవధరింపుము. అని
వాయసంబు పలికిన విని మృగపతి యూరకున్నయెడ లభ్యా
వకాశులై తక్కినమువ్వరుం గూడుకొని యతనిముందర
నిలిచియుండ వాయసంబు మఱియు నిట్లనియె. 3౨

ఆ. తప్పఁ జూచి నన్ను శ నొప్పింపఁ జాలవు
చాల కున్న నేన శ చత్తు నాశ
రీరమాంస మిపుడు శ ప్రేయమున భక్షింపు
మనఘ నాకు దీన శ నగు ముడంబు. 33

వ. అనినఁ గాకంబునకు సింహం బిట్లనియె. 3౪

ఆ. అల్పమాంస మిందు శ నాప్యాయనము గాదు
వట్టిహింస నాకుఁ శ గట్టనేల
యనిన నాలకించి శ యమృతేంద్రునితోడ
జంబుకంబుపలికె శ సౌమ్యఫణితి. 3౫

క. నాదేహము నీ కిచ్చితిఁ
గాదనక భుజంపు స్వామికార్యము సేయం
బ్రోదిగలనాకు నిదె నీ
పాదంబులె దిక్కుసూచె శ పరమార్థముగఁ. 3౬

వ. అనిన విని మదోత్కటుండు కాకంబుతోడఁ బల్కినట్ల
యమ్మృగధూర్తంబునకుం బ్రత్యుత్తరంబిచ్చినఁ బులి కది
యంజనుడెంచి సాష్టాంగనమస్కారము సేసి వినయపూర్వ
కంబుగా నిట్లనియె. 3౭

క. ఎవ్వరు నేటికి నామెయి

గ్రోవ్విన మాంసంబుగలదు శ్రీ గొను మాఁకలియున్
నోవ్వియును దీటు నంతట

నవ్వల నారోగ్య మగు మృగాధిప నీకున్. 3౮

వ. అని శార్దూలంబు పలికిన మృగేంద్రుని డిట్లనియె. 3౯

ఉ. గోవుల విస్రలం దఱిమి శ్రీ కూడఁగి ముట్టి భుజించి తచ్చగి
రావృతమాంసపోషణముసం దనిశంబును మేనుపెంచుటన్
గా విటువంటికల్మషవీకారపుమేనులు భక్ష్యభోజ్యముల్
నీవుదొలంగు మాఁకటికిఁ నేడును నోరైదవ్యాఘ్రపుంగవా.

వ. అని మదోత్కటుండు పలికినఁ బుండరీకంబును లజ్జావనత
వదనఖన్నత్వంబునం దొలంగి చనినఁ దదనంతరంబ కథనకుం
డతనిం గదియం జని మచ్చరీరంబున భవదాత్మరక్షణంబుఁ
గావింపందగునన్న నాక్షణంబ. ౪౦

క. వడినుఱికి లొట్టిపిట్టను

మెడఁగోఱుఁ గఱచిపట్టి శ్రీ మేనినిమీఁదం

బడ దిగించిన శార్దూలము

నుడఁగూడిన నక్క తానుశనుదరము వ్రచ్చెన్. ౪౧

వ. వ్రచ్చి తచ్చరీరమాంసంబు మృగపతికిం బెట్టి తచ్చేషంబు
గోమాయువ్యాఘ్రకాకంబు లనుభవించె గాఢనఁ గ్రొత్త
గాఁగొలిచిన సేవకుం డెంత బలవంతుం డయ్యును రాజునకు
ను బరివారమునకు ను హత్త నేఱుడు. ౪౩

విక్రమార్కుని కృతజ్ఞత.

(జక్కన ప్రణీతము.)

ఆ. వితరణంబుగని విశ్వేశంబు కందున

సత్యశౌచములకు శ్రీ జన్మభూమి

సాహసంబు నెలపు శ్రీ శౌర్యంబుపాడవు నా

విక్రమార్కు విభుడను శ్రీ వినుతి కెక్కె.

౧

క. సజ్జన పరిశోషకుడు జ

గజ్జనజనకుండు శత్రుగణకంఠాస్త్రి

జ్ఞజనకౌక్షేయకుండు నై

యుజ్జనునీ నగరమేలుచుండెను గడిమి.

౨

వ. అల్లండ్డి.

౩

శా. ఆభూపాలకుఁ డొక్కనాఁడు మృగయాఁవ్యాపారలీలాగతి

శోభాబంధుర వాహవారణరథస్తానంబు దుర్గాటవీ

క్షోభంబుం బొదలింపఁగామెలంగనఁచోన్చొక్కచోనొంటిమై

నాభీలం బగుదంప్రివెంట నటడయ్యంబాఱిఁన్నాంగుడై.

క. ఘనవటవిటపిచ్చాయను

జనపతి శయనించి యున్న సమయమున జగ

జ్ఞననుతుడు దేవదత్తుం

డనుభూసురవర్యుఁ డొక్క శ్రీ డతనిం గాంచె.

౪

తే. కాంచి యవ్విభుతనుపరిక్షాంతి యెఱిగి

చేతికుండికాజలముల శ్రీ నేద దేన్చి

యాత్మపురమున కేతేర ॥ నవధరింపు

మండలాధీశ యొంటిమై ॥ నుండి నేల

౬

చ. అనినఁ బ్రమోదమంది వసుధామరవయ్యనిఁ గూడివిక్రిమా
ర్కనృపవశేణ్యుఁ డాత్మనగరంబునకుంజనియెడ్విజుండునుం
దినసదనంబుచేరెఁ బ్రమోదంబున నమ్మఱునాఁడు పిల్చి య
జ్ఞపతి దేవదత్తునకు ॥ సన్మతి నిచ్చెఁ బురోహితత్వము. ౭

వ. ఇచ్చి యొక్కనాఁడు.

౭

శే. కలయఁగాఁ జూచి కొల్వులోఁ ॥ గల్గువారు

వినఁగ దేవదత్తుఁడు మొన్న ॥ విసినభూమిఁ

గోరి నాకుఁ జేసినయుపకారమునకు

మాఱు సేయ నెన్నఁడు సమకూఱు నొక్కొ.

౮

వ. అనిన నమ్మాటకు దేవదత్తుఁడు నృపోత్తమునియాసన్నవర్తి
త్వంబునంజేసి తనవర్తనం బఖిలజనంబులు పరికీర్తనంబుసే
యం బ్రసరించుచు నొక్కనాఁడు సర్వాభరణభూషితుం
డయినరాజకుమారుండు ముంగిట నాడ ముద్దాడువాఁడునుం
బోలె నెవ్వరు నెఱుంగకుండ గూఢవృత్తి నెత్తుకొని నిజనివా
సంబునకుం జనియె. అతనకుమారు నెల్లవారు నెల్లెడల
నరసి కానక ధాత్రీశ్వరున కత్తెఱుం గెఱంగించిన నతండును
గుమారాశ్వేషణంబునకుఁ దలవరుల నియోగించిన నయ్యారె
కులు చని పురంబు సర్వంబును శోధించి విపణివీధి దదీ
యాభరణమ్ము లమ్మునమ్మహీసురు మచ్చంబుతోడం బట్టి
తెచ్చి సమ్ముఖంబునం బెట్టిన నమ్మహీపాలుం డుచితాలా
పంబుల వెఱపు వాపి యడుగుటయ.

౧౦

ఉ. భూసురముఖ్యుఁ డిట్లనియె శ్రీ భూషణసంగ్రహణాభిలాషినై
యాసురవృత్తి బూని భవదాత్మజుఁ జెప్పఁగరానిచేత నేఁ
జేసితి నాప్రదుర్ సభ సశేషజనమ్ములుఁ గ్రూరు దండితుం
జేసినఁ గాక యీచెడుగురసేసినచేత సహింప వచ్చునే. ౧౧

క. ఈభూషణంబు లెక్కడ
నాభూషకుమారుఁ డేడ శ్రీ నకటా కృప లే
కేభంగిఁ దెగి వధించితి
వేభూముల జెప్పఁ గలరె శ్రీ యిట్టిమరాత్ముల్. ౧౨

వ. అని కలుషించి దండింపఁ దలంచి. ౧౩

ఆ. కొలుపు వెడల నీశ్చిరకొనిసోవ నతిసంభ్ర
మమున విక్రమార్కమనుజవిభుఁడు
వారి మగుడఁ బిలిచి శ్రీ వల దని వారించి
యెల్ల వారు వినఁగ శ్రీ నిట్లు లనియె. ౧౪

క. ము న్నొకపురుషార్థము మది
నెన్నఁడు మఱునంగ రాని శ్రీ దితఁ డొనరించెన్
నన్నును నేనెఱుంగక పడి
యున్నెడ వనభూమి శీత శ్రీ లోదక మొసఁగెన్. ౧౫

ఉ. ఆపద చక్కఁబెట్టి తన శ్రీ యక్కట లెల్లనుదీర్చి యెయ్యెడం
బ్రాపయినట్టి కార్యములపట్టున నిర్వహణం బొనర్పఁగా
నోపి తను స్ఫరించిన బుద్ధోత్తము నెప్పడికించునమ్మహా
పాపికి నెన్నిజన్మములఁ బ్రాయసెకో క్రిమికీటజన్మముల్. ౧౬

ఉ. కావున నీతఁడెంత యపరాధము సేసిన నైఁపఁ బాడి యే
నావివేనంబు వెల్వడి కదా పురికిం జనుదెంచి రాజునై

యీవిభవంబుమై నునుటఁ యెంతటితప్పిది నాకుఁ దప్పినట్
దైవముసాక్షియీతనికిఁదప్ప నెకింతయుమాటలేటికిఁ. ౧౭

ఉ. నావుడు రాజసభ్యవచ శ నంబున కెంతయు సంతసిల్లి భా
దేశండు మదిరంబునకు శ నిగనఁ బాటి కుమారుఁదెచ్చిభా
త్రీవరునంకపీఠి నిడి దీవన శ లొప్పఁగ నిచ్చి తత్సభా
కోవిదకోటిఁడెందము నకుంఁబ్రమదంబు జనింప నిట్లనుట. ౧౮

ఉ. దేవర నేడు కొల్వైన మదింగడు నెంతయు సంతసిల్లి సం
భావన మీఱ నాకు నెకప్రత్యుపకారము సేయఁ బూనుటే
నావల నీవల విని య శ ధార్థమెఱుంగుటకై యొనర్చితిఁ
నావెడబుద్ధికి న్ననమునంగలుషింపకు మయ్య వేఁడెదఁ. ౧౯

క. అనవుడు ధరామఁద్రేనుని
కనుపమ మణిభూషణాదులగు సంపదలఁ
మన మలరఁజేసి గృహమున
కనిచె సభాసదులు నిచ్చ శ నచ్చెఱువందఁ.

౨౦

వ. ఇత్తెఱంగున విక్రమార్కావనీశ్వరుండు సత్యవచన ప్రత్యుప
కారపరాయణుండై ధరాపరిపాలనంబు సేయుచుండె. ౨౧

మారీచవధ.

(భాస్కర రామాయణము లోనిది.)

వ. అమ్మారీచుండు దనమనంబున నిన్నీచుచేతం జచ్చుటకంటె
రఘురాముచేతఁ జచ్చినం బరమగతి గలదు. కావున నిది
మేలుకార్యం బని రావణున కనేకమాయోపాయంబు లుడ

దేశించుచుం జనియె సతండు నీవు నాకుం బ్రాణమిత్రుం
 డఱఁ పూర్వామాత్యుండవిక్కార్యంబు సిద్ధించిన సర్ధరాజ్యం
 బిత్తు నని యుపచరించుచు నెడనెడ గిరులు నదులు ననం
 బులు గనుగొనుచుఁ బెక్కుదేశంబులు గడచి దండకార
 ణ్యంబు సొచ్చి నానాతరుశోభితం బగుచున్న పంచవటీతీరా
 బునం దేరు డిగ్గి మారీచుం జూచి మనవచ్చినకార్యం బను
 స్థితువుగా కని నియోగించిన వాఁడును. ౧

సీ. హచిరవైదూర్యంబు శ్రీ రూ పార నచ్చున
 నచ్చినవిధమున శ్రీ నదన మమర
 భర్తనిర్మితపద్మ శ్రీ పత్త్రంబు లలవడి
 మైత్తినక్రియఁ గర్ణకేయుగము మెఱయ
 లలితమాఃశిక్యశలాకల శ్రీ లాగు మై
 కొన ననుచ్చినభంగి శ్రీ గొమ్ములొప్పు
 నింద్రసీలములబా శ్రీ కేర్పడఁ ద్రచ్చి నై
 చినగతి గొణిజలు శ్రీ చెలువు మిగుల

శే. నుదరి మిందుబింబవ్యుతి శ్రీ నుల్లసిల్లఁ,
 గనక కేసరాంకురరోమ శ్రీ కాంతి నిగుడ
 నొక్కమాయాకురంగ మై శ్రీ మొయ్య నొయ్యఁ,
 జనియె నిలుచుచు నాపర్ణ శ్రీ శాలకడకు. ౨

సీ. నెలలోనియిట్టికి శ్రీ నీలకంఠనిచేతఁ
 బాలుపాటులేడికి శ్రీ బుట్టె నొక్కొ
 యజుఁ డన్నిరత్నంబులందును గలుగుకొ
 మ్మించుల దీనిఁ గల్పించె నొక్కొ

రోహణాచలము మేరువుఁ గూడి యరుతర

ప్రభల నీహాణంబుఁ బడసె నెక్కొ.

క్రొక్కాఱుమొఱుగులుఁ శ్రీ జక్కలయెరువును

గలసి యామృగముయి శ్రీ నెలసె నెక్కొ.

తే. దీనిఁ బోలంగ జంతుఁ ల్ శ్రీ త్రిభువనమున

యందు మఱి కలవాకొ యని శ్రీ యాత్మ మెచ్చి

ప్రీతి వనదేవతలు చూడ శ్రీ సీతదృష్టి

మార్గమున కల్ల జేరు నశమ్మాయుక్తి.

3

ఉ. అత్తటి నెమ్మొగంబుజగి శ్రీ నచ్చపువెన్నెల గాయ నింపుద

ళొత్తు సమీపభూజములఁ నెయ్యనెఱుప్పలుగోయుచున్నరా

జోత్తముదేవిచూచె జగురొత్తెడు వేష్మలు సందిడింపగా

గ్రొత్తమొఱుగు లేణమునోకుం దనకు న్నడుపెల్ల నిండింగన్.

మ. స్ర. ధరణీసంజాతప్రీతిఁ దమఁ గనుఁగొన నుద్యద్గతిం బాఱుఁ

[దారుం

బారి డాయుం బిల్లు మేయుం శ్రీ బాలుపుగ నిగుడుం బొంగు

[గ్రుంగుం జెలంగుం

దిరుగుంగుప్పించుమించున్ దెసల నెసంగన్ తించు వేచాకళించున్

గరమొప్పన్నిల్పుఁబొల్పున్ గనక హరిణమక్కానాంతంబులోనన్.

క. మరగినవిధమునఁ జేరువఁ

దిరుగుం బసిగొనుచుఁ గలయఁ శ్రీ దృణములు వెదకున్

ఖురపుటమునఁగడు పొయ్యన

బరికికొనుచుఁ జక్క నిలుచు శ్రీ బలుమఱు నెదురన్.

౬

క. ఈలీలం బొలయంగ నా

లోలాక్షి విలోలమై విలోకించి మహీ

పాలుని లక్ష్మణుఁ బిలిచినఁ
జాలగ దెస నేగి కనిరి శ సారంగంబున్.

2

గీ. అపుడు లక్ష్మణుఁ డేర్పడ శ నామృగంబు
నదృతాకారవిలసన శ మధికసంశ
యాత్ముడై చూచి నిజబుద్ధినసురమాయ
గా నిరూపించి యనియె నగ్రజునితోడ.

౫

మ. మనలంబిల్లుటభూమిపుత్రిమనిమామృగంబున్ నిజం
బని భావింపఁగఁ బోలుపేడసుర మామాయూరూపుఁడెందే నె
క్కనెపం బిమ్మెయిఁ జూచి చిక్కువఱుపం శ గాఁ జూచె
[మోహంబునన్
జననాథోత్తమ పట్టఁ జూచెను మమీ శ చర్చింపకుద్యద్గతిన్.

క. అని పలుకఁగ నాలోనన
జనకజ నడి డగ్గఱంగఁ శ జనుడెంచి కనుం
గొను రాజముఖ్య యొప్పుల
గని యగునీమృగవిలాసకమనీయగతుల్.

౧౦

క. కరువునఁ గండరువునఁ జీ,
త్తరువున నినచంద్రరుచులఁ శ దారలరుచులన్
హరిహరధాత్రాదుల కీ
హరిణముసరిరూపు వడయ శ నలవియోయెందున్.

౧౧

వ. అనుచు సాభిలాషంబుగాఁ బెక్కుచందంబులం గొనియాడి.

చ. అలఘుచరిత్ర దీని వెరవారఁగ నెమ్మెయినైనఁ బట్టి తే
వలయు నరేంద్రమిమ్ముఁ బనిఁబంపెడుదాననెదీనిమీఁదమీ

రలరుచుఁజూచుభంగిఁగొనిఁయాడితిఁగన్నులపండు వెప్పుడుం
గలుగునె యెల్లనాఁడు నశ్శకంబుగ నీమృగచర్మ మిచ్చటన్.

చ. అనిచుది వేడ్కతోఁబ్రయునినామృగలోచన వేడినన్మనం
బునఁ గడునుత్సవం బాదవఁబోయెద నిప్పుడ పట్టితెచ్చెదం
గనుగొను మంచుఁబూన నిజకాంతునితో ననురాగభావసం
జనితవికాసభాసి యయి శ్రీజానకి యిట్లనుఁ గౌతుకంబునన్.

గీ. ఎట్లు గ్రుంకులు వెట్టుచు శ్రీ నేచి పట్ట
నీక యెటఁ బాతెనేని బోసీక శరము
పాలుపడఁ జేసి తెమ్ము భూపాల యొప్పుఁ
జారుతర మైనయీమృగచర్మమైన. ౧౧

వ. అని పలుకునవసరంబున సౌమిత్రి విన్నఁబోవుచు నింతయె
ఱుంగమి గలదె యసుర మాయం దగిలి రామచంద్రునకు
హరిణరూపం బై కలంకం బొందె ననుచుఁ దద్విఘ్నవచ
నంబు లాడ నోడి వెఱచుచుండె వెండియు రఘువరుండు. ౧౬

క. సౌమిత్రిఁ బిలిచి లక్ష్మణ
యీమృగముం దనకుఁ దెచ్చి శ్రీ యిమ్మనియెడు న
భూమిజ విలునమ్ములుఁ దె
మ్మేమఱుకుము వచ్చునంత శ్రీ కిట మీనదినన్. ౧౭

క. అన విని యతఁ డన్నకు ని
ట్లనుఁ దాపసహింస చేయునలమారీచుం
డనువాఁడు కనకమృగమై
చనుదెంచెం బాసఁగ విట్టిరచందము లెందున్. ౧౮

క. వసుమతి మన మింతకు మును

ననుధాధిప కంటిమే సుశర్ణ మృగము రా

క్షుసకృత్య మ్మిది వలవదు

నుసలుడు సతు లతులచపల్మతులు దలంపన్. ౧౯

వ. అనిన వినికొసల్యానందనుండు సుమిత్రానందనున కిట్లనియె.

క: అడిగిననస్తువు లెప్పుడు

నెడవక గలిగించుకతన శ నీయబల మనం

బొడవబడి పురి నున్నట్టుల

కడుముదమునఁ బొందియుండుఁ గాంతారమునన్. ౨౧

గీ. పసిడిమృగము నిక్కంబైనఁ శ బట్టి తెచ్చి

జనక సుతకోకిల దీర్చెద శ సన్నదమున

లేక మాయామృగంబైన శ లీలఁ ద్రుంచి

హిత మొనర్చెద మునులకు శ నెట్లు లెస్స. ౨౨

క. అని పలికి విపులభాణా

సనమును గవదొనలుఁబూని శ సౌమిత్రుఁ గనుం

గొని జనకతనయ సుమ్మి

యని పలుమఱు నప్పగించి శ యటఁ జన ననియున్. ౨౩

చ. నిలునక మెల్ల దారు నటు శ నిల్చిన మెల్పు నటించుబట్టజే

యలఁతికిఁ జేరినం జిదిమీనట్టులదూరము దాటుఁ గ్రమ్మఱం

గొలఁదికి డాసినం బొదలుఁగొండులు సొచ్చు నడంగెనన్నన

వ్వలఁబొడసూపుమాటుగొనివచ్చినవెండియునుండునొండెడన్.

వ. అప్పుడు రఘువరుం డవరభాగనిరూఢశరాసచుండుచు నా

కుంచితాంగుండు నగుచు మెయ్య. ౨౪

క. మునివేళ్లు నేల మోపుచు

వెనుక దెసం జష్ట గాక శ నెరైన గగయం

దనుఁ జూచియు తెప్పలకడ

లును లే కటు నిలుచు నిలిచి శ లోఁబడుకొలఁదిన్. ౨౬

క. పిఱికికి బోనిచ్చినవి

ల్లఱికికినై యల్లఁ జూచు శ నది గనుఁగొని పె

ల్లఱికి చను లతలు పులువడఁ

జిటుముఁ గడు నాశ పుట్ట శ శృంగారములన్. ౨౭

వ. ఇవ్వధంబునం బెక్కు-దూరం బరిగి యోహమా; లుడ

కంబు లని తలంచుచు దృష్టాతిశేకంబునం నగులున్పుగపటి

యునుబోలె నారామచంద్రుండు. ౨౮

సీ. పొద దంపగాఁ జేరి శ యనరుఁబాటునుఁ బట్ట

బొంగెద సనుచుచు శ బొంగి పొంగి

మొక్కలంబున మిన్ను శ ముట్టి పయ్యన పయ్య

బాటి పట్టెడి నని శ పాఁ పాఁ

దొడ్డికట్టయి యున్న పోరంపుటీరంబు

జొరఁ జోపి వెనువెంటఁ శ దిగి తిగి

పొరకలు మెయినిండఁ శ బూచుకొని శ చ్చ

చెట్టుచందమునఁ శ జేరి చే

తే. మడుగులకు నల్లఁ దార్చుచు శ నడుసు గలుగు

కొలఁది బట్టగ నగు నని శ వెలిచి వెలిచి

యలమృగమువెంట నొయ్య శ నాసాసం గిగె

నామృగవ్యాధరుద్రుడో శ యనగ విభుడు. ౨౯

వ. మఱియు నందంద తఱుముచుఁ బ్రదిలిపోవుచు నిశ్చైఱం
గునఁ దాచ్చుసమయంబున. 30

క. నిలువక తరుగుల్పొందిర
ములలో వడిఁ బాటునపుడు ॥ మొగిళులు వాఱు
దలతల వెలుఁగుచు నెడనెడఁ
బలుమఱుఁ జంచురుఁడు దోచుకోవగిం దోచున్. 31

వ. ఇట్లు తోచిన విస్మృతుం డగుచు. 32

మ. కదియం జొప్పడ కంతి కంతి కట నాకాంతారమధ్యంబునం
దది యెందుంగిమియించినంబిదప డాయంబాటుచుంబట్టలే
కిది మాయామృగమచ్చుగాఁబాసఁగు నింకే దీనిఁబోనీక చం
పెద దూరం బెలయించెనంచు నలుక రంబృధ్వీశుఁ డేతేరగన్.

క. మాయాహరిణము మిగులుచు
వాయునై నెగఁబఱుతు ధరఃశీవలయము కడతుం
దోయధి దాఁచుచు ననుక్రియఁ
గాయద్యుతు లపర నొక్కగతిఁ దెలి నిగిడన్. 33

క. నిగిడి కడు నలసి యట నెక
వృగయూథముఁ జొరంగ బోవు ॥ మెయిఁ దోడనె వెం
దగిలి యగపాటు గని యొలు
పగువెలుపున నిల్చి రాముఁ ॥ డియ్యేణంబున్. 34

శా. చంచత్కాచనకంకపత్తము ధనుర్జ్వాలలి సంధించి ర
త్నాంచత్పంఖముఁ గర్ణచుబితముగాఁనాకృష్టిఁగావించిక్రొ
మ్మించుంగీలలు గ్రమ్మ నేయ నదియున్ మేనుచ్చి హాలత్మణా
యంచుంగూలె నిజాకృతింబుడమిపై నయ్యత్ప్రపాలంబున్.

ANNOTATIONS

టిప్పణము.

భాగవతము - ప్రథమస్కంధము.

పరీక్షిచ్చాపము.

భాగవతము:—భగవంతునియందు భక్తిగలవారు భాగవతులు.

భాగవతుల చరిత్రములుగలది భాగవతము. ఈభాగవతమును బమ్మెరపోతరాజు రచించెను. ఈకవి క్రీస్తుశకము పదునాల్గవశతాబ్దాగంభమునం దుండెను. ఈతనివాసస్థలము కడపమండలములోని యొంటిమిట్ట (ఏకశిలానగరము) అని కొందఱు అందురు. మఱికొందఱు నైజాములోని ఓరంగల్లు అందురు. ఈగ్రంథము నందలి పదజాలముఁ బరికించిన నొంటిమిట్టయనుటయే భావ్యమని లోచించుచున్నది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. కాండిన్యగోత్రుఁడు. కవిత్వము రసవంతము. సంస్కృతపద భూయిష్ఠము.

కథాసంగ్రహము:—పాండవమధ్యమండయున యర్జునునిపాత్త్రిఁడు పరీక్షిత్తు. ఇతఁడు రాజ్యమునేలుచు నొకనాఁడు మృగయాభిలాషతో వేటకేగి వేటాడి మృగములవెంబడించి యలసి దప్పిగొని శమీకమహాముని యాశ్రమమున కేగెను. ఆసమయమున నా మునీశ్వరుఁడు సమాధినిష్ఠ నుండుటం జేసి తన కతిథిపూజనల్పి దప్పి వాపమిం గోపమున రాజు సమీపమునందుఁ జచ్చిపడియున్న సామునెత్తి మునీంద్రునిమెడను వైచి పోయెను.

ఈవృత్తాంతము విని యా మునిపుత్రుఁడగు శృంగి కోపంబున వెనుకముం దరయక రాజును శపించెను. ఇంతలో సమాధినుండి లేచిన శమీకమహా

ముని తనపుత్రునివలన నడచిన వృత్తాంతము నెల్ల నెఱింగి యందులకుఁగూడ రాజున కీవిషయమును శిష్యునిమూలమునఁ జెప్పిపుచ్చె.

అని విని రాజు తోలుదొల్ల శృంగిపై కినిసెంగని యనంతగము తన తప్పు తా నెఱింగి విరక్తుడై వ్యాసమహర్షి పుత్రుండగు శుకమహర్షి వలన భాగవతమును వి నెను.

౧ అనాదిమధ్యలయుఁడు=పుట్టుట పెరుగుట చచ్చుటయును లేనివాఁడు.

౨ మిముబోటి = మీనంటివారు. (ఇందలిబోటి శబ్దము ఉపమానాచకమైన విశేషణము. దినికి స్వతంత్రప్రయోగము లేదు.) బోటి=అడుది. విశేష్యము. వృద్ధమాన్యుఁడను=పెద్దలచే మన్నింపఁబడువాఁడను. కులహీనుఁడు=కులము తక్కువవాఁడు (తృతీయా తత్పర్యసమాసము) నారాయణుండు (వృద్ధ) సకలజీవుల కాధారమయినవాఁడు. కథనములు=కథలు. కడఁక=ప్రయత్నముతో. మహోజ్జ్వలకులజత్వము=మిగుల వన్నె కెక్కినకులమునందుఁ బుట్టుక. మనులు= (వృద్ధ) నిజముఁ గన్న వారు.

౩ బాలము=సముదాయము (నా) గారడి. అనంతఁడు=అంతములేనివాఁడు. విబుధులు=దేవతలు. (నా) పండితులు. (వృద్ధ) ఎక్కువగఁ దెలిసినవారు. బ్రహ్మ—(వి)బమ్మ, (వృద్ధ) వృద్ధిబొందువాఁడు. పాదము=అడుగు. (నా.) నాలవవంతు పాతిక. పద్మము=తామరపువ్వు. (వృద్ధ) లక్ష్మీయుండు నది. ధన్యుఁడు=పుణ్యవంతుఁడు. ధన్యత=మంచితలంపు. భగవంతుఁడు = దేవుఁడు. (సకలప్రాణులపోకడ, రాకడ, పుట్టుక, చావు, విద్య, అవిద్య అనునాఱింటి నెఱింగినవాఁడు.) అర్థ + ఆకృతి=అర్థాకృతి, సన్నదీర్ఘ సంధి. సంగకోటి=సంసర్గముల సముదాయము. పగమ హంస=బ్రహ్మము. హంసహంస్యంబు = బ్రహ్మత్వము. (తద్ధితాంతము.)

౪ మింటికి=ఆకాశమునకు. మిన్న, కన్ను, మన్న మొదలగునవి బౌద్ధ సిద్ధాంతములు. విహంగము=పక్షి (వృద్ధ) ఆకాశమునందుఁ బోవు నది. పారము=అంత. హరి=విష్ణువు, (వృద్ధ) దుష్టులను సహరించువాఁడు.

౫ వేదండపురము=హస్తీపురము.

ఇయ్యది హస్తీ యనురాజేంద్రునిచే గట్టింపబడినది. హస్తీయనుగా నేనుగను. కాబట్టి దాని పర్యాయపదములతో జేర్చిన పురవాసక శబ్దములు హస్తీపురపర్యాయములని యెఱుంగవలయును.

గహనము=అడవి. వేదండ+అనులు=ఏనుగులు మొదలగునవి. దండ=తైపు. (నా)పూలమాల, సమీపము. ఎగచెక్=తిటిమేను. బలిమిక్=బలముతో.

౬ ఒగ్గము = ఏనుగులుపడుటకుఁగాఁ ద్రవ్య కప్పియించినపల్లము. (అనపాతము, ఓదము అనియు పేర్లుగలవు) (వృ) ఒగ్గబడినది. ఒగ్గ=అచుర్చు. ఊలు=పడు, (నా) చిక్కు, తెగులుకొను.

౭ కోలము=సంది. (నా) వేషము. గంధయము = ఒకానొకబంతువు. ఇది చూచుట కావువలె నుండును. నీనికి గంగడోలుమాత్ర ముండదు) తరత్తువు=సిగిరి. నోహితము=కేసరిన్యగము. ఓలము - చెల్లు లోనగువానిచే మఱుంగుచోటు.

౮ మ్మగ్గయులు=వేటకాండ్రు. న + ఇంద్రుడు=నరేంద్రుడు (గుణసంధి). మ్మగము=జింక. (నా) చతుష్పాత్తు.

౯ నాటంబు=సక్తనుయినది (కలిసికొన్నది). తమకంబు=మోహంబు (నా) త్వగ్. గాభుక్ష=అకలి (వృ) తినుటకిచ్చ. పిపాస=దప్పి. (వృ)త్రాగుట కిచ్చ.

౧౦ మీలితనేత్రుడు = కనులు మూసికొన్నవాడు. పంచ + ఇంద్రయంబులు=కన్ను, ముక్కు, చెవి, చర్మము, నాలుక. ఈయందును విషయముల దెలిసికొనుసాధనములు. బాగరణాదికస్థానత్రయము=మెలకువ, కల, నిద్దరయను మూడుస్థానములు. బ్రహ్మభూతత్వము=బ్రహ్మమగుట. సంప్రాప్తి=లాభము. విక్రియుడు=చేప్పలకక్కినవాడు. దురుచర్య=నల్లచారల దుప్పిలోలు. ఎలుగు=మాట (నా) భల్లూకము.

౧౧ తోయములు=నీళ్లు. ఈతోయము=ఈవిధము (నా) ఈ సమయము. తోయమువారలు=అనుచరులు (భటులు). జలదాహము=దప్పి. దుస్సహము=మిక్కిలికష్టముతో నోర్వడగినది.

౧౨ సమాధి=మనస్సును బ్రహ్మమునందు లయము నొందించి యుండుట. విస్మృత...చారుడు=అంతరింద్రియములయిన మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములయు, బాహ్యేంద్రియములయిన తృణాదులయు నాగాసులయు వ్యాపారమును మఱచినవాడు.

౧౩ గర్వము (వి) గరువము. తపస్ + చగణము = తపశ్చరణము = తపముచేత అప్రతిమప్రభావములు=ఈడులేని శక్తులు.

౧౪ వారి=జలము. వారితంబు = అడ్డబడినది. ఇడఁడు (ఇచ్చుధాతువు వ్యతిరేకార్థక ప్రథమైకవచనము) దాహవారి = దప్పి తీర్చువాడు.

౧౫ మనుజులు (వృ) మనువువలనఁ బుట్టినవారు, (రూ) మానవులు, మనుష్యులు. మనుజు + ఈశ్వరుడు = మనుజేశ్వరుడు=గుణసంధి. సంయమి=ముని. (వృ) మంచియింద్రియనిగ్రహము గలవాడు. పూజనములు—(రూ) పూజలు, వింటికొప్పనకొ = వింటికొనతో (విల్లుశబ్దము ఔపవిభక్తికాంతము. ఇట్లే పల్లు, ముల్లు, కల్లు మొ) కొప్ప=కొన. ముని + ఇంద్రుడు = మునీంద్రుడు సవర్ణదీర్ఘ సంధి. ప్రతి + ఆహృతములు = విషయములనుండి త్రిప్పబడినవి. (యణసంధి.) మాలితలోచనుండు = కన్నులు మూసికొన్న వాడు. ఓపును + ఓ—‘ఓ’ సంశయార్థకము. గత + ఆగతులు=పోయెడివారును వచ్చెడివారును.

౧౬ క్షత్రుడు = దెబ్బనుండితప్పించువాడు. (రూ) క్షత్రియుడు. క్షత్రబంధువు = స్వధర్మమును విడిచిన క్షత్రియుడు (ఇందు బంధుశబ్దము నిందార్థమునందు వచ్చెను.) గతానువు = చచ్చినది. సమీపవర్తులు = చెంతనున్నవారు. నందనుడు (వృ) సంతసింపజేయువాడు.

- ౧౭ గంధగజము = మదపుటేనుఁగు, గంధము (నా) వాసన, గంధకము, గర్వము, బల్బున్నము, లేకము. తుగగము = గుఱ్ఱము (వృ) వేగముగఁ బోవునది. ఉరగము = పాము (వృ)తోమ్ముతోఁబోవునది.
- ౧౮ బలి + అన్నంబు = (యణ్సంధి) బలిపుష్టంబులు = కాకులు (వృ) సాగ మేయంబులు = కుక్కలు (వృ) సరమయొక్క సంతానము. దాస భూతులు = నేవకులవంటివారు. తత్ + కృతంబులు = వారిచేఁజేయఁ బడినవి (వారుచేసినవిభావము)
- ౧౯ గురుండు = తండ్రి. గురువు (నా) ఉపాధ్యాయుఁడు, బృహస్పతి. ఫణి = పాము (వృ) పడగగలది.
- ౨౦ హిరణ్యము + దానములు = హిరణ్యదానములు (ద్వంద్వసమాసము). సుం చనంబులుగ = మోసములతో. వేసరింపఁగా = నొప్పింపఁగా. (వేసరు ప్రేరణము.) గృహవిరాములము = ఇంట నూటలఁజెందువారలము. అర్గళము = గడియమ్రాసు.
- ౨౧ కువలయము = భూమండలము (నా) కలువ. పత్ + నగము = పాము (వృ) పాదములతో నడువనిది.
- ౨౨ తగవు + అరి = తగవరి = న్యాయము చెప్పువాఁడు. అకటా = అయ్యో (రూ) అక్కటా. (సంతాపార్థకము.)
- ౨౩ బాలకులు = బాలురు. స్వార్థమునందు 'క' ప్రత్యయము వచ్చును. అల్పార్థమునందును 'క' ప్రత్యయము వచ్చును. ధర్మత్రీపాలకుఁడు = రాజు (వృ) భూమి నేలువాఁడు. (భూవాచకములతో పాలకశబ్దమును జేర్చిన నవియన్నియు ప్రభువాచకములగును) భూపాలకుఁడు, ధర్మపాలకుఁడు, జగత్పాలకుఁడు మొ. (రూ) ధర్మత్రీపాలుఁడు, త్రిలోకపాలకులు = మల్లోకముల కధిపతులు.

౨౮ జల + ఉపస్పర్శనంబుచేసి = జలమంటి (ఆచమనముచేసి యనియుఁ జెప్పవగును.)

౨౯ ఒడ్డినక = అడ్డగించినను. హేతిసంహతి = బ్యాలలసముదాయము.

౩౦ కంఠలగ్నము = మెడఁజిక్కినది. కాకోదగము = పాము (వృ) కొంచె మంత వంకరగనునముగల పొట్టగలది యనియును, కాకిపొట్టవంటి పొట్ట గలదియనియును, కాకమును విషము పొట్టయందుఁగలదియనియునుఁ జెప్పవగును.

౩౧ రండు + ఏ (రారే) ప్రార్థనార్థమునందు ఎదాదులు పరమగునపుడు ధాతువున కేక వచనమునందు 'వుజి' యాగమంబును బహువచనమునందు 'రుజి' యాగమంబు నగును. తివియుండు + ఏ = తివియరే (రూ) తివరే. రక్షింపుండు + ఏ = రక్షింపరే.

౩౨ ఆంగీరసుండు = అంగిరసుస్సంశయమునందుఁ బుట్టినవాడు. తద్ధితాంతము. కుమారకుండు = చిన్న బిడ్డఁడు. (అల్పార్థమునందు కప్రత్యయము) ఇట్లే పుత్రకుండు. వృక్షకము మొ.

3౩ బెట్టు + ఇదము = క్రూరము. దట్టము + ద్రోహము = మిత్రసమాసము.

3౪ కట్టా అయ్యో! సంతాపార్థకము. (రూ) కట్టా. కమలనాభుకరుణఁ గలిగినాడు:—అశ్వత్థామ పాండవవంశము లేకుండఁ జేయుతలంపున బ్రహ్మత్రయమును బ్రయోగింపఁగా నుత్తరాగర్భంబున నున్న పరీక్షిత్తు హతుండయ్యెను. అప్పుడు కుంతియు నుత్తరయును బ్రార్థింపఁ బాండవ పక్షపాతియగు శృంగుఁ డాశీశువును బ్రతికించెను. కాబట్టి కమల నాభునికరుణఁ గలిగినవాడు. దట్ట = ధైర్యముగలవాడు. వడుగు = బ్రహ్మచారి.

3౫ కాపు + అరి కాపరి = కాచువాడు. మత్స్వర్థక తద్ధితాంతము.

3౬ కంటకులు = తుంటురులు. (వృ) ముల్లువంటివారు. చోరులు = దొం

గలు. ఏపు+అరి = పెంపుతగ్గి. చెల్లర సంతాపార్థకము. ఈపరి
పాటిద్రోహము = ఈమాత్రపుఁ దప్పిదము.

32 దార = భార్య. వైదికంబు = వేదవోదితిము. మగ్గుటము = కోరి.
(వ్య) ఎగిరి పోవునది.

33 భాతులు = భరతునివంశమునఁ బుట్టినవారు. భారతవంశము = (సప్తీ
తత్పురుషము). వంశజుఁడు = (వ్య) వంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడు. వంశము
(ని) వంగసము. పరమభాగవతుఁడు. కర్మధారయసమాసము) హయ
మేధయాజి = అశ్వమేధయాగము చేసినవాఁడు. సత్కారము = పూజ.
బుద్ధిచాపలము = బుద్ధిచపలత (తెలిసి తిక్కువయని భావము).

34 పరులు = ఇతరులు, (నా) శత్రువులు.

35 ప్రేషితుఁడు = పంపఁబడినవాఁడు. విక్తిభీంబు = వైరాగ్యమునకుఁ
గాగణము.

36 దై వయోగము = కర్మప్రాప్తిని. (మున్ను తాఁజేసినకర్మమునకుఁ దగిన
ఫలమును).

37 సాదామినిఁబోలుజీవనము = మెఱపునఁ జిల్లబతుకు (క్షణభంగుగ మని
భావము).

38 వనము = జలము. (నా) ఆశ్రమము. దందశూకము = పాము (వ్య)
కుత్సితముగాఁ గలుచునది.

39 సామర్థ్యము = సమర్థునిభావము, నేర్పు.

అశ్వత్థామానమానసము—

భాగవత ప్రథమస్కంధములోని కథ.

కథాసంగ్రహము. కురుపాండవయుద్ధమునందు ధృతరాష్ట్రానిపుత్రులందఱు నశించిరి. దుర్యోధనుడు తొడలు విడిగిపడియుండెను. అతని సంతకుష్టంజేయుటకై. గురుపుత్రుఁ డశ్వత్థామ నిద్రించుచున్నవారల నుపపాండవులను ద్రౌపదిపుత్రులను (ప్రతివంద్యుఁడు, శ్రుతసోముఁడు, శ్రుతకీర్తి, శతానీకుఁడు, శ్రుతసేనుఁడు) ఏవురను సంహరించెను.

ఆవార్త విని ద్రౌపది దుఃఖించుచుండ నర్జునుఁడోదార్చి యశ్వత్థామం బట్టితెచ్చి చంపనుంకించి ద్రౌపదియే యందులకు సమ్యుతింపమంజేసి తలగొఱిగి యూరు వెడలఁదఱిమెను. కవిప్రశంసాదికమును గూర్చి చూ॥ ౬౭ పుట.

౧ కడంగి = కలఁకఁబాటి (గూ) కలంగి. పాంచాలతమాజ = ద్రౌపది. (పాంచాలదేశమునకురాజు పాంచాలుఁడు) తనూజ (వృ)శరీరమునుండి పుట్టినది. పాంచాలునియొక్క తనూజ = (ద్రుపదునిపుత్రుక). జాలి = విచారము. మంజు = ఇంపు. వాచాలత = మాటలనేర్పు. వాచాలుఁడు > < వాచాలుఁడు. చికురములు = కేశములు. క్రీడి = ఆర్జునుఁడు (ప్ర) కిరీటి.

౨ ధరణీకాత్మజ. = (రాజపుత్రి). ద్రౌపది సంబోధనము. ద్రౌణి = అశ్వత్థామ (వృ) ద్రోణునిపుత్రుఁడు. విదళించెత్ = చంపెను. గాంధీవము = ఆర్జునునివిల్లు. నిర్ముక్తము = విడువఁబడినది. తత్ + శిరము = ఆతల. జలంబు లాడుము = స్నానముచేయుము. శీతాంకుఁడు = చంద్రుఁడు. (వృ) చల్లనికిరణములు గలవాఁడు. శీతాంకుబింబానన = చంద్రబింబమువంటి ముఖముగలది. స్త్రీ. ద్రౌపదిసంబోధనము.

౩ ఒడంబరిచి = ఒప్పించి. కపిధ్వజుండు = ఆర్జునుఁడు (వృ) కోతిపెక్కిమువాఁడు.

౪ విజయుండు = అర్జునుండు. (ఇతనికి అర్జునుండు, ఫల్గునుండు, పార్థుండు, కిరీటీ, శ్వేతవాచనుండు, బీభత్సుండు, విజయుండు, కృష్ణుండు, సవ్యసాచి, ధనంజయుండు అని పది నామములు ప్రసిద్ధములు)

తొల్లి యొకానొకప్పుడు బ్రహ్మ తనపుత్రికతో నాడుటకు మృగరూపమును ధరించెను. ఇంతలో నక్కడకు హరుండు వచ్చెను. అతనింజూచి భయంపడి బ్రహ్మ పరుగెత్తెను. అని యితిహాసము.

౫ ఒండు + ఉపాయంబు = మఱొకయుక్తి. వార్చి = ఆనమనముచేసి. (రూ) వారిచి. ప్రయోగంబు + ఆ = వేయుటయే. ఉపసంహారంబు = తీయుట. ప్రాణసంక్షేపణ + అర్థమునకై = ప్రాణములు కాపాడుకొనుట యను ప్రయోజనముకొఱకు.

౬ ప్రకృతి = మాయ. పరుండవు = ఉత్తముండవు. ప్రబోధము = జ్ఞానము. నిశ్శేయస + ఆత్మయందుకొ = ముక్తిస్వరూపమునందు. మాయ (వృత్తి) లేనిది. అవని = భూమి. (వృత్తి) ప్రజలను రక్షించునది. రాజులచేరక్షింపఁబడునది. చిహ్నము (వి) చిహ్న. గుజనులు > < దుర్జనులు. జగత్ + నివాసుండు = సకలలోకములకు నునికిపట్టయినవాడు. చందలు = ఆకాశము. దిక్కు = దేవ. (వృత్తి) అవకాశమిచ్చునది. సర్వంకషము = సకలము నొరపిడిచేయునది. దేవ + ఈశుండు = దేవతలకుఁ బ్రభువు.

౭ జిహ్వాత్వంబునకొ = కాటిల్యముచేత. దుశ్శీలుండు > < గుశీలుండు. ప్రాణ + ఇచ్ఛువు = బ్రదుకుఁగోరువాడు. బీభత్సుండు = (వృత్తి) రణమున శత్రువులఁ జిక్కుపఱచువాడు. బ్రహ్మ + అపత్యము = బ్రాహ్మణపుత్రుండు. (అశ్వత్థామయనుట) అర్జునుండు (వృత్తి) తెల్లని వన్నె కాడు. ప్రదక్షిణంబు > < అప్రదక్షిణంబు.

౮ మాధవుండు = కృష్ణుండు (వృత్తి) లచ్చికి మగఁడు. ఆజ్ఞ (వి) ఆన. ద్వంద్వము = జంట.

౧౧ ధనంజయుండు = రాజనూయమునకు నెక్కులు జయించి ధనము తెచ్చిన వాడు. (అర్జునుడు) యాజకుండు = ఋత్విక్కు (వృద్ధ) యజ్ఞముచేయుచు వాడు. శిబిరము = దండువిడిసిన చోట.

౧౨ సమర్థులు > < అసమర్థులు. క్రూరకర్ముడు X సాధుకర్ముడు. పాత కుండు = సాపము చేసినవాడు. ఊర్చుమణ్ = ఊపిరివిడుచుచు. కృదంతము ఊర్చు. కావకు = గతీంపకుము.

౧౩ పేదలు = పిచ్చి. శిగ్గుడు = శింగపడినవాడు. వాచఱచినవాడు = మొఱవెట్టుకొన్న వాడు. శ్లోనుండు = శ్లోనినీతృతమునందు బుట్టిన వాడు. (అర్జునుడు).

౧౪ దండము = శిక్ష.

౧౫ సెన్యుండు = పడగినవాడు. వన్యండు X అసెన్యండు. ప్రతిజ్ఞ (వి) ప్రతిస.

౧౬ ముగరాజగుతుండు = అర్జునుడు.

౧౭ పరాక్యులుండు = పెదమొగము వెట్టినవాడు. సుస్వభావ X దుస్వభావ.

౧౮ పుత్రాకృతిక్ = పుత్రరూపముతో.

౧౯ అసురకృత్యము = చెడ్డపని.

౨౦ యుద్ధాని = రణరంగము. బల + ఉ తేస్కంబుతోక్ = గర్వాతిరేకముతో.

గణప్రాధక్రియాపీనులు = యుద్ధముచేయుటయందు గట్టిసేర్పు లేనివారు.

నిద్రాసక్తులు = నిద్రించుచున్న వారు. నిద్ర (వి) నిదుర. (యా)నిదుర.

౨౧ పొక్కుచున్నది = దుఃఖించుచున్నది.

౨౨ శిఖి = అగ్ని (వృద్ధ) మంటలుగలది. ద్రోణకుటుంబిని = ద్రోణనిభార్య (కృపి) ప్రాణవిముక్తుండు = చంపబడినవాడు.

౨౩ ధర్మ్యంబు = ధర్మమునుండి తొలగినది. నిర్వ్యభీకంబు = సత్యము.

నిర్ + వి + అశీకంబు = బొంకులేనిది.

౨౪ చతుర్భుజుండు = నాలుగుబాహువులు గలవాడు. ద్రోణ్ణి = నెట్టి.

౨౮ అవ్యుడు = చంపదగినవాడు. ఆతలాయ = చంపయాత్నించిన వాడు. (అగ్నిపెట్టువాడు, విషముపెట్టువాడు, నశితువాడు, ధనము దొంగిలువాడు, నేల నవహరించువాడు, ఆలి నవహరించువాడు, ఈ యాఱుగురు ఆతలాయు లనబడుదురు.) హంతవ్యుడు = చంపదగిన వాడు. బ్రహ్మబంధుడు = బ్రాహ్మణధర్మమునుండి తొలగినవాడు. (నీచబ్రాహ్మణుడని భావము.)

౨౯ భీమసేనుడు = (నా) భీముడు.

౩౦ శిరోజముల్ = వెండ్రుకలు. చూడ = జూస్తూ, ఊడ్చి విప్పి.

౩౧ సిద్ధితి = సిగ్గు. గన్పు = మదము (నా) కంపు.

౩౨ ఆలయంబు = ఇల్లు.

III

అష్టావక్రనిచరిత్రము.

భారతము:—భౌతివంశపురాణాలు భాగములు. వాంల చరిత్రములఁ దెలుపునని కావున దీనికి 'భారతము' అనునామ ముచ్చెను. సంస్కృతమున శ్రీ వేదవ్యాస మహాముని రచించిన భారతమునకుఁగొఁచెము తక్కువగా మూఁడు పర్వములు నన్నయభట్టు తెలిగించెను. తక్కిన పదునైదు పర్వములను తక్కిన సోమయాజి తెలిగించెను. ఆగణ్యపర్వశేషమును ఎఱ్ఱాపర్గడ తెలిగించెను.

అష్టావక్రని చరిత్రము:—ఇది యరణ్యపర్వములోనిది. ఈపర్వ మును రచించిన మహాకవి నన్నయ భట్టు. ఇతనికి వాగనుశాసనఁ డను బిగుద నామముకూడఁ గలదు. వైదికబ్రాహ్మణుడు. వేదాధ్యయనసంపన్నుడు. సంస్కృతాంధ్రభాషలయం దసమానపాండిత్యము గలవాఁడు. ఉభయభాషల యందును కవిత్వము చెప్పఁగలమహాకవి. ఈకవి రాజమహేంద్రవరమును రాజధానిగాఁగొని వేగిదేశము నేలిన చాళుక్యులలో నొక్కఁడగు రాజరాజనరేం ద్రునియాస్థానపండితుఁడు. పదునొకఁడని శతాబ్దాంభమున నున్నవాఁడు. ఈతనికవిత్వము మృదువై సులభమై రసవంతమై ద్రాక్షాపాకమున నొప్పు

చుండును. ఈకవిఆంధ్రభజించితామణి యను నాంధ్రవ్యాకరణమును సంస్కృత భాషను రచించె ననియుఁ జెప్పదురు.

కదాసందర్భము:—ననవాసముచేయుచున్న ధర్మరాజు తీర్థములఁ దిలకించుచు నష్టావక్రమునీంద్రు నాశ్రమమునకు వచ్చెను. అప్పుడు రోమకము నీంద్రుఁ డీచరిత్రమును ధర్మరాజునకుఁ జెప్పెను.

౧ ఏకపాదుండు = ఒంటికాలువాడు. విద్యావిభవంబునకొ=విద్యాసంపదచేత. విద్య (వి) విద్వే. సుజాత (వృ) మంచిపుట్టుక గలది. అనఘ రతము = ఎడతెరిసికేక (ఎల్లప్పుడు). అర్భకుండు = పసిపాప.

౨ ఎడపడక = విక్రాంతిలేక. అహస్సు+రాత్రి=అహోరాత్రము (ద్వంద్వము.) (బహువచనము) అహోరాత్రములు (రూ) అహోరాత్రులు.

లేమి X కలిమి. జడమతులు = బుద్ధిమందగించిన వారు.

౩ ఉపలంభించి = ఆశ్చేపించి, ఇక్రంబు (వి) వంకర-కాపంబు = తిట్టు.

౪ అగ్నికల్పండు = అగ్ని నంటివాడు. (కల్పపుష్పిత్రయము కొంచెము తెక్కువ యను సర్థమునందు సంస్కృతపదములకు వచ్చును.) మృత కల్పండు, విద్యత్కల్పండు మొ. సరసిజ+అక్షి=తామరకన్నులుగలది. (సుజాతసంబోధనము) ప్రసవకాలము = కనుప్రాదు.

౫ ఘృతము = నెయ్యి. తైలము = చమురు. చర+చర = చెచ్చెర.

౬ ధనార్థి = ధనముకోరువాడు. యజ్ఞము (వి) జన్మము.

లజ్జామగ్నుండు = సిగ్గునుసముద్రమున మునిగినవాడు (సిగ్గునొందిన వాడని భావము). మాతులుండు = తల్లితోబుట్టువు (మేనమామ)

భాగినేయుండు = మేనల్లుండు (వృ) తోబుట్టినదానిబిడ్డండు. సవయ

మూలు = ఒక్కయీవాడు. ఒక్కటను=ఏకకాలమునందు. అధ్య

యనకూరులు = చదువున గట్టినవారు.

- ౭ కరము = మిక్కిలి (అత్యయము). కప్పము = చెయ్యి, (విశేష్యము).
 ౮ కురువు = తొడ. ఈవు (రూ) నీవు,
 ౯ తెల్లముగజ్జ = తెలియునట్లు. తపః + శ్రీ = తపస్సంపద.
 నెయ్యమునజ్జ = స్నేహముచే. దౌవారికుడు = ద్వారపాలకుడు.
 ౧౦ మూకుడు = మూగవాడు. అంధుడు = శ్రుణ్ణివాడు. బధిరుడు = చెవిటి. పంగుడు = కుంటివాడు.
 ౧౧ యాజ్ఞికులకు = యజ్ఞము నడపువారలకు. చొగజ్జ = ప్రవేశించుటకు. (చొచ్చుధాతువు తుమున్నంతము.) అర్హంబు = తగినది. అర్హంబు x అనర్హంబు. వలదు > < వలయును. ఈరు (రూ) మీరు.
 ౧౨ ఏండ్లు (రూ) ఏడులు. (ద్విర్ణముమీద సాధ్యపూర్ణములేదను విధి యున్నను, దానిని బాధించి ఏండ్లు పూండ్లు కాండ్లు మొదలగు స్థలముల సంయుక్తము పరమగునపుడు ఖండబిందువు పూర్ణబిందు వగును.) నర = వెండ్రుకలు తెల్లనగుట. కలడు = ఉన్నవాడు.
 ౧౩ కృతాధ్యయనశీలుండు = చదువుకొన్నవాడు. సంభావనీయుండు = గౌరవింపఁ దగినవాడు. సంస్తవనీయుండు = నుతింపఁదగినవాడు. వేదవాదులు = వేదవిచారణచేయువారలు. వాదంబు = చర్చ. సమ. కట్టి = పూని. లబ్ధప్రవేశులజ్జ = ప్రవేశము గలవారలను.
 ౧౪ ఒడిచి = ఒడింది. తద్విజితులు = అతనిచే జయింపఁబడినవారు (ఒడినవారిని భావము) నిగ్రహముక్తులు = చెఱునుండి విడువఁబడినవారలు.

Iv

యనక్రీతుచరిత్రము.

ఇది భారతమందరిజ్ఞాపర్యములొనిది. దీనిని నన్నయభట్టు రచియించెను. ఇతనినిగూర్చి 22-వ పుట చూడుడు.

౧ రైభ్యభరద్వాజులు = దండ్వసమాసము. సుహృదులు = మిత్రులు. (వృ)
మంచితలంపుగలవారు. వికుద్ధతపోనిశ్చలితమతులు = నిర్మలమయిన తప
స్సుచేతఁ జలింపని చిత్తములు గలవారు. ఒలసి = ప్రవేశించి.

౨ కృతార్థయశశూరులు నదువులయందు మంచి పరిశ్రమ యొనర్చిన
విద్యాంశులు.

అర్వావసుః సుః — కొన్ని గ్రంథములయందు అర్థావసువు అని
కాన్పించుచున్నది. సంస్కృతమునందు అర్వావసువనియే యున్నది. ఇట్లే కొన్ని
గ్రంథములయందు అవక్రితుఁడని సాదభేదమున్నను సంస్కృతమున యవక్రితుఁ
డని యుండుటంజేసి యాపాదమే వ్రాయఁబడియె.

భరద్వాజమతుండు = భరద్వాజమనిపుత్రుండు (యవక్రితుండు)

తపః + బలంబు = తపోబలంబు, తపశ్శక్తి.

వేగములు: — ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము, అధర్వ
వేదములు అని నాలుగువేదములు.

శాస్త్రములు: — తర్కము, వ్యాకరణము, ధర్మము, మీమాంస,
వైద్యము, శాస్త్రము, అని శాస్త్రము లాఱు.

సమిధము = గుంటచేయఁబడినది. ధాన్యము = అగ్నిని బ్రజ్వలింపఁజేయు
నవుడుపతించునట్టియుక్కు. సంధాచుచు = చెప్పుచు. ఉగ్ర
తపంబు = ధూతతపస్సు. ఇంద్రుండు (వృ) పరమైశ్వర్యము గలవాఁడు.
శక్రుండు = ఇంద్రుండు. సంభవిల్లవలయును = కలుగవలయును. (రానిల
యునని భానము).

౪ దుష్కురము = కష్టపడి నేయఁదగినది. దుష్కురము > < సుకము. పర
మార్థము = ఉత్తమవిషయము. మత్సరము (వి) మచ్చరము.

౬ ఉపార్జనంబునకు = గడించుటకు. వాసవుండు = ఇంద్రుండు. వృద్ధ
శ్రవుండు = ఇంద్రుండు. శోషించిన = ఎండిపోయిన. నీకతాముష్టి = ఇసుక

పిడికిలి. (మధ్యమపదలోపసమాసము) అపారగంభీరము = అంతు లేనిలోతు. సేతుబంధంబుచేయుచున్నాఁ = కట్టకట్టుచుండఁగా.

2 శతవన్న వృద్ధుడవు = నూతనోద్దముదుసలివి. అతిక్కుశుడవు = మిక్కిలి బక్క చిక్కియున్న వాడవు. అశక్యము = పీలుకానిది. అశక్యము > < శక్యము. అర్థము = విషయము. ఆతతశక్తింజేసి = పనిపడుటచేత ? దుర్మతి > < సుమతి.

౮ అశుభమానము = నెఱవేరింది. నిరర్థకము = లాభము లేనిది. నిరర్థకము > < సార్థకము. తత్ప్రకాగంబు = ఆవిధము. గర్వంబు (వి) గర్వము. వేద గీతలు = వేదమునఁజెప్పబడినవి. గాధ = చరిత్ర. (నా) పాట.

౯ మేల్పులు (రూ) మేలుపులు. చిరజీవి = దీర్ఘకాలము జీవించువాడు. మెచ్చు - కృదంతము, మెప్పు. తపస్వి = ముని. (వృ) తపముచేయు వాడు. (వి) తపసి. అంతకుడు - యముడు. (వృ) చంపువాడు. చెట్ట = కీడు. (నా) చెయ్యి. క్రాంచుక = తపింపఁజేయును. క్రాంచు ధాతువునకు ప్రేరణము. (రూ) క్రాంచుక.

౧౦ అకోపమండు = కోపము లేనివాడు, కోపనుడు > < అకోపనుడు. స్త్రీ లింగము—కోపన. నిర్మత్సరుండవు = ద్వేషము లేనివాడవు. మత్సరము = ద్వేషము. (వి) మచ్చరము. విస్తరించుచుక = పెంపుచేయుచు.

౧౧ కీరము = చిలుక. (వృ) కీ యనుశబ్దమును గ్రహించునది. పట్టరణము = తుమ్మెద. (వృ) ఆఱుకాళ్లుగలది. క్షీణిజములు = వృక్షములు. ఆరా మము = ఉద్యానవనము. (వృ) విహారస్థానము.

౧౨ శాపభీతి = తిట్టువలని భయము. పంచమాతత్పురుష. మెలుచక = కోప ముతో (రూ) మెలుచన.

౧౩ విలోల + అక్షములయందుక = చంచల నేత్రములయందు.

౧౪ శిఖాయమాన = జ్వాలయగుచున్న. ఏకజట + అవలంబిత = ఒక్కజడకాశ్రయమైన. హుతాశనుండు = అగ్ని. (వృ) హోమముచేసినదానిని తిను

వాడు. వేల్చి = హోమముచేసి. అగ్ని కుండము = అగ్ని గుండము. (నిప్పుల గుంట)

౧౫ బెడంగు = అందము. రూప + ఉజ్జ్వలకాంతి = రూపుచేత వెలుగునట్టి మెఱుంగు. పాలతుక = అడుది. స్వార్థమునందు ఉకప్రత్యయము. తద్ధితాంతము. వీర్యము = శక్తి.

౧౬ అవలంబించి = పట్టుకొని. (తీసికొనియని భావము). వికృతదంష్ట్రాకరా శంఖు = వికారములగు కోరలచేత భీతిగొలుపునది. రాక్షసుండు (వి)రక్క. సుడు. ముకుళీకృతహస్తలు = చేతులు మడుచుకొన్నవారు. అవినీతుడు = గరువపోతు. అవినీతుడు > < వినీతుడు. పంచినక = పంపగా.

౧౭ మున్ను = ముందు. ప్రబోధించి = హెచ్చరించి.

౧౮ అపహృతకమండలుండు = కమండలువు నెత్తికొన్నవాడు. బహుశ్రీ హి సమాసము. అపవిత్రుడు > < పవిత్రుడు. పరిక్షయము = నాశనము. తడయక = అలస్యముచేయక.

౧౯ కొలంకులు = సరస్సులు. ఏకనదనము = కొలను. (రూ) కొలంకులు. అగ్ని హోత్రంబు — అగ్ని హోత్రగృహమని లక్ష్యార్థము.

౨౦ ఎగిచికొనివచ్చి = తఱుముకొనివచ్చి. ఎగుచుధాతువు. ఆతురము = త్వర (రూ) ఆత్రము.

౨౧ కృత్తి = మంత్రాదులవలన గలిగినశక్తి. ప్రత్యుత్థానంబు = ఎదుర్కొనుట. అచ్చెరు (ప్ర) ఆశ్చర్యము. (రూ) అచ్చెరువు. గృహపాలకుండు = ఇంటికాపరి. నివాతుండు = చంపబడినవాడు.

౨౨ దేస (ప్ర) దిశ. అంటిని = చెప్పితిని. అనుధాతువు భూతార్థకోర్తమ పురుషైకవచనము. ఒల్లవు = ఇట్టపడవు.

౨౩ స్రలాపించుచుక = బిగ్గర నేడ్చుచు. కృదంతము = ప్రలాపము. దహనము = అగ్ని (వృ) కాల్చునది. సత్రయాగంబు = ఒకానొకయజ్ఞము. (ఇది యనేకవిధములు. ఇందు ముఖ్యముగ ననేకవిధములయిన విద్యాప్రసంగ

ములు జరుగుచుండును. ఎల్లతెగలవారలకు నన్నదానము సమృద్ధిగ జరుగును.) అనుజ్ఞాతులు అజ్ఞాపింపఁబడినవారు. వేగుబోక = నెల్లవాఱబోవుటకు ముందు. ఏకతయి + అ = ఒంటరిగా. నగచి = తలంచి. నగచుధాతువుత్వార్థకము. (నా) దుఃఖించి. పదంపడి = పిమ్మట. (రూ) పదపడి. (అవ్య) ప్రేతము = పీనుఁగు. ప్రేతికాంబులు = దహనసంచయములు. పితృఘోషము = పితృహత్య. అగ్రజుఁడు = అన్న (వృత్తి) ముందుఁ గట్టినవాఁడు. అగ్రజుఁడు >< అనుజుఁడు. శ్రీవాచకము = అగ్రజ >< అనుజ.

౨౮ నాతదర్థము = నానిమిత్తము. బ్రహ్మహత్యావ్రతంబు = బ్రహ్మహత్య తొలఁగుటకుఁ జేయు వ్రతము. చుధ్యమపదలోపనమాసము.

౨౯ ప్రాయశ్చిత్తంబు = పాపముతొలఁగుటకుఁ జేయుకర్మము.

౩౦ యజ్ఞ + ఆయతనమ్ము = యాగశాల. ఉగ్రమ్ముగఁ = క్రూరముగా. శుభకార్యమ్ములకుంబాసి = శుభకార్యముల విడిచి.

౩౧ ప్రేరితులు = ప్రేరింపఁబడినవారు. ఉత్సాహమాణుండు = నెట్టబడుచున్నవాఁడు. తత్సాతక విముత్తండు = అపాపమునుండి తొలఁగింపఁబడినవాఁడు. అగ్నిపురోగములు = అగ్ని మొదలగువారు, పురోగములు = ముందు నడచువారు.

౩౨ తమ్ముచేసిన దురితములు = తమ్ముఁడు చేసిన పాపములు. (సమాసమున డుప్రత్యయమునకు లోపము. ప్రయోగవైచిత్ర్యము.) సలిపితి + అనఘ = చుధ్యమపురుషము నందలి యికాములకు సంధి నిత్యము.

౩౩ సంజీవితులం జేసినఁ = బ్రదికింపఁగా.

౩౪ శక్తి (వి) సత్తి. నుగలు = దేవతలు. నిత్యబహువచనము. సమాసము నందు ఏకవచనప్రయోగ ముండును.

౩౫ నిర్విర్యంబులు = శక్తి లేనివి. బహువ్రీహి. దివంగ = స్వర్గము (వి) దివి.

వ్యాఘ్రగోమాయసంవాదము.

ఈ కథ శాంతిపర్వమునందలిది. దీనిని మహాకవి తిక్కనసోమయాజి రచించెను. ఈకవి నెల్లూరు మండలములోని పాటూరు గ్రామస్థుడు. నియోగిబ్రాహ్మణుడు. నెల్లూరురాజధానిగాఁగొని రాజ్యపాలనమొనర్చిన మహామసిద్ధిరాజుకడ నాస్థానపండితుఁడుగా నుండెను. ఈతఁడు నిర్వచనోత్తరరామాయణమును బొలుత రచించెను. అనంతరము యాగమొనర్చి సోమయాజియై భారతము నాంధ్రీకరించెను. మనుమసిద్ధి యాస్థానపండితుఁడుగుటంజేసి పదుమూడవశతాబ్దారంభమున నీకవి యుండెనని చరిత్రములు దెల్పుచున్నవి. ఈతని కవిత్వము కడుంగడు శ్లాఘ్యమై విరాజిల్లుచున్నది. “వింటే భారతమే వినవలయును. తింటే గారెలె తినవలయును.” అనునాంధ్రభాషాకోక్తియే నాంధ్రభారతము గౌరవము నెల్లవిషయముల వేనోళ్ల జూటుచున్నది.

కథాసంగ్రహము:—భారతయద్ధానంతరము కురువృద్ధుండయిన భీష్మునిలన సకలధర్మములను వినుచున్న ధర్మరాజు “సౌమ్యులు ఆసౌమ్యులవలెను, ఆసౌమ్యులు సౌమ్యులాలె నవివేకంబునంజేసి తోఁతురు. వారి నెఱుంగఁ దగిన యుపాయ మెయ్యనియో యెఱుంగఁ జేయవలయునని ప్రశ్నించె. అంత భీష్ముండు సీతప్రశ్నమునకు సదుత్తరమ్ముగా నొక్కకథ గలదు. దానింజెప్పెద వినుము. అని వ్యాఘ్రగోమాయసంవాదమును జెప్పెను.

౧ పారికుండు = ఒకానొకరాజు (వృద్ధ) పురికకు రాజు. నృపతి = రాజు. (వృద్ధ) మనుష్యులకుఁ బ్రభువు. క్రూరకర్మనిష్ఠుఁ = చెడ్డపనులుచేయు పట్టుతో. గోమాయువు = నక్క. పుట్టెఱుంగుబుద్ధి = పూర్వజన్మజ్ఞానము.

౨ ఈ+భంగి=ఇబ్బంగి. (ఈలక్ష్మ్యమునందుంబోలె నాంధ్రంబున యుల్లలకు జన్మము నచ్చుట కాధారము మృగ్యము. వెక్కండ్రు ఈరూపమును వాడియున్నారు. ఇబ్బంగి యని యుండవగును.) పతితఫలంబులు = రాలిన పండ్లు. (కర్మధార.) పత్రంబులు=అకులు. ఏటివ్రతంబు = ఎటు

నంటి నోము. ఇది నిందయందు ఎట్టికి బదులుగా నుపయోగింపబడును. స్వతంత్ర ప్రయోగము లేదు. ఆ + మెయికి = ఆ విభమునకు (మాంసము తినుటకుని భానము.) దృఢనిశ్చయంబు = గట్టిపట్టుగలది. (బహుప్రీహి సమాసము.) నృగంబులు (వి) మోకములు. శార్దూలంబు = వెద్దపులి (వృద్ధ) హింసించునని.

3 సౌమ్యుడవు = తిన్న నివాడవు (సాధువని భానము) మేలు > < కీడు. లోకంబు = లోకులు (లోకములోనివాని భానము) శిక్ష - ఉపదేశము. (నా) దండనము.

౪ బాంధవంబు = స్నేహము (నా) చుట్టటికము.

౫ ఆశ్రయణీయుండవు = ఆశ్రయింపఁ దగిన వాడవు. కావు + ఏ = కావా? కాకుస్వరము. అగుదవని భావము. భావంబు = మనస్సు. ఇద్ధ + గుణ + ఆధ్య = సుగుణసంపన్నుఁడా.

౬ కార్య + అకార్యంబులు = మంచిచెడుగుణులు. ద్వంద్వశమాసము ఉనికి = ఉండుట (రూ) ఉన్కి. గర్హణీయంబు = నిందింపఁదగినది. (రూ) గర్హ్యము. మూలభృత్యులు = దగ్గటి సేవకులు. భేదింతురు = మేలు సేయుదురు. ఒప్పుమి = కీడు. ఒప్పు > < ఒప్పుమి. సమయంబు = ప్రతిసంవ్యాఘ్రంబు = పులి (వృద్ధ) చంపునప్పుడు భాసన చూచునది.

౭ ఎలమి = శంతోషమును. నికేతనము = ఇల్లు. (వృద్ధ) నివసించుదగినది.

౮ సచివుడు = మంత్రి, సహాయుడు. సాచివ్యంబు = మంత్రిత్వము, సహాయ్యము. బుద్ధిసాచివ్యంబు = ఆలోచన. చావు + ఓపక = ఓర్వలేక.

౯ వెరవు + అలవడక = ఉపాయము చిక్కఁగా. నిల్వంగావించిన = నిలువఁ జేసియుంచిన. నిలయము = ఇల్లు. (వృద్ధ) జనులు ఇముడఁదగినది.

౧౦ భక్త్యపచార్థములు = తినుబండములు. మ్రుచ్చిలి = దొంగిలింపి. మ్రుచ్చిమి = దొంగతనము (రూ) మ్రుచ్చిలి. ఎప్పటి కపటభృత్యులు అప్పటి = దుష్ట సేవకులు.

౧౧ సెనుకుపరివాము = వెదకునట్టి నేవకులు. జాత్యేకమనము. ఘటింపజేయుకలుగఁజేయఁగా. శార్దూలముచిత్తము - వస్త్రీతత్పురుషసమాసము. విగసత్వము = విరసునిభావము (విసత) సముడు > < విరసుడు. సగసత > < విసత.

౧౨ క్రుక్కక = వెనుతీయక (నా) భయపడక. అబ్బేనేనిక - చిక్కినయెడల. పాపశీలంబు = పాపస్వభావముగలది. కపటధృక్తంమకంబు = కపటాచారమును చొక్కాయగలది. (కపటాచారమున మోసముచేయునది) చుమ్ము + ఎ = చుమ్మె. (ఎదాదులు పరంబగునపుడు వుజ్జిప్రత్యయము వచ్చును.)

౧౩ అటె - ఆశ్చర్యార్థకమయిన యవ్యయము. బేలువెట్టెను - మోసపచ్చెను. నాడు = నెనము (బ) నాడులు, నాళులు. నాళ్లు. (ఇన్ని + నాళ్లు = ఇన్నాళ్లు.) అనక - ఆజ్ఞచేత.

౧౪ కనలు - కోసము. ధాతువు కనలు. అడరినక = కలుగఁగా. పులితల్లి = పశ్చీతత్పురుషసమాసము.

౧౫ బేలవు = తెలివి తక్కువవాడవు. (మూఁడుడవు.) పుట్టికొలెను = పుట్టినది మొదలుకొని, కుటిలతలు = దుష్టబుద్ధిగలవారు, బుద్ధిమంతులు > < బుద్ధిహీనులు. మర్బుద్ధులు > < సుబుద్ధులు. అధికులు > < అల్పులు (హీనులు). రూపసి > < అందగాడు. (రూ) రూపరి. రూపరి > < రూపతి. కొనటి = రూపహీనుడు. ఈసము (ప్ర) ఈర్ష్య. (రూ) ఈరస.

౧౬ ధార్మికత = ధార్మికునిభావము. ధార్మికుడు = ధర్మచింతగలవాడు.

౧౭ ఈతము = ఈజన్మము. సమ్ + ఉహ = మంచియలోచన. ఒకటి = మఱియొకటి.

౨౩ పదస్థుడు = కొలువునందున్నవాడు. భృత్య + నికాయము + కజపులక = నేవకుల సముదాయముయొక్క బోధలను. ఉనికి = ఉండుట.

(ఉండుధాతువు కృదంతము) వినిక - వినుధాతువుకృదంతము. మఱి
విని > < మఱుచుట. చేయవు + ఏ.

౨౧ ఎఱుంగుధాతువు కృదంతము ఎఱుక. సంగతుండు - స్నేహితుండు.
నిలుపు = నిష్ఠుడనఁగా ఉండుట. (ఉనికి).

౨౨ పాసి = విశించి. పరమస్థానము = ఉత్తమపదవి. పురుషవరేణ్య =
పురుషోత్తమ.

పల్లితనోమనె సంవాదము.

కాంతివ్యములానిని; తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతము చూ. ౮౪.

కథాసంసర్జము:— భాతయుద్ధాంతమున శరతల్పగతుండగు
భీష్మునివలన ధర్మగాఢ ఆపద్ధృతులను వినుచున్నవాడు ‘పెక్కుశత్రు
వులకుఁ జిక్కి బలహీనుడగు రాజాయాపదనుండి యెట్లు తప్పించుకొనును?’
అని ప్రశ్నించెను. అంత భీష్ముఁ డాపత్నీమునకుఁదగిన యుత్తరమును పలిత
నోమనెసంవాదరూపంగా నగు నీకథఁ జెప్పెను.

౧ లాఁగ = కలుగు (ఎఱుకబొక్క). పలితుండు = ఒకానొక యెఱుక
(వృ) ముదిమిచేఁ బండినవాడు. నోమకుండు = ఒకానొకపిల్లి. (వృ)
నోమములుగల. సంజ (ప్ర) సంధ్య. చంద్రకుండు = ఒకానొక గుడ్డ
గూబ. హరికుండు = ఒకానొక ముంగిస. హరిచంద్రశబ్దములకు సంజ్ఞ
యందు ‘క’ ప్రత్యయమురాఁగా ‘హరికుండు’ చంద్రకుండు, అనురూప
ము లయ్యె.

౨ తప్పిపోవరామి = తప్పించుకొన వీలులేకుండుట. పోవక - పోవు. భు
మున్నాద్యర్థకరూపము. రామి - వచ్చు. వృత్తిరేకభావార్థకరూపము.
(హరిశబ్దమువలె) బెగ్గరించి = భయపడి. (నూ) బెగ్గడించి, బెగ్గిల్లి. ధైర్యం
బుకలిమి = ధైర్యసంపద. మిత్రసమాసము. కలిమి > < లేమి. కొం
డొక = కొంత.

- ౩ పెరవారంగ్ = యుక్తమగునట్లు. (యథోచితముగా) విడుగర=విడుదల. విడుచుధాతువునకు కర్తృత్వమునందు 'గర' ప్రత్యయముగాఁగా విడుగర, యను కృదంతరూపము వచ్చెను. లోఱంగి=విడిచి. అలనఱుపుము = అలవాటుచేయుము. అలవడు ప్రేరణరూపము.
- ౪ సంకతి=స్నేహము. ఓడుట=భయపడుట. ఓడు-భావాగ్గ రూపకము.
- ౫ నిశృంకవృత్తి = జంకులేని నడనడి. ఉలూకము = గుడ్లగూబ (వృద్ధ) కంటిచుంటుఁ గాకులను గాల్చునది. అచట (రూ) అచ్చోటు, అచ్చోటు.
- ౬ పోక =పోవుట. పోవుధాతువు కృద్రూపము. పోక >< రాక. పోక = నక్క. మూషికము = ఎలుక (వృద్ధ) దొంగిలించునది. ఉరిచేరులు = ఉచ్చుత్రాళ్ళు. అలసత = ఒళ్ళుబరువు. (సోమరితనము. అలసని భావము).
- ౭ కృతార్థుఁడు = పనినెఱవేరినవాఁడు. కృతార్థుఁడు >< అకృతార్థుఁడు. అలస్యము = జాగు (అలసునిభావము) కృతార్థుఁడ = చేసినమేలు మఱచుట. కృతార్థుఁడు >< కృతజ్ఞుఁడు. నెలపు = స్థానము. కడఁక = పూనికతో. అద్రోహుఁడు = చెడుతలంపు లేనివాఁడు. నక్షబహుప్రీతి సమాసము. అద్రోహుఁడు >< ద్రోహి.
- ౮ పారయంగనిత్తునె = పొందఁజేయుదువా? పొందఁజేయునని భావము. నెట్టిన=తప్పనిసరిగా. (అవ్యయము.) ఎగ్గు=తప్పు. ఎగ్గు >< లగ్గు. అట్ట + అ - (రూ) అపుడు + అ. ఇందు 'అ' అవధారణార్థకము.
- ౯ అరిత్వము = విరోధము. నమ్మి + అమి (వ్యతిరేకభావార్థకము.) కొండు (రూ) కొందురు.
- ౧౦ పెసక్ = పేగముగా. కర్జము = కార్యము. అమ్మెయిక్ = అవిధముగా.
- ౧౧ అనవుడుక్ = అన్న వెంటనే (రూ) నావుడుక్. ఒండొరులు = ఒరులు + ఒరులు.)

౧౭ ఏలేరక్ = రోగా, ఏతెంచు ధాతువు. కృపాణము = కత్తి. (వృ) సూత
చేయుటలో గట్టిది. క్రూరము = పదను. (వి) క్రూరు. కూరు అనియుఁ
గానంబడియెడి. మూలఁడు (రూ) మాలవాఁడు. సంకంభము = తొందర.

౧౮ ఓడకుము + ఓడకుము = ఓడకోడకుము = భయపడెనట్లు. చకిత + ఆత్మఁ
డు = మనసుకలఁగినవాఁడు. బహువ్రీహి సమాసము. అవనిజము =
చెట్టు (వు) అవనియందుఁబుట్టినది. భూవాచకశబ్దములకు 'జము' చేర్చిన
శ్లోకనామములగును. భూజము, జ్ఞాజము, ధరణీజము, కుజము మొ.

౨౦ నిష్ఫలత = లాభములేమి (నష్టము) ఉదాత్తరీతిగక్ = బిగ్గరగా.

౨౧ వేర్పడి = తొలఁగి (రూ) వేరుపడి.

౨౨ బేలనంబు = తెలివిలేమి. (మాఘము) నెమ్మిమై - ప్రేమతో. తృతీ
యార్థకమయిన యవ్యయము. (రూ) మెయి, మయి. భయమోక్ష
ణము = భయముతొలఁగుట. ఉల్లము = మనస్సు. ఉత్తడవు - ఆలాచని
చెప్పవాడవు. (మంత్రని భావము).

౨౩ ఇమ్ములక్ = సుఖముగా.

౨౪ నూత్మకృత్యము = మెలఁకువతోఁ జేయఁదగిన పని. వెరువు = ఉపా
యము. అననుండియుక్ = అనునట్లుగాఁ గనుపడియును. శత్రుతా
గుణము = శత్రుసమదాయముయొక్క స్వభావము. శత్రుత (వృ)
శత్రువుల సమదాయము. ఇట్లే జనత, బంధుత మొ. స్ఫురణము = స్ఫూ
ర్తి. (తోపు)

౨౬ కర్జంబుగాదు = తగదు. మద్వశగతిక్ = నావశమగుటచేత.

౨౭ దీమంబు = మచ్చు (Bait). పజ్జ = చెంత.

౨౮ కార్యము పొందెక్ = కార్యముకొఱకు. సంప్రదానార్థమునందు పచ్చు
నట్టి ద్రుతాంతావ్యయము. వాతికిక్ = నోటికి. ఔపవిధక్తికాంతము.
ఇట్లు. గోయి, నూయి నేయి మొ. సరుకర్జమువట్టి చరించుట = మను
ష్యుని చేష్టలనుబట్టి ప్రవర్తించుట. పంచినక్ = ఆజ్ఞాపించినను.

౨౯ ఆమిషము = మాంసము (వృ) రోగమును గలిగించునది. ఉద్ధతవికారీ
భూతమై = ఎక్కుడు మార్పునొందినదై.

౩౦ రే (సూ) రేయి (ప్ర) రాత్రి. చలిసి = ఉదయపుతిండి (వృ) చల్లరినది.

౩౧ నాకతనక = నామూలముగా. ద్రుతాంతమయిన యవ్యయము.

౩౨ నిలనుకలిమిక = నేర్పుకలుగుటచేత. (నేర్పుకలదియని భావము.) కడ
చనఁగాక ... నెవేఁగా.

౩౩ తద్ద - మిక్కిలి.

౩౪ నినుబోట్లు = నీవంటివారు. (ఏకవచనము) బోటి. (సూ) బోటు.
స్వతంత్రప్రయోగము లేదు. బోటి = అడుపి. దీనికి స్వతంత్ర ప్రయో
గము కలదు. నెటికె - న్యాయముగా (తగినట్లని భావము.)

నాడీజంఘునిచరిత్రము.

కాంతిపర్వములోనిది. తిక్కన సోమయాజిప్రణీతము. చూ. 84 పు.

కథాసంక్షిప్తము:— భారతయుద్ధానంతర మాపద్ధర్మముల విను
చున్న ధర్మగాజు “రాజునకు వలయువారెవ్వరు? వలవనివారెవ్వరు? అని
పితామహుండగు భీష్ము నడుగ నాతండు

“ఉ. తాలిమిఁ బేర్చువారలును | ధర్మవిధిజ్ఞులు సత్త్వికంతులుకై
లోలక లేనివారు మద | లోభ నిరర్థక కోపహీనులు
స్థిలసమేతులం బలుక | నేర్పుట కార్యము కాన్పు వెంపుమైఁ
జాలుట గల్గుభృత్యులును | సంపదసేయుదు రాత్మభర్తకుకై.”
అని రాజులకు వలయువారలం దెల్పి.

“ఉ. క్రూరుఁడులోభియున్యతుఁడు | గొండియుఁడుకై జడుఁడుం గృతఘ్నుఁడుకై
నేరనివాఁడు బొంకరియు | నిందకు నోర్పునతండు బందయుకై
ధీరతలేమి దున్నయ మ | తివ్యసనత్వము గల్గువారలుం

జేరున నున్ని భూపతికిఁ బట్టయొనర్చు నరేశ్వరోత్తమా. " అని వల
నివారలం దెల్పి వారిలోఁ జేసిన మేలు మనచువాఁడెంతయు నధముండు. నానిం
గూర్చి యొక్క కథ గలదు. దానిం దెల్పెద నని నాడీజంఘునిచరిత్రమును భీష్మ
డు ధర్మరాజునకుం జెప్పెను.

- ౧ బ్రాహ్మణుండు (వృ) బ్రహ్మమునందు నిష్కలవాఁడు. (వి) బాపండు.
కులవృత్తములు = కులచాదములు. కిరాతులు (వృ) కిక్కియనియఱచు
చుండువారు. తొంగి = ఇదలి. ముతసక్తుండు = పాపములఁ దగిలిన
వాఁడు.
- ౨ బేహారంబు = వర్తకము (ప్ర) స్వవహారము. వెంట = విషయము. దేశాం
తరము = అన్యమగు దేశము. కర్మధారయ సమాసము.
- ౩ సాతు = వర్తకులగుంపు. ఉన్నదలీలకొ మదోదేశముతో.
- ౪ కాందీకుండు = భయమునఁ బరుగెత్తినవాఁడు (వృ) ఏదిక్కునకుఁ
బోవుదునని తలంచుచుఁ బరుగెత్తినవాఁడు.
- ౫ దప్పి = దాహము (రూ) దప్పి. తనుపారు + అచ్చటకొ = చల్లనియాప్ర
దేశమునందు.
- ౬ పద్మభవుండు = బ్రహ్మ. (వృ) విష్ణువు నాభికమలమునఁ బుట్టినవాఁడు.
మధ్యదేశీయుండను = మధ్యదేశమునందుఁ బుట్టినవాఁడు.
- ౭ బోయత = బోయజాతి చిన్నది. ఇటు—తొత్త్రీత్వద్వ్యోతకము. ఇట్లు
చాకిత, సారెత మొ.
- ౮ కనుకని = తత్తరము. భయము.
- ౯ భాగ్యంబుకల్మి = భాగ్యతిశయమున. (అదృష్టవశమున) మిశ్రసమా
సము. దారిద్ర్యము = దైన్యము (వృ) దరిద్రునిభావము. అపనయిం
తును = పోగొట్టుదును. అపనయింపుము = మానుము.
- ౧౦ ఆతిథ్యము = అతిథిపూజ. మందాకిని = అకాశగంగ. (వృ) మెల్లగఁ
బాటునది. వేగుట = తెల్లవాలుట.

౧౩ మిత్రుడు (వృ) స్నేహించువాడు. రజతము = వెండి (వృ) లోహము
లకుఁ బూతపూయఁదగినది. కనకము = బంగారు. (వృ) ప్రకాశించునది.

౧౪ నామధేయము = పేరు. (రూ) నామము. (నామ రూప భాగశబ్దములకు
స్వార్థమునందు ధేయప్రత్యయము వచ్చును. రూపము, రూపధేయముఁ
భాగము, భాగధేయము.)

౧౫ సముచిత భంగిణ = తగినట్లు. అనుగలము = అనుకూలము. పనువు =
ఉత్తరువు.

౧౬ ధనార్థి = ధనముకోరువాడు. విద్యార్థి = విద్యకోరువాడు. పాఠుఁ
డు = బ్రాహ్మణుడు (వృ) పఠుకైతువాడు.

౨౦ సృష్టము = సడవడి. కలరూపు = ఉన్నయునికి. అలఘుడు = గొప్ప
వాడు.

౨౧ ఎట్టిడు = ఎట్టివాడు. అట్టె = ఆశ్చర్యార్థకము. (రూ) అటె. మహత్తు
మహత్తరము, మహత్తమము:— రెంటిలోని యెచ్చుతగ్గులఁ దెల్పునది
తరప్రత్యయము, పెక్కింటిలోని యెచ్చుతగ్గులఁ దెల్పునది తమప్ర
త్యయము.

౨౨ సంభారములు = పదార్థములు. సమీచీనములు = మంచివి. నిర్వర్తింపజే
సడపుటకు. నియోగించి = ఏర్పఱచి. పార్లమాసి = నిండు చంద్రుఁడుగల
దినము. (రూ) పూర్ణిమ. (వి) పున్నమ. కార్తికము = ఒకానొకమాసము.
(వృ) కృత్తికానక్షత్రముతోఁగూడిన పున్నమగల మాసము. నైమిత్తి
కము (వృ) నిమిత్తమువలనఁ గలుగునది. అనుష్ఠానము = ఆచరణము.

౨౩ మహితాత్ముడు = గొప్పతలంపులు గలవాడు.

౨౪ దుర్బాహ్మణుడు = చెడ్డబాపడు. అడిచి = కొట్టి. చీర = వస్త్రము.
(దోవలియని భావము) కాష్ఠంబు = బడియ (వి) కట్టియ.

౨౫ అమంద + ఆటోపము = అతితగ్గు, వెసజే = తగ్గుగా.

- ౨౮ ఊడ్చి = ఊడదీసి. బొందువు = ఎఱకలు పెరికిన దేహము. (రూ) బొం
డువు. వ్రచ్చి = చీల్చి, వ్రయ్యు = క్షాగ్ధకము. మేను + ఊరివి = తోలాలిచి.
సంజుఁడు = మాంసము. పుచ్చి = తీసికొని. పొడుక = మూట.
- ౩౧ రేపకడ = ప్రొద్దున. గుణహీనత = గుణలోపము. పొచ్చెము = కపటము.
- ౩౨ తూరవగచి = కొంతవిచారపడి.
- ౩౩ చొప్పు = చాడ.
- ౩౪ పరిమెయి = చుట్టుముట్టడితో. పెడకేలు = పెడతెక్కలు. కేలు = నిత్యై
కవచము. పొరిగొని = చంపి. పోకడమాలినవారు = గతిలేనివారు.
- ౩౬ గాత్రంబు = శరీరము (వృ) పోవునది.
- ౩౭ పెడ = అల్పము. పదువు = గుంపు. కావులు = మరురాజు సంతతివారు.
కారవముఖ్యుఁడు = ధర్మరాజు.
- ౩౯ అగమంబులు = శాస్త్రములు.
- ౪౦ ఒకపతి = కొంగలరాయఁడు. కంకము = మాంసమెత్తిన డొక్క,
నెయ్యరు = వెలికాండ్రు. అగ్నియిచ్చి = దహనముచేసి (కాల్చి). అసుర
పతి = రాక్షసరాజు (విరూపాక్షుఁడు) సురపతి = దేవేంద్రుఁడు.
- ౪౩ చతుర్ముఖుఁడు = బ్రహ్మ. (వృ) నాలుగుమొగములు గలవాఁడు. వారి
జ + అనుఁడు = బ్రహ్మ. (వృ) తామరగద్దెగలవాఁడు.
- ౪౪ తత్ + చితాసమీపంబునక = ఆసాద దగ్గర.
- ౪౬ నర్మలిక = అపేక్షతో. క్రేపు = దూడ. మగళి = ఆవు. కలుపాలు =
పాలచుక్కలు. (కొంచెము పాలు అని భావము) బెరయక = వ్యాపిం
పఁగా. (కాఁజఁగా)
- ౪౭ సంజీవితండు = బ్రతికినవాఁడు.
- ౪౮ వాసవుండు = ఇంద్రుఁడు. (వృ) కసువు (అనగారత్నములు) గలవాఁడు.
అజువాక్యమునన = బ్రహ్మదేవుని యజ్ఞ చేతనే. పాశనిబద్ధుఁడు = త్రాటఁ
గట్టబడినవాఁడు.

౪౯ దీనదశ=మస్థినితి. (చిక్కు)

౫౦ దివ్యబోధమునకే = దివ్యజ్ఞానముతో. సత్కృపాన్వితుడు = మంచి దయతోఁగూడినవాడు. (దయాశువనిభావము) ఏర్పడకే = చక్కగా. వినీతుడు = చక్కచదివద్యగఁబడినవాడు. వినీతతరుడు; వినీతతముడు. వాంఛితము = కోరిక. వికాశితుడు = కొంగలరాయడు.

౫౧ ధనసంచయంబు = ధనరాశి.

౫౨ త్రివిప్రపము = స్వర్గము. (వృ) మూడవలోకము).

కాకాదు లొంగై నుజంపిన కళి.

పంచతంత్రము:—ఇది యయితంత్రముల పద్యకావ్యము. దీనికి మాతృక సంస్కృతపంచతంత్రము. విష్ణుశర్మయను విద్వాంసునిచే ననేకగ్రంథములనుండి సంగ్రహించి పొందుపఱచిన తంత్రములపుట్టి యీపాత్రము. దీని నాంధ్రీకరించిన కవు లిరువురు. బైచరాజు వేంకటనాథకవి యొకఁడు. దూదిగుంట నారాయణకవి మఱియొకఁడు. ఈ లొట్టియొక యీ నారాయణకవి పంచతంత్రములోనిద. ఈకవు లిరువురును పదునైదవశతాబ్ద ప్రాంతమువారిని యును కాలనిర్ణయముచేయుట కాధారములు సరియైన వేవియును వారి గ్రంథములయందు లేమింజేసి యిదమితమని నిర్ణయింప వలనుపడదనియును కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారి కవిజీవితమువలనఁ దెలియుచున్నది. వేంకటనాథకవి క్షుత్రియుడు. నారాయణకవి బ్రాహ్మణుడు.

కథాసంవర్ధము:—కరటకీదమచకము లను జంబుకములు రెండు సంజీవకుడను వృషభరాజునకు పింగళకుడను మృగరాజుతోఁ జెలిమి యొడఁగూర్చెను. వృషభేంద్రుని శుశుణములకు మెచ్చి మృగేంద్రుఁ డాతనికిఁ బ్రధానామాత్యపదవి నొసంగి యెంతయు గౌరవముతోఁ జూచుచుండె. అందులకు సహింపక దమనకుండు లేనిపోని నేరములు మోపి వృషభముపై సింగమునకుఁ గ్రోవము వొడమునటులఁ జేసి యా వృత్తాంతమును సంజీవకునకుఁ దెల్పెను.

అంత సంజీవకుండు “లాట్టియకుఁ గాకాదులు కిడుచేసినట్లు మాయావులు సాధువుల కపకారము దలచురు” అనెను. అరివిని దమనకుఁ డాకథయెట్లులన సంజీవకుండు దమనకున కీ కథ నెప్పెను.

- ౧ మాగూ + ఉపజీవిశము = గూచుతోడి జీవిశము. గూనితోఁ గూడిన వారు మానెనొపజీవిశ యనెను. ఉష్ట్రము = ఒంటె (వృ) ఎల్లప్పు డెండకుఁ దపించునది.
- ౩ మహత్ + ఉగ్ర + కానము = మిక్కిలి భయంకరమయినయడవి. ప్రధా నులు = ముఖ్యులు. (మంత్రులని భావము) అరణ్యదేశమునకే = అడవి యందు.
- ౪ జంతుశ్రయము = మూడువృగములు. ప. త. స. సాగ్ధవాహుండు = వర్తకుండు. (వృ) సకలలమూటలను పగదేశములకుఁ దీసికొనిపోవు వాండు. దాగి + ఉన్న వాడను. ఇకారమున కిందు సంధి చేయఁబడెను. ఇందుల కాధారము వ్యర్థము. చేరికకే = సమీపమునందు.
- ౬ సామ్రాజ్యపదవి = రాజ్యపదవి. (రాజాధికారమని భావము.) కులస్వామి (వి) కొలముసామి.
- ౭ సముఖింబునకే = ఎదుట. శుభావహము = మేలుకలుగఁ జేయునది.
- ౮ విశ్వసింపుము = నమ్ముము. శ్వసీయభక్తికికే = నీదుభక్తికి. భక్తి (వి) బత్తి. నెఱసినవేడ్కకే = పూర్ణానందముతో, నెఱ + మది = నిండు మనము).
- ౧౦ క్రథనకనామధేయము = క్రథనకమను పేరు. గోమాయుపుండరీక కాకం బులు-ద్వంద్వసమాసము. సమాసలక్షణప్రకారముకాక గోమాయు పుండరీకములనుట యుక్తము. పుండరీకము = పులి. (నా) తెల్లతామర.
- ౧౧ కల్యమునందు = వేకువను, భక్త్యము = ఆహారము. (వృ) సమలదగినది. భద్రగజము = భద్రజాతి యేనుఁగు. భద్రము, మందము, మృగము. అని

యేనుగులజాతులు మూడు. శిరఃపలాదబాహుల్యము = కుంభస్థము
నందలి మాంసమును తఱచుచుగాఁ దినుట. పథ్యము = హితమగుతిండి.

౧౮ పాటి = కాలది. ఏపాటి = ఏమాత్రము. ప్రాద్దు = కాలము. (నా) నూ
ర్యుఁడు, ౩వము. తెవులు = యోగము. (నూ) తెగులు. మాపు +
ఓపక = చూడలేక.

౧౯ కడిని = ఆపద. గహనము = అడవి.

౨౦ కానక్ = అడవియందు. మృగము = మేకము. కానక్ = చూచుటకు. కను
ధాతువుతుమున్నంతము.

౨౧ వెలిగాక్ = లేకుండ. మువ్వరు (నూ) ముగ్గురు.

౨౨ కంటక + ఆహారుఁడు = ముల్లుముడుగులును దినువాఁడు. (ఒంటెయని
భావము) అనువు + కాడు + ఏ = తగదా. (తగునని భావము.)

౨౩ రత్ + శేషము = అతినిఁ గామిగిలినది. (శృత్వసంధి.) ఉదరపోషణము =
పొట్టఁ బోషికొనుట. సంకటంబు = ఆపద.

౨౪ మొఱగి = వంచించి, ఎఱింగినయేనిక్ = తెలిసికొనినట్లైన. ఆజ్ఞ చేయుక్ =
ఆజ్ఞతించును. (శిక్షించునని భావము.) అంతక్ + అంతక్ = అంతంతక్ =
దూరదూరముగా, చిలుతఁడు = చిన్న వాఁడు. కారించెను = బాధించెను.
కినియుక్ = కోపించును.

౨౫ హరికిక్ = సింహమునకు. (వృ) మృగములఁ జంపునది. దై వికంబు =
విధిచేష్ట.

౨౬ అధికత్తుధార్తుఁడు = మిక్కిలి యాకలిగొన్న వాఁడు. అండము = గ్రుడ్డు.
బుభుక్షితుఁడు = ఆకలిగొన్న వాఁడు. పోదము + ఆ = (నూ) పోవుదమా.

౨౭ సింహంబు - (వి) సింగంబు. బహిర్వారంబునక్ = బీధివాఁకిట.

౨౮ గిరిగహ్వరంబులు = కొండగుహలు. ఉగ్ర + అటవులు = భయంకరము
లయిన యడవులు. ఆమిషము = మాంసము. చిక్కితిమి = మిగిలితిమి.
చిక్కి = సన్నగిల్లి.

- ౨౮ కర్ణస్వర్ణపూర్వకంబుగాఁ = చెవులు మూసికొనియు భవము.
- ౨౯ అశ్వమేధమఖిప్రణ్యంబుగాఁ = అశ్వమేధయాగమువలని పున్నెము సం తము.
- ౩౦ బోధనగాఁ = త్వరగా. ధాత్రి భూమి. (నా) దాది.
- ౩౧ వాయుసంబు = కాకి.
- ౩౨ ఆస్థాయనము = తృప్తి. (యా) ఆస్థాయము. సాస్థానీతిగాఁ = మంచి మాటలతో.
- ౩౩ ప్రోచి = హాపణము. (సామర్థ్యమని భావము.)
- ౩౪ మృగధూర్తము = నెక్క. (మోసగాడయిన మృగము) స్రతి + ఉత్తము = జవాబు. అస్తాంగములు:—కిరయుగములు, సరణములు, ఉరము, లలాటము, భుజములు. ఈయంగములు నేల తాఁకునట్లు నమస్కరించు నమస్కారము సాష్టాంగనమస్కార మనబడును.
- ౩౫ కల్పపము = పాపము.
- ౩౬ వాత్త సేజుడు = కలియజాలడు. హస్త. (గూ) అస్త్ర.

విక్రమార్కచరిత్రము.

కవిప్రశంస :— ఈగ్రంథమును జక్కన యనుకవి రచించెను. ఈతఁడు నియోగ్రిబాహ్మణుఁడు. అన్నయామాత్యుని కుమారుఁడు. పెద్దయామాత్యుని మనుమఁడు. ఈకవి సిద్ధనమంత్రి యనునాతనికి దీని సంకీర్తముఁజేసెను. క్రీస్తుశకము ౧౮౨౭వ సంవత్సరము మొదలు ౧౮౪౭వ సంవత్సరమువఱకు కర్ణాటకరాజ్యమునేలిన దేవరాయమహారాజుపజ్జనీసిద్ధనమంత్రియు, నీతనితండ్రియు మంత్రులుగ నుండినట్లు శ్రీ. కం. వీరేశలింగము పంతులవారి “ యాంధ్రకవుల చరిత్రము ” న నున్నది. ఈతనికవిత్వము మిక్కిలి రసవంతమై యలరారుచుండు. కృతిపతి కవనిఁ గొనియాడిన పద్య మీక్రింద నుదాహరించుటచే నాతనిఁ గూర్చి విపులముగ వ్రాయవలసిన దనవసరమై యుండు.

“చక్కన నీవైదుష్యముఁ జక్కన నీ కావ్యరచనచాతుర్యముల్”

చక్కన నీవాగై వ్యభిరిఁ జక్కన నీవంశమహిమ జక్కనసుకవీ”

కథాసంగ్రహము:— పూర్వము విక్రమార్కుడను మహారాజుజయినగరమును బాలించుచుండెను. ఈతఁ డింద్రునివలన నొకసంహాసనముఁ బడసెను. అయ్యది యనర్హతస్థగిమై ద్వాత్రింశత్సాలభంజికలతో నొప్పియుండు. దాని నధిష్ఠింపఁగోరిన నాప్రతిమ శిరస్సుల నడుగులిడి యాగోహింపవలసియుండు. కొంతకాలమున కాసంహాసనము భోజనకు లభించెను. భోజుఁడు కుముహూర్తమున ‘జయజయ’ ని నాదములతో నాసంహాసనము నలంకరింప నుద్యుక్తుడై మొదటి ప్రతిమశిరస్సునఁ దనపాదమిడిను. అంత నాప్రతిమ “రాజా! నిలునిలు! విక్రమార్కునివలె నీకును సాహసోదార్థవిక్రమంబులు గలవేని, నీని నధిష్ఠింపుము. లేకున్న నీ వీయడియాస వదలుకొను” మనియె. రాజును జిన్నవోయిన మఖముతో “ఆవిక్రమార్కుఁడు నాకంటె నెట్లధికుఁడగును? నాకేమిలోపమున్నది? స్థగితమవైన నీవావిక్రమార్కునిఁ గూర్చి యేమెఱుంగుదు” వనెను. అట్టియెడ విక్రమార్కుని సాహసోదార్థములంగూర్చి ప్రతిబొమ్మయు నొక్కొకకథ నొక్కొకనాఁడు నుడివెను. అందు నాల్గవనాఁడు నాల్గవసాలభంజిక విక్రమార్కుని కృతజ్ఞుఁడగుర్చి యాకథ చెప్పెను.

౧ ఈపద్యమున గని, కందువ, జన్మభూమి, నెరవు, పొడవు వీని కన్నిఁటికిని నొక్కటే యర్థము. గని ప్ర. ఖని. (వృత్తి) రక్షములు, లోహములు మున్నగునవి దీనియందుఁ ద్రవ్వఁబడును. విలరణంబుగని = మిక్కిలి చాత. వివేకంబుకందు = మహాజ్ఞాని. ఇట్లే తక్కినవి. (నాక్. రూ. అనక్. అనవుడుక్, నావుడుక్ = అనంతర్యాధికములు.)

౨ సజ్జనపరితోషకుఁడు = మంచివారిని సంతోషపెట్టువాఁడు. (సత్ + జన - జస్త్యశ్చుత్వపంఘలు) శత్రు + గణ + కంత + అస్మక్ + మజ్జన + కాక్షేయుఁడు — (శత్రువులను ఖండించుటయం దతిసమర్థుఁ

దనిభావము) (అస్థిక్ + వజ్జన. అనువాసిక సూధి.) కాత్తేయకము = కత్తి.
(వృ) ఒరలో నుండునది. కడిమిక్ = అతిశయముతో.

౪ మృగయావ్యాపారలీలాగతిక్ = వేటాడునిమిత్రమై. శోభాబంధు వా
వా వాణ ధస్తోమబా = కాంతిగోనిండిన అశ్వ, గజ, రథంబుల
సమూహము. దుర్గాటవీక్షోభంబుం బొదలినపంగా = వట్టమైన యడ
విని కలరవొంగునట్లు చేయగా. అభీలంబగు = భయంకరమైన. దంష్ఠ్రి
వెంటుక్ = సందివెంటి. దంష్ఠ్రి (వృ) వాడికోఱుగలది. డయ్య
చాటి = కడబాటి డస్సివండై. డయ్యక్ + పాటి. (భిన్న +
అంగుడు - స. దీ. సూధి.) అయి అగుధాతువు క్వాభకము. (వోటు
శబ్దము ఔపవిధక్తికము. అచ్చోక్. ఒక్కచోక్. సప్తమ్యైకవ
చనరూపములు.

౫ ఘనవటవిటపిచ్చాయక్ = విశాలమగు నట్టినీడయందు.) పటపి + ఛాయ,
తుగాగమ సూధి.) ఉన్న - చిత్తమానాగ్ధకవిశేషణము. దేవదత్తుడు -
బ్రాహ్మణుని పేరు. (వీనితండ్రి చాలకాలము పుత్రసంతతిలేకయుండి
పరమేశ్వరుంగూర్చి తపనాచరించి వీని నీశువగమునఁ బడసెనని కథ.)
భూసురవద్యుడు = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడు.

౬ క్లాంతి = బడలిక. కుండిక = కనుండులుపు. వి. గిండి. (వృ) కుండ
వలె గుండ్రముగ నుండునది. సేదక్ = బడలికను. అసధరింపు = వినుము.

౭ కలయంగాఁజూచి = నలుదెసలఁజూచి. కపిసభూమిక్ = అడవిలో.
మాటు సేయక్ = బదులుపకారము సేయుటకు.

౮ నృప + ఉత్తముని. గు. సం. ఆసన్న వర్తి = సమీపముననుండువాడు.
వర్తనము = నడవడి. ముంగిట = ఇంటిమధ్యప్రదేశమునందు. గూఢ
వృత్తిక్ = రహస్యముగ. నిజనివాసమునకుక్ = తనయింటికి. అరసి =
వెదకి. (కుమార + అన్వేషణము) తలవరులు = తలారివాండ్రు,
అరెకులు. వై. వి. విపణివీధి = అంగడివీధి. మచ్చంబుతోడక్ =
గుఱుకుతోడ. (వెఱపుక్ + పాపి.)

౧౧ ఆసురవృత్తి = రాక్షస కృత్యము. (భవత్ + ఆత్మజుఁడు) చెప్పఁగ
రానిచేత = వదియింపఁగూడని పని (చంపుట). చేత-చేయుధాతువు
కృదంతము. అశేషజనములు = ఎల్లజనులు. చెడుగు = దుర్మార్గుఁడు.

౧౨ అకటా! సంతాపార్థకము. (రూ) కటకట! కట్టా! తెగి = ధైర్యముఁ
బూని. ఏఘాములఁ జెప్పఁ గలరె = (ఇట్టిదుర్మార్గుఁ డేదేశములో
నైనఁ గలఁడా యని సభ్యులనుకొనుట.)

౧౩ కలుషించి - కోపించి, లేక, కలతఁజెంది.

౧౪ అతిసంధ్రమమునక = మిక్కిలి వేగి పాటుతో. మగుడఁబిలిచి = తిరిగి
గమ్మని, వారిచి = అడ్డగించి.

౧౫ పురుషార్థములు ర—ధర్మము, ఇర్థము, కామము, మోక్షము.

౧౬ వెలి + పడి = బయలుదేలి. మనుట = బ్రదుకుట. మనుధాతుభావా.
ఎంతటికప్పిది = నన్ను నే మఱచి పడియుండినవలె నన్నరక్షించిన
యా బ్రాహ్మణునికి నే నపకార మొనరించుట చాల తప్పిదమనుట.
నాకుఁ దప్పినక దైవము సాక్షి = నాకీతఁ డపకార మొనరించిన భగవం
తుఁడు విచారించుఁగాక నే నితని కెంతమాత్రముఁ గీడు నేయఁజాలను.

౧౭ నిర్వహణము = భారము (ఎట్టికష్టమగు కార్యమునైన నెఱవేర్చుకత్తి)
ఒప్పురించు = ఉపేక్షించు. క్రిమికీటములు = పురుగులు, అనఁగా చెమట
నలనఁ బుట్టెడు పేలు లోనగునవి.

౧౮ అంకశీతిక = పీటవంటి తొడయందు. విశాలమగు తొడవైనని భావము.
దీపన = ఆశీర్వాదము. కోవిదకోటి = పండితబృందము.

౧౯ సంభావన = మంచితలంపు (నా) మంచితలంపుతో జేయు సత్కారము.
వెడబుద్ధి = అల్పబుద్ధి. కలుషింపకుము = అయాసపడకుము.

భాస్కర రామాయణము.

కిష్కిన్ధ సం:—ఈ రామాయణమున బాలకాండము, కిష్కిన్ధా కాండము, సుందరకాండ మను నీ మూడిని మల్లికార్జునభట్టును, అయోధ్యా కాండమును కుమారపుద్రదేవుడును, ఆరణ్యకాండమును మంత్రీభాస్కరునిను, యుద్ధకాండమున మొదటిభాగమును హుళిక్కి భాస్కరుడును, కడపటిభాగమును అయ్యలార్యుడును రచించిరి. ఇయ్యది సాహితీ మారున కంకితము చేయబడినది. ఈగ్రంథము పలువురచే రచియింపబడినను, కిన్దిమంత్రీభాస్కరుడు ప్రేరకుడగుటకతన భాస్కరరామాయణమని వ్యవహరింపబడుచున్నదని తోచెడిది. ఈమంత్రీ భాస్కరుడు క్రీ॥ శ॥ పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమున నుండినట్లు తెలియవచ్చెడిని. ఇయ్యది పలువురచే దెనిగింపబడినదగుటకతన శైలి బహువిధములుగ నుండు. ఇట్లుండినను మొత్తమున నిందలిపద్యములు హృదయమై సుహృజ్జనాహ్లాదజనకంబులై యలరారుచుండు.

కిష్కాసంగ్రహము:—రాముడు సీతాలక్ష్మణులతో దశరథ మహారాజు నాజ్ఞప్రకారము వనవాసమునకుఁ బోయెను. అప్పు డా యరణ్యములయందు దుష్టలగురాక్షసులు తపోధనులతపఃబులకు విఘ్నంబులు గావించుచుండ దండకారణ్యమునబర్హళాల నిర్మించుకొని వాసముచేయుచున్న రాముడు మునుల పురికొలునఁ బెక్కిండు రాక్షసులఁ జంపెను. అంత మరీచుండను రక్కసుండు రావణప్రేరితుండయి కనకమృగరూపంబునఁ బర్హళాలాప్రాంతంబుల సంచరించు సీతాదేవి దృష్టిపథంబునంబడియె. సీతయు నామాయజింకంజాపి తనకుఁబట్టియాయ రాము వేడె. రామచంద్రుండు ధనుర్వాణంబులఁ జేపట్టి దానిం బట్ట నుంకించె. అదియును మెల్లమెల్లగ రాముని దూరంబుగొనిపోవ నాతండది రాక్షసమాయగా నెఱింగి దాని నొక్కకోలఁగూలనేసె.

అంతః గామచారుడగు నాగాక్షసుడు ' హా లక్ష్మణా ' యని గాముకంఠ స్వరంబున నజుచుండ బ్రాణంబుల విడిచె.

౧ ఈ + నీచుచేతఁ = ఈ దుర్భాగనిచేత. (రాముడు సామాన్యమనుజుండు కాడు. సహాశూరుండు. మున్నొకపటి యాతని బాణమాధుర్యమును గనియున్నవాడను. నీ డేమమును గోరుచున్నాడను. నీతాపహరణయత్నంబుడుగూడు. అని నానావిధంగాల హిత ముపదేశించినను వినుటకు బదులు మూరీదుంజుపబోయిననీచుడగు గావణనిచేత నని భావము.) పంచవటి = విమమట్టిచెట్లగుంపు (ఇదియొక పుణ్యక్షేత్రము.)

౨ వైడూర్యంబు = ఒకానొకరన్నము. (పువ్వు) విదూరదేశమునందుఁ బుట్టినది. రూపారణ = నిండుకుదిరికతో. అచ్చనవచ్చిన విధమునఁ = అచ్చనఁ గఱగిపోని తీసినట్లు. భగ్మ = బంగారు. మాణిక్యశలాకలు = మానికెఱకమ్మలు. శ్రచ్చి = శతీమెనపెట్టి. పగ్గ శాల = అకుటిలు.

౩ సెల = చంద్రుడు. (నా) మాసము. క్రొత్త + మించులు = నూతనకాంతులు.

౪ చిగురొత్తెడు = వృద్ధి నొందునట్టి, ఏణము = జింక. నడుము = మధ్య ప్రదేశము.

౫ ధగణీసంజాత = నీతాదేవి. ఉద్యద్గతిఁ = చెంగనాలతో. తారును = తిరుగును. పారిణ్ = క్రమముగా, డాయుణ్ = సమీపించును. చౌకళించుణ్ = కాళ్లు నాల్గునొక్కమాపెత్తి దుముకును. కానన + అంతంబు లొనఁ = అడవినుడును.

౬ మరగినవిధమునఁ = మచ్చిక కలిగినట్లు. (మరగిన = క్రాగిన.) పసిగొనుచుణ్ = వాసనపట్టుచు.

౭ విలొలయై = చిత్తతీ మాపులుగలదియై.

- ౯ భావింపఁగఁబోలుకొ = తలఁచియుండ వచ్చును. సంశయమును దెలుపును. అసుర = రాక్షసుఁడు. మాయరూపుఁడు = మాయవేషము ధరించినవాఁడు. మోహమునకొ = భ్రాంతిలో.
- ౧౦ విలాసములు = దేహకాఁగులు. కమనీయగతుల్ = సుందరగమనములు.
- ౧౧ కరువునకొ = అచ్చునందుఁజూతయఁడు (కందరువునకొ = చెక్కుడు పనియఁడు, కాపెపనియఁడు) చిత్తరువునకొ = వ్రాతయఁడు. ఇనచంద్రుచులకొ = నూర్మచంద్రులకాంతులచేతను. తారలరుచులకొ = నక్షత్రములకాంతులచేతను.
- ౧౨ పూనకొ = ప్రతిసపట్టఁగా.
- ౧౩ సౌమిత్రి = లక్ష్మణుఁడు (వృద్ధ) సుమిత్రపుత్రిఁడు. ఎఱుంగమి = అజ్ఞానము, విఘ్నవచనంబాలు = అడ్డుమాటలు.
- ౧౪ వసుమతి = భూమి (వృద్ధ) ధనముగలది. మును (రూ) మున్న, మునుపు. సువర్ణమృగము = బంగారుజింక. రాక్షసకృత్యము = మోసము.
- ౧౫ నిపులబాణాసనము = నెద్దవిల్లు. కచ = జంట. దొనలు = అల్లులసాదులు. అకుంచిత + అంగుండు = ముడువఁబడిన దేహముగలవాఁడు. (దేహము ముడుచుకొన్నవాడని భావము.) ఒయ్యకొ = మెల్లఁగా.
- ౧౬ మును + వ్రేళ్లు = ముందటివ్రేళ్లు. (సమాసమునందు ఇకారము వచ్చును.) కదలు = అల్లారు.
- ౧౭ పిఠిదికి = పెనుకప్రక్కకు. అఱికికొ = మెడమీదికి. అట్టు, గొట్టుమొ. ఔపవి భక్తికాంతములు. పులువడకొ = చిక్కువడఁగా. చిటుముకొ = చిమ్మును. శృంగ + అగ్రములకొ = కొనకొమ్ములలో.
- ౧౮ తృప్తాతిరేకంబు = అతిదాహము. (నా) పేరాస.
- ౧౯ దండగాకొ = అండగా. ఉదురుఁబాటునకొ = తుప్పించి. మొక్కలంబునకొ = శౌర్యములో. దొడ్డికట్టు = కంచె. లోరము + ఈరంబు =

పెద్దపాదరుట్టిల్లు. తోరము (ప్ర) స్థూలము. కర్మధారయసమాసము.
 చోపి=తటిమి. వెలిచివెలిచి=లెస్సగాఁ దోలి. ఆస+ఆస=ఆసాస=
 అత్యశ. మృగవ్యాధరుద్రుడు=కిరాతరూపమునుదాల్చిన పరమశివుడు.
 ప్రిదిలి=తొలఁగి.

౩౩ గమయించినన్ = పోయినను. ఇంకన్ + ఏన్ = ఇంకనేను. ఎలయిం
 చెన్ = తీసికొనివచ్చెను.

౩౪ తోయధి = సముద్రము. (వృత్తి) జలముండునది. ఇట్లే జలధి, అద్భి,
 వారిధి, అంభోధిమొద. (జలవాచకశబ్దములకు ధియనుదానిం జేర్చిన
 సముద్రవాచకములగును.) కాయద్యుతులు=శరీరకాంతులు.

౩౫ కంకపత్రము = బాణము. రత్నాంచత్పుంఖము = రత్నములుచెక్కిన
 పిడి. కర్ణచుంఠితము.=చెవిచే ముద్దుగొనఁబడినది. (చెవికొనవలకు లాగఁ
 బడినదని భావము) నిజాక్కతిన్ =తనరూపముతో. అస్త్రపాతయి =
 కోలతాడు.
